

Služba Božja

liturgijsko
pastoralna
revija
godina XLV.
Split, 2005.
broj 3

ČLANCI I RASPRAVE

- 247 Ivan Ivanda, *Molitva - oslušivanje logosa*
Prayer – attentive listening to logos
- 270 Miljenko Odrlić, *Mojsije - sporna pitanja biblijskih izvještaja*
Moses - debatable points of biblical text

LITURGIJA – SVETI SUSRET

- 301 Ante Mateljan, *Zajedništvo u vjeri i euharistiji*
Community in faith and eucharist
- 315 Ante Čovo, *Marija i Euharistija u našem zdravlju*

PRAKTIČNA TEOLOGIJA

- 323 *Homiletska građa*
- 346 Romano Guardini, *Prihvatanje*

PRIKAZI, OSVRTI, OCJENE

- 353 Niko Ikić, *Ekumenske studije i Dokumenti Izbor ekumenskih dokumenata Katoličke i Pravoslavne crkve s popratnim komentarima*
- 358 Ante Gulin (pr.), *Konjevrate i Mirlović Zagora - Župe Šibenske biskupije*
- 363 *Primljene knjige*

Ivan Ivanda
MOLITVA - OSLUŠKIVANJE LOGOSA. POIMANJE MOLITVE
U TEOLOGIJI HANS URS VON BALTHASARA

Prayer - attentive listening to Logos

UDK: 230.2-05 Balthasar, H.U.von
248.143

Izvorni znanstveni članak
Primljeno 09/2005.

Sažetak

Ovaj članak želi istražiti poimanje molitve u teologiji Hansa Ursa von Balthasara. Najprije se promatra trojstveni aspekt molitve (sva je njegova teologija zacrtana trinitarno) i oznake po kojima se kršćanska molitva razlikuju od svake druge. Potom se donosi njegovo promišljanje preduvjeta autentične molitve. Ovaj prikaz završavamo opisom bitnih označnica konkretnih formi molitve – meditacije i kontemplacije. U svemu tome autor se više vodi pastoralno-praktičnim, negoli čisto teoretskim i apstraktnim motivom promišljanja molitve.

Razmišljanje je pokazalo je da je molitva posljedica temeljne datosti kršćanske objave: Bog je progovorio u svojoj Riječi-Logosu, oslovio nas, te tako i nama otvorio prostor davanja odgovora u molitvi. Ona je stoga ponajprije Božji čin – utemeljen u samom Trojstvu – a tek potom čovjekov čin. Čovjek mu ispravno prilazi stavom onih koje Isus proglašava «blaženima»: otvorenošću i djetinjom jednostavnošću. Molitva je uvijek i nužno upućena na djelovanje. Bog se zauzeo za svijet, nastavlja to činiti preko nas. Kontemplacija i akcija se ne isključuju, nego prožimaju i nadopunjuju.

Ključne riječi: molitva, Trojstvo, Riječ - Logos, objava, akcija, kontemplacija, tehnike molitve, otvorenost

UVOD

«Religija i čežnja svih naroda hoće u konačnici samo ovo: prekoračiti vlastite čežnje. A ipak nećemo reći da je ova čežnja, ova žeđ za Apsolutnim ništa, jer Ti si je stavio u nas. Rješenje nam možeš donijeti samo Ti u svome trojednom životu: mi sami moramo napustiti sebe, da bi nas Ti potvrdio u svojoj ljubavi. Od početka smo bili dar koji si nam Ti darovao; mi Ti sve vraćamo, raspolaži time po svojoj jednoj volji; samo nam daj svoju ljubav i milost, jer to je ono što nadilazi sve naše čežnje, i to nam je dovoljno»¹.

248

Teologija Hansa Ursa von Balthasara se po stilu, metodi i sadržaju uvelike razlikuje od «školske teologije» većine teologa prošloga stoljeća. On nije doktorirao iz teologije (nego iz germanistike), nikada nije predavao na fakultetu. No, iz duboke osobne duhovnosti i široke naobrazbe izraslo je veoma opsežno i dalekosežno teološko djelo. To djelo je obilježeno pogledom na cjelinu u kojoj mjesta nalaze temeljna filozofska i teološka pitanja na koja pokušava dati primjeren i suvremen odgovor, uvijek u vjernosti Logosu po kojem je Bog progovorio svijetu. Na svoj poseban način on se upušta ne samo u dijalog s Božjom riječju, nego i s književnicima, filozofima i teolozima svih epoha. Iz tog plodnog «razgovora» nastaje njegova teološka *sinteza*. Temeljna je oznaka njegove teologije pokušaj povezivanja dogmatike i duhovnosti, u duhu sv. Ivana apostola i sv. Ignacija, uz važnu pomoć mističarke Adrienne von Speyr. Boga i njegovo djelovanje u čovjeku i za čovjeka opisuje *estetskim* i *dramskim* kategorijama. Njegova se teologija, osim toga, hranila molitvom i askezom, redovitom kontemplacijom, i u tom je susretu s Bogom zadobivao dublji uvid u čovjeka, povijest i svijet.²

Ovdje upravo želimo baciti pogled na njegovo shvaćanje molitve, tog temeljnog čina kršćanskog života. Treba reći da švicarski teolog nije izradio sistematičnu teologiju molitve, nego ona prožima sav njegov opus. Stoga ćemo pokušati izdvojiti neke bitne crte koje će donekle osvijetliti njegovo polazište i njegove naglaske. Najprije ćemo promotriti trojstveni aspekt molitve (sva je njegova teologija zacrtana *trinitarno*) i oznake po kojima se

---

¹ H. U. v. BALTHASAR, *Spiritus Creator*, Einsiedeln 1967., str. 479.

² Usp. E. GUERRIERO, *Hans Urs von Balthasar*, Cinisello Balsamo (Milano) 1991., str. 12 s.

kršćanska molitva razlikuju od svake druge. Jedan od motiva njegove teološke produkcije je upravo «ono razlikovno kršćansko», jer želi jasno razgraničiti kršćansko od nekršćanskoga, uklanjajući tako opasnost sinkretizma, prisutnu u današnjem vremenu. Potom u kratkim crtama donosimo njegovo promišljanje preduvjeta autentične molitve. U tom okviru je moguć govor o molitvi unutar čovjekova poslanja u ovome svijetu. Ovaj prikaz završavamo opisom bitnih označnica konkretnih formi molitve – meditacije i kontemplacije. U svemu tome više nas vodi pastoralno-praktični, negoli čisto teoretski i apstraktni motiv promišljanja molitve.

1. POSEBNOST KRŠĆANSKE MOLITVE

1.1. Izvorište u Trojstvu

«Molitva je razgovor»,³ zapisao je Balthasar na početku svoga glavnog djela o kontemplativnoj molitvi. Ova se uobičajena fraza doimlje uhodanom i donekle otrcanom, no ipak se njome izriče bitna označnica molitve, premda je ni izdaleka ne iscrpljuje. «Kako god molitvu definirali, ona je sigurno i razgovor s Bogom».⁴ Razgovor ili *dijalog*, budući da joj je temelj i ishodište onaj vječni dijalog u samome Trojstvu, koji je srž života božanskih osoba. Božja molitva-razgovor je u tom smislu pra-molitva, pra-štovanje. Štovanje koje mi poznajemo milost je i dar iz ovoga štovanja. Čovjekovo udioništvo u jednoj božanskoj stvarnosti. Ništa u Bogu nije više utemeljeno od *štovanja*. Budući da Bog stoji pred Bogom, može se reći «da Bog Bogu iskazuje čast, u međusobnom veličanju, u vječnom međusobnom štovanju... tri osobe u Bogu žive u svom vječnom nebu svaka na čast i hvalu drugoj, u međusobnom proslavljanju i veličanju».⁵ Svako štovanje ima svoj primarni temelj u različitosti drugoga. Ono nije moguće u pukoj istosti, jer bi bilo samo-štovanje, nego jedino u

³ H. U. v. BALTHASAR, *Das betrachtende Gebet*, Einsiedeln 1976⁴, str. 9.

⁴ H. U. v. BALTHASAR, *Christen sind einfältig*, Einsiedeln 1983., str. 109. Molitva je tajanstveni život s Bogom i zapravo ju je nemoguće definirati. Svaki pokušaj definiranja nalikuje pokušaju djeteta, posve uronjenog u svijet igre, da tu igru protumači nekome sa strane. Ono bi najprije moralo podići most iz svoga svijeta u vanjski svijet. Usp. A. v. SPEYR, *Die Welt des Gebetes*, Einsiedeln 1992.², str. 7.

⁵ H. U. v. BALTHASAR, *Theodramatik IV.*, Einsiedeln 1983., str. 84.

drugosti. Ono je odnos prema «ti», toliko i tako čisto da samo ovo »ti« dolazi u obzir.

Stoga je prvi i temeljni aspekt molitve *trojstveni*. To je razvidno u euharistijskoj molitvi Crkve. Crkva se pridružuje Kristovoj molitvi-zahvalnici (*eucharistia*) i moli «po Kristu i s Kristom i u Kristu» Ocu, a Duh je Sveti osposobljuje. On poznaje dubine Božje i može nam ih otvoriti, ako molimo «u njemu i u Kristu» (1 Kor 2,10-16). Tu nam je otvoren pristup molitvi. Premošćeno je ono beskrajno odstojanje između svemogućeg Boga i bijednog stvorenja, koje je tako naglašeno u drugim religijama. Jer, sam se Isus moli Ocu i nama u «Očenašu» predaje najbitniji sadržaj svoje molitve. On moli i kao Bog kao i čovjek u cijelosti, što znači da molitva nije samo događaj između Boga i čovjeka, nego također i između Boga i Boga. *Pra-molitva* je prisutna u Trojstvu, i mi smo po Isusu, ulijevanjem Duha Svetoga (već u krštenju i potvrdi) uvučeni u ovaj najdublji Božji život. Stoga molitva ne bi smjela biti samo dužnost, nego milost i radost. Kao potrebna i krhka stvorenja upućeni smo na Boga (Isus moli kao čovjek), ali sada imamo neograničen pristup u neiscrpno bogatstvo njegove trojstvene ljubavi.⁶

Za ovaj događaj molitve Balthasar upotrebljava ključni pojam *parrhesia*,⁷ koji se odnosi i na Boga i na molitelja. Njime se, naime, označava *otvorenost* istine, ljubavi i čitavog Božjeg života čovjeku, koja poprima konačno obličje u Isusu Kristu. On je vrhunac Očeve «parrhesie». Tek je on omogućio čovjekovu «parrhesiu», štoviše, darovao je kao nezaslužan dar milosti. Čovjek sada može stupiti pred Boga samorazumljivošću onoga «tko ima prirodno pravo biti tu i govoriti».⁸ Put prema Ocu je otvoren, ali čovjek mora proći kroz «vrata» koja su Očev Sin. Da bi zorno i plastično dočarao ovu samorazumljivu otvorenost molitvenog pristupa Bogu, Balthasar govori o «pouzdanju» ili «djetinjoj prostodušnosti i neusiljenosti», gotovo bi se moglo reći «neustručavanju» (*parrhesia*) koju Pavao pripisuje Božjoj djeci, preporučujući im da je doista i prakticiraju. Bog nam to dopušta, te se možemo i smijemo osjećati kao djeca koja ispred sobe svojih roditelja ne moraju čekati na prijem poput stranih posje-

⁶ Usp. H. U. v. BALTHASAR, *Homo creatus est*, Einsiedeln 1986., str. 242-243.

⁷ «Parrhesia» (*pas + resis* = potpuna sloboda govora), otvorenost, prostodušnost govora kojem ništa ne stoji na putu...», M. ZERWICK, M. GROSVENOR, *A Grammatical Analysis of the Greek New Testament*, Rome 1981., str. 133.

⁸ H. U. v. BALTHASAR, *Das betrachtende Gebet*, str. 39.

titelja ili slugu, nego im je pristup dopušten u svakom trenutku. Neće zbog toga zaboraviti da su djeca i da moraju biti poslušna, ali za njih ne postoji problematika između «biti-voljen» i «morati-slušati». To jednostavno pripada njihovom statusu o kojem ne razbijaju glavu, jer se oboje prožima u čvrstoj povezanosti.⁹ To je slobodan pristup ljubavi koja očekuje dolazak i bez odlaganja se daruje. To je slobodno obraćanje srcu koje ne može drugačije nego uvijek biti otvoreno za susret. Govor moliteljeva srca nailazi na budno i pozorno osluškivanje Božjeg srca. Stoga je ova «parrhesia» najbolji izričaj za stvarnost molitve. Put do Očeva srca je *objektivno* otvoren, stoga i čovjek treba *subjektivno* otvoriti svoje srce i zaputiti se tim već omogućenim putem. Molitva je koraćanje tim putem koji nužno prolazi kroz samo središte čovjekova bića, koji «počiva na znanju da govorimo u otvoreno, osluškujće Božje uho».¹⁰

Sv. Augustin preporučuje kršćanima pripremu za molitvu: povlaćenje u sebe, bijeg od glasova svijeta u šutnju, kako bi se mogli uzdignuti k Bogu. Balthasar priznaje vrijednost toga napora, ali ga on podsjeća na neku vrst «predsoblja» u kojemu zastaju ne-kršćanski molitelji, koja postaje prepreka za susret s Bogom. Ovom «predsoblju» naš teolog suprotstavlja stav kršćanina prema Bogu kao sinovski i bratski odnos (*relatio*), ne kao stav podložnika spram vladara.¹¹ «Božja punina je pristupačna bez 'predsoblja', nije nam potrebno dugačko putovanje 'gore k nebu', niti utonuće 'dolje u ponor'», jer Pismo nas uči da «Riječ nije iznad tebe i nedostižna», nego «posve blizu tebe, u tvojim ustima i u tvome srcu» (Pnz 30,11.14).¹²

1.2. Riječ-djelo

Molitva nikada ne može biti odijeljena od kršćanske egzistencije, jer je ona okvir i prostor njezina ovjerovljenja. Praktičan život pokazuje kakav je kvalitet, dubina i snaga molitve. Bitna

⁹ H. U. v. BALTHASAR, *Homo creatus est*, str. 243.

¹⁰ H. U. v. BALTHASAR, *Das betrachtende Gebet*, str. 40.

¹¹ O Bogu-u-odnosu i novoj srodnosti s njime govori i Joseph Ratzinger u svom izlaganju teologije saveza u Novom zavjetu. Vidi o tomu J. RATZINGER, *Die Vielfalt der Religionen und der eine Bund*, Regensburg 2005.⁴, str. 47-79, ovdje posebno str. 62-63.

¹² Usp. H. U. v. BALTHASAR, *Christlich meditieren*, Einsiedeln 1995., str. 19.

je oznaka autentične molitve da riječi koje izgovaramo moraju imati svoje pokriće u našim djelima, u praktičnom življenju kršćanske vjere. Ako primjerice molimo: «budi tvoja volja kako na nebu tako i na zemlji», onda tu volju – uz pomoć Božje milosti – trebamo doista vršiti na zemlji. To je izričito naglašeno u sljedećoj molbenici Očenaša: «oprosti nam duge naše kako i mi otpuštamo dužnicima našim». Kad ne bismo tako činili, ne bismo bili u stanju primiti Duha opraštanja u svoj duh, kako bjelodano pokazuje prisposoba o nemilosrdnom slugi (Mt 18,21-25). Čovjekova egzistencija može biti ne znam kako nepotpuna i nesavršena, ali uvijek mora biti shvaćana kao pokušaj odražavanja ili odslikavanja istine kršćanske molitve. Stoga je u kršćanskom smislu puko nabranje i automatizam u molitvi proturječe u sebi, jer je Božja riječ – kojoj u vjeri dajemo odgovor – uvijek u isto vrijeme *riječ i djelo*.¹³

Stoga je nemoguće u Božjoj samoobjavi razlikovati ono što je njegova riječ i ono što je njegovo djelo. To dvoje se međusobno prožima, uvjetuje i stapa. Povezanost je tako čvrsta i duboka da nije moguće nikakvo razdvajanje. Riječ je već djelo, a djelo je riječ. Isus nije Očeva riječ samo dok govori, propovijeda i naviješta, dok podučava učenike, on je to isto tako i kad šuti (veliku izričajnu snagu ima njegova šutnja u sceni s optuženom preljubicom, ili pred Pilatom i Herodom), kad trpi na križu, dok mrtav leži u grobu.¹⁴ Možda Bog nikada nije bio rječitiji nego u Isusovoj mucij i smrti. Nijedna riječ koju je Isus uputio Ocu u molitvi nije bila puka riječ, koja ne bi bila u potpunom suglasju s njegovim djelima i cjelokupnim ponašanjem.¹⁵

Odatle slijedi da je odlučujuća oznaka odgovora kojeg Bog očekuje od Crkve i svakog pojedinca, već prethodno data u Isusovu primjeru: riječ i djelo moraju biti jedno. Crkva to zna, jer je uz liturgiju uvijek naglašavala djelovanje u duhu ljubavi prema bližnjemu kao posljedicu praktične učinkovitosti molitve. Svako plodno djelovanje u Crkvi proizlazi iz molitve, koju ne može zamijeniti čista «ortopraksija» kao jednostrano naglašavanje vanjskog djelovanja, iz kojeg je isključena crkvena i osobna

¹³ Usp. H. U. v. BALTHASAR, *Homo creatus est*, 245.

¹⁴ Šutnje ja, zapravo, «konačan Božji izričaj», *ibid.*, 270. O «šutnji» u Balthasarovoj teologiji vidi A. BERTOLDI, «Hans Urs von Balthasar: un peinsiero sfidato dal silenzio», *RAMi* 20 (1995.) 7-41; «Hans Urs von Balthasar: valenza antropologica del silenzio», *IkaZ* 105 (1996.) 87-98.

¹⁵ *Ibid.*, 244.

molitva. Neutemeljena je tvrdnja da je puki aktivizam sam po sebi molitva. On je, štoviše, opravdanje za zanemarivanje molitve ili za bijeg od nje: «Ne može se reći, da je sâmo djelo kao takvo već molitva, ako nije praćeno molitvom, koja je kao takva već djelo».¹⁶

1.3. Zajedništvo svetih

Treća posebnost kršćanske, ili točnije – katoličke – molitve je u tomu što se ona događa unutar zajedništva svetih (*communio sanctorum*). Kršćanin je nazamisliv izvan ovoga zajedništva, «samo zajedno sa svima svetima kršćanin pojedinac može prodrijeti u ‘širinu i duljinu, visinu i dubinu Kristove ljubavi’, jer životvorni uvid ostalih ‘svetaca’ nadopunjava njegov jednostran i djelomičan uvid, i on se svjesno mora dati njime nadopuniti, da bi postao katolički, tj. sveobuhvatan».¹⁷ Pavao govori o različitosti udova koji se međusobno nadopunjuju, i tek zajedno tvore organski-jedinstveno i cjelovito tijelo. Ovo «*communio sanctorum*» tvore ponajprije svi kršćani koji mole u stanju milosti, i ono je potrebno svakom pojedinačnom molitelju da bi njegova molitva bila crkvena i katolička. Stoga nije proturječno kazati da ta molitva ima dvije neodjeljive i istovremene sastavnice: ona ide neposredno Bogu po Kristu u Duhu i posredovana je crkvenim zajedništvom. U tom smislu vrijedi načelo: «Sve u Crkvi može biti osobno, ali ništa privatno».¹⁸

Ozbiljno shvaćanje ove činjenice povlači za sobom dvije praktične posljedice: zazivanje svetih je veliki «privilegij» za hodočasničku Crkvu, jer na taj način dobiva neizmjerljivu pomoć od zasluga onih koji su u nebu, koji su sveti u punome smislu. Što je netko po Božjoj milosti čistiji u svojoj svetosti, to će biti spremniji izricati zagovorničku molitvu za svoju još neočišćenu braću na zemlji. Stoga je naša najmoćnija zagovornica Marija, Majka Kristova, koja je svojom «da-riječju» su-omogućila utjelovljenje Sina Božjega. I ona i ostali sveci u nebu pripadaju mističnom tijelu Kristovu, kao i ljudi koji još žive na zemlji. Od nas do njih postoji odstojanje vjere i gledanja, ali od njih do nas ne postoji nikakvo odstojanje. Kad u rimskom kanonu

¹⁶ Ibid., str. 245.

¹⁷ Ibid., str. 246.

¹⁸ Ibid.

(«*Communicantes*») zazivamo nebesku Crkvu da sudjeluje u zemaljskoj molitvi, onda ona ne dolazi izdaleka ovamo, uvijek je već prisutna među nama. U Apokalipsi su «molitve svih svetih» (na nebu i na zemlji) objedinjene i zajedno s anđelovim kadom uzlaze do Božjeg prijestolja (Otk 8,2-4).¹⁹

Potom, svaki kršćanin na zemlji, u još nepotpunom smislu «svet», može i treba moliti za drugoga, može biti posrednik između njega i Boga. Pavao traži od svojih zajednica da mole za njega u njegovim nevoljama i poteškoćama, očito polažući veliku nadu u to posredovanje. Već ovdje je razvidno da «istinski kršćani, koji su istinski molitelji, više mogu postići kod Boga od mlakih, koji mole površno. 'Moliti-za-drugoga' i 'preporučiti-se-u-molitvu-drugih' jesu očigledne i prozirne forme življenja zajedništva svetih».²⁰

U kontekstu čovjekova djelovanja na pozornici svijeta ovo «*communio sanctorum*» poprima upravo dramatičko obilježje. U borbi između dobra i zla, u svome zalaganju za ono dobro i spasonosno, kršćanin dobiva udjela u Kristovome «za nas» (*pro nobis*), biva «suobličen s njegovim osjećajima»²¹, što ga čini vjerodostojnim Gospodinovim su-radnikom. Ova «nutarnja komunija» s Gospodinom obvezuje na međusobno pomaganje i zauzimanje. To ne znači samo drugoga utvrditi u milosnom životu, nego ponajprije teškome grešniku priskrbiti milost obraćenja. U tomu Balthasar vidi ulogu i značenje «moći zagovorničke molitve» koja proizlazi iz zajedništva svetih, i ta nam moć daje sigurnu nadu da možemo utjecati na slobodu drugoga koja je zarobljena zlom, na tvrdoću njezinoga «ne» Bogu. Važnost je ovoga molitvenog zauzimanja za drugoga tako velika da ga on naziva «jednim od temeljnih elemenata katoličke dramatike».²² Ova zagovornička molitva ima naročitu snagu jer je plod Kristova križa. Premda je učinak ove molitve za nas nevidljiv i skriven, ona ima prednost pred svakim vidljivim kršćanskim djelovanjem u svijetu koje teži za ukidanjem nepravednih društvenih struktura.²³ To «blago Crkve» nas upozorava da ne potcjenjujemo plodnost što nam ju Bog daruje.²⁴

---

¹⁹ Ibid., str. 247.

²⁰ Ibid., str. 246.

²¹ H. U. v. BALTHASAR, *Theodramatik III.*, Einsiedeln 1989., str. 383.

²² Ibid., str. 385.

²³ Usp. *ibid.*, str. 394., kao i *Pneuma und Institution*, Einsiedeln 1984., str. 339.

²⁴ H. U. v. BALTHASAR, *Klarstellungen*, Einsiedeln 1978.⁴, str. 63.

Ovaj je «socijalni» moment nedvojbeno prisutan i u molitvi nekatoličkih i nekršćanskih religija, ali je katolička molitva bitno određena «neopisivim 'zajedništvom' u samome Bogu», u kojem su «osobno» i «zajedničko» ne samo povezani, nego i istovjetni. Božanske su osobe posve u ovome «biti-jedna-za drugu», i to je temelj svakog zajedništva u molitvi stvorenja: «kršćanska molitva zadobiva svoje zadnje utemeljenje i omogućenje samo u svjetlu ovoga božanskog misterija».²⁵ Samo je zajedništvo koje dolazi odozgor (*vertikalna*) uvjet i pretpostavka zajedništva na zemlji (*horizontalna*).²⁶ Bog, dakle, omogućuje čovjekovo djelovanje «za druge» i osposobljava ga za tešku zadaću oblikovanja svijeta prema Kristovu mjerilu. Molitva je ovdje preuzimanje zastupničke odgovornosti za svijet. Ako je ozbiljno shvaćena, kako će tek Bog ozbiljno shvatiti molitelja i njegovu molitvu, prihvatiti je i nagraditi uslišanjem.²⁷

2. DUH KRŠĆANSKE MOLITVE

Pokušat ćemo sada ukratko naznačiti u kojem se duhu treba odvijati kršćanska molitva, odnosno, koja svojstva ili pretpostavke molitelj treba ostvariti da bi njegova molitva bila kršćanski plodna i snažna.

2.1. Budnost i djetinja jednostavnost

Stav primanja je obilježje Sinova odnosa spram Oca, Marijina odnosa spram Boga, a s njome i svakoga stvorenja. Prianje uključuje spremnost budnosti i osluškivanja. Tu nema sigurnosti i znanja.²⁸ Budnost je stoga jedna od najčešće spominjanih kreposti u Novom zavjetu. Ne smije biti tvrda ni isključiva, ali mora biti uvijek prisutna. To je budnost *kao* molitva, kao pripravnost srca za Boga, koji u svakom trenutku može iznenada doći. To je «budnost kao molitva (*Vigilate itaque omni tempore*

²⁵ H. U. v. BALTHASAR, *Homo creatus est*, str. 247.

²⁶ H. U. v. BALTHASAR, *Klarstellungen*, str. 61.

²⁷ Usp. *ibid.*, str. 110.

²⁸ «To neznanje je primjereno zemaljskoj egzistenciji i ono bolje za nju, jer samo onaj koji ne zna može sve trenutke svoga vremena ispuniti jednakom spremnošću srca», H. U. v. BALTHASAR, *Das betrachtende Gebet*, str. 133.

orantes: Lk 21,36) toliko da molitva bez budnosti, bez pogleda na Onog koji će doći, uopće ne bi bila kršćanska molitva»²⁹. Ovo «budno čekanje», ova «aktivna spremnost» je podatna glina u koju se jedino može utisnuti Kristov lik. Ovaj stav ne smiju ometati nikakvi osobni planovi i nacrti, da bi bio stav kršćanske kontemplacije kao čistog primanja (tijelom i dušom) čitave utjelovljene Riječi.³⁰

Jedno mjesto iz Pisma Balthasar često citira: «Ako ne postanete kao djeca, nećete ući u kraljevstvo nebesko» (Mt 18,3). Čitavim se njegovim djelom provlači tema djetinje jednostavnosti i otvorenosti u odnosu prema Bogu. Samo ona omogućava prihvatiti ono što Bog u svakom trenutku nudi, dati se uvesti u dublju ljubav. Posrednik je Duh Sveti, koji je i sam Duh «djetinje prostodušnosti». U čudesnost odnosa prema Bogu spada i to da «djetinji duh i zrelost idu zajedno».³¹ Paradoks je kršćanske molitve – kao štovanja, zahvale, slavljenja i prošnje – da ona uvijek pretpostavlja određenu distancu spram Boga, iako je to samo dinstanca djeteta (s njegovim *timor filialis*) spram nebeskog Oca. A ipak je tu ono iskonsko povjerenje koje omogućuje odvažnost molitve.³² Ono što se zahtijeva za autentičnu molitvu upravo je uklanjanje svake «tehnike», koja guši spontanost i osobnost, te namjesto toga postizanje «gole» prijemljivosti koja poput djeteta neometano i slobodno izriče svoje «da».³³ To je ujedno i najveći izazov odraslima koji su skloni kompliciranju i reflektiranju, te tako ne uočavaju jednostavnost u kojoj se Bog objavljuje i saopćava.³⁴ Isusov odnos prema Ocu je odnos djeteta. Sve očekuje i prima od njega.³⁵

2.2. «Siromaštvo duha»

Bitan je stav za molitvu izražen u Isusovu naučavanju iznešenom u Blaženstvima, koja su za Balthasara kršćanski «program» za svijet: izlazak iz samoga sebe, iz svoga «ja» u prav-

---

²⁹ Ibid., str. 132.

³⁰ Usp. H. U. v. BALTHASAR, *Spiritus Creator*, str. 164.

³¹ H. U. v. BALTHASAR, *Das Ganze im Fragment*, Einsiedeln 1990², str. 117.

³² H. U. v. BALTHASAR, *Theologik III.*, Einsiedeln 1987, str. 177-178.

³³ Usp. H. U. v. BALTHASAR, *Christen sind einfältig*, str. 85.

³⁴ Usp. H. U. v. BALTHASAR, *Herrlichkeit I.*, Einsiedeln 1988.³, str. 471.

³⁵ Vidi o tomu H. U. v. BALTHASAR, «Das Kind Jesus und die Kinder», u: *Homo creatus est*, str. 165-174.

cu najvišega «Ti». Samo je tako moguća molitva, u istinskom ispražnjenju od samoga sebe, *anawim*, «nuđanje praznoga prostora Duhu Svetom» (čovjekov minimum za Božji maksimum), siromaštvo kao posvemašnji, tjelesno-duhovni stav odricanja od svih vlastitih samo-uzdignuća, slabost i bespomoćnost koja omogućuje Božjoj snazi i moći da dođe do izražaja u čovjekovu životu. To je čista propusnost za Božju istinu i odluku.³⁶ Oni koji su siromašni duhom, koji žedaju za pravednošću, imaju u sebi prazninu u kojoj može prebivati Bog, dok siti i bogati, oni koje ljudi hvale, nemaju oslobođen taj prostor, nego je zaposjednut njihovim umišljenim «ja», koje je dovoljno samome sebi.³⁷

Za razliku od ovog «napuhanog ja», siromaštvo duha znači da je čovjek oslobođen zablude o samome sebi, da je njegova duša ogoljena pred Bogom. To je dar koji dolazi iz susreta s Kristom, i bitan je za obraćenje. Čovjekov je duh svetište u kojem Bog želi prebivati. To je svetište u grešniku zaboravljeno i napušteno, zastrto, pretvoreno u grob i ropotarnicu, i potreban je napor – upravo napor molitve razmatranja – da ga uredi i učini pristupačnim za boravak Duha Svetoga u njemu.³⁸

2.3. Raspoloživost

Pojam raspoloživosti označava onaj čovjekov stav kojim se potpuno stavlja na raspolaganje Božjoj volji, odnosno prepuštanje života njezinu oblikovanju i raspolaganju. Vergilije je to izrazio riječima: *cede Deo* (podloži se Bogu, budi mu pokoran).³⁹ Katarina Sijenska raspoloživost poistovjećuje s poslušnošću, smatrajući je važnijom od evanđeoskih savjeta.⁴⁰

Raspoloživost kao srce kršćanske molitve temeljna je oznaka Marijina života. Tu je prisutno ono što Balthasar smatra molitvom naprosto: način bivanja, stajanja pred Bogom. Kod Marije je to potpuna raspoloživost za Sina, njezino «biti-tu-zanjega», što je uvijek bilo molitva, bez obzira na njezinu svjesnost ili nesvjesnost. Njezina stalna okrenutost Sinu je u bitnome molitva, bez obzira je li aktualno mišljena, izgovarana, obavijena

³⁶ Usp. H. U. v. BALTHASAR, *Das Ganze im Fragment*, str. 235.

³⁷ Usp. H. U. v. BALTHASAR, *Homo creatus est*, str. 358.

³⁸ H. U. v. BALTHASAR, *Das betrachtende Gebet*, str. 18.

³⁹ H. U. v. BALTHASAR, *Herrlichkeit III./1,1*, Einsiedeln 1975², str. 231.

⁴⁰ H. U. v. BALTHASAR, *Herrlichkeit III./1,2*, Einsiedeln 1988², str. 451.

šutnjom, ili habitualna. Biti-stalno-na-raspolaganju je molitva koja prati sve njezine čine na zemlji – donošenje vode sa zdenca, kuhanje i pranje – ništa ne ometa njezinu usmjerenost na Boga. Mi nismo «milosti puni», nama su potrebni određeni trenuci molitve, kako bismo postigli habitualnu usmjerenost na Gospodina, koji u nama želi rasti.⁴¹

U molitvi čovjek doznaje koju mu zadaću Bog dodjeljuje uvijek-sada, koju «ideju» ima o njemu. To ne može odgonetnuti ili naslutiti sam od sebe (autonomno), nego se mora otvoriti onomu što mu se daje odozgor i postavlja kao zadatak. «To otvaranje, svjesno ili nesvjesno, ima obilježje molitve».⁴²

3. BOŽJA VOLJA I ČOVJEKOVO POSLANJE

U «Teodramatici» Balthasar molitvu uvrštava u kontekst odnosa beskonačne (Božje) i konačne (ljudske) slobode. Ljudska sloboda je podložna zlu, i stoga se mora dati obdariti beskonačnom Božjom slobodom, iz koje prozlaži, da bi se ostvarivala u dobrom (*bonum*), istinitom (*verum*) i lijepom (*pulchrum*).

3.1. Podupiranje slobode

Čovjek je ponajprije onaj koji osluškuje i daje odgovor. Molitva nipošto nije čovjekov monolog pred Bogom, jer svaki govor u konačnici pretpostavlja obostranost, međusobnost. Bog poziva, čovjek odgovora. Oboje se događa u slobodi. Čovjekov je slobodan odgovor prihvaćanje poziva – odnosno «poslanja» – ne kao težnje za nekim čvrsto fiksiranim idealom savršenstva, nego kao spremnost da u poslušnosti uvijek iznova vrši Božju volju, koja je uvijek nova i iznenađujuća. Vršeci tu volju čovjek postaje u punom smislu osoba. Volja Božja nije statičan zakon, nego uvijek konkretan, uvijek sadašnji i uvijek novi poziv živoga Boga. I «budući da je poziv živoga Boga, koji je kao osoba uvijek više od apstraktnog zakona i općevrijedećeg pravila, i poziv koji

---

⁴¹ Usp. H. U. v. BALTHASAR, *Christlich meditieren*, str. 66.

⁴² H. U. v. BALTHASAR, *Theodramatik II/2*, Einsiedeln 1978, str. 468.

dolazi uvijek-sada može se čuti samo uvijek-sada, i na temelju te čutosti ostvariti».⁴³

No, na koji način čovjek zamjećuje ovaj Božji zov? U molitvi. Temelj je molitve, naime, stav otvorenosti i poslušnog osluškivanja, što je pretvara u živ dijalog čovjeka i Boga. U tom dijalogu prednost ima Božja riječ, ali čovjekov odgovor se događa u konačnoj slobodi koju omogućuje i podupire beskonačna Božja sloboda. Kristova egzistencija je paradigma kršćanske slobode. Krist je beskonačno slobodan, ali upravo u toj slobodi vrši Očevu volju. Njegov život i poslanje su neprekidna relacija molitve, prisnosti s Ocem, poslušnosti i poslanja. Po toj paradigmi i čovjek ispravno ostvaruje svoju slobodu. Konačna sloboda se ostvaruje samo u prostoru beskonačne slobode, jer je Bog vodi i prati (*latencija*). Ovdje molitva koja je dosada bila štovanje, slavljenje i zahvaljivanje, nužno postaje *prosna* molitva.⁴⁴ Konkretno, temeljni zaziv Bogu treba biti usmjeren na izvođenje iz zablude i stranputice: iz maski empirijskoga «ja», iza kojeg se skriva moje pravo, meni nepoznato «ja». Za izlazak iz uskoće površnosti i neistine, za pronalazak smisla i snage – ono što želi Božja volja koja me prati. To je molba za oslobođenje (*gratia liberatrix*) koje čovjek ne može ostvariti sam po sebi.⁴⁵

Ljudska konačna sloboda je po sebi upućena na Božju beskonačnu slobodu i samo je u njoj prostor njezina ostvarenja. Svakom pojedincu je otvoren njegov osobni put, i kako će u Bogu izgledati, ovisi kako čovjek njime korača, revno ili lijeno, pravo ili zalazeći na stranputice. Prosnom moltvom – izričito formuliranom ili bezglasnom – čovjek može sebi (ili drugomu) izmoliti pratiteljstvo Božje milosti, koje nemolitelju ostaje uskraćeno.⁴⁶ U tom smislu Balthasar govori o «pravu» konačne slobode kojeg može polagati na Božje milosno vodstvo, koje je obogaćuje, upotpunjuje i osnažuje. Sam Bog «očekuje molitvu svojih stvorenja, i to očekivanje pripada njegovu poštivanju i uvažavanju slobode i odgovornosti njegovih duhovnih stvorenja».⁴⁷ Molitva je stoga neophodan prostor u kojem čovjek nekom vrstom nutarnjeg gle-

⁴³ H. U. v. BALTHASAR, *Christlicher Stand*, Einsiedeln 1997.², str. 317.

⁴⁴ U današnjoj teologiji postoji tendencija «uklanjana»prosne molitve i njezina izjednačavanja s «doksologijom». Vidi o tomu prikaz K. RAHNERA «Bittgebet» u: *Praxis des Glaubens*, Freiburg-Basel-Wien 1982., str. 141-146.

⁴⁵ Usp. H. U. v. BALTHASAR, *Theodramatik II./1*, Einsiedeln 1976., str. 266.

⁴⁶ Usp. *ibid.*

⁴⁷ *Ibid.*, str. 272.

danja odmjerava ispravnost ili neispravnost svoga djelovanja, odnosno uporabe svoje slobode.

Premda je *uslišanost* molitve zajamčena, ipak ona često nailazi na «granice» drugačijeg Božjeg određenja, koje je nama skriveno. Tako Isusova ljudska volja – na Maslinskoj gori – nailazi na «granicu» u Očevoj volji, koju on zapaža hipotetičkom formulacijom («ako je moguće»), i kojoj se potpuno podlaže. Za njegovu apsolutnu spremnost poslušnosti, u kojoj prevladava svoju ljudsku volju, ne postoji nikakva granica. Slično se događa i vjerniku molitelju: on ima dopuštenje da prodre u dubine Božje volje i «izmami» za sebe ono što ne dobiva onaj tko se ne predaje u molitvi. No pritom može naići na «granicu» gdje mu neće biti uslišana molba za neko pojedinačno dobro radi nekoga većega i sveobuhvatnijeg dobra. Procjena je pridržana Bogu, a ne čovjeku. No, to ne znači neuslišanje, odbacivanje molbe, nego Božje providonosno «bolje» raspolaganje.⁴⁸

3.2. *Molitva i teologija*

Teologija se za Balthasara istinski ostvaruje samo u činu oslušivanja Logosa (Riječi) i poslušnosti spram Njega,⁴⁹ što bitno obilježava teologiju svetaca. Jer, prije svega drugoga treba uvažiti činjenicu da je Logos prvi i istinski teolog, izlagatelj i tumač Boga par excellence. Teološko istraživanje – koje je jedno od najozbiljnijih napora ljudskog uma – ne može isključiti čin vjere, koji je istovremeno ljubav i molitva. Ono «nužno mora iz sebe širiti dah ovog traženja i traganja u molitvi».⁵⁰ Znakovito je da su svi veliki teolozi do srednjega vijeka bili sveci, ljudi duboke molitve, iz koje je proizlazila njihova teološka spoznaja. Od srednjega vijeka naovamo više nemamo velikih teologa-svetaca, nastao je rascjep između duhovnosti i dogmatike. Molitva je nadomještena cogitom, odnosno racionalizmom.⁵¹ Da bi govor o Bogu danas bio autentičan, potreban je govor s Bogom, teologija na koljenima (*kniende Theologie*), tj. izmoljena teologija. Ako to nije, pretvara se u apstraktan i beživotan govor. Teoretsko bav-

---

⁴⁸ Usp. *ibid.*

⁴⁹ Usp. H. U. v. BALTHASAR, *Spiritus Creator*, str. 329.

⁵⁰ H. U. v. BALTHASAR, *Verbum Caro*, Einsiedeln 1990.³, str. 223.

⁵¹ O ovoj problematici vidi njegov programatski članak «Teologija i svetost» u: *Verbum Caro*, str. 195-225.

ljenje Riječju se mora događati u stalnoj usmjerenosti pogleda prema Isusu Kristu, utjelovljenoj Riječi koja je gorjela vatrom ljubavi i istine. Ona ne može opstati kao izlaganje kršćanske istine ako se odmakne od toga «da se razvija u prostoru disanja molitve, da prizna molitvu kao kamen kušnje svoje istine».⁵² U tom prostoru dolazi do sve dubljeg shvaćanja onoga što Bog ima na umu.⁵³ Teologija na koljenima misli u vjeri i moli u mišljenju, budući da su sve istine iznutra povezane i jedna ne može biti spoznata bez druge.⁵⁴ Molitveno, priznavajuće oslovljavanje Boga je temelj spekulativnog istraživanja. Augustin moli na početku svojih Ispovijesti: «Daj Gospodine, da znam i shvatim». Teološki um počinje u molitvi i završava u njoj. A sv. Bernard može izreći rečenicu: «Nema teologije bez molitve».⁵⁵

Određujuća forma svake teologije mora biti struktura *riječ-odgovor*, koja se može ostvariti jedino u živom razgovoru Krista i Crkve posredovanjem Duha. Nestrastvenost «theorie» mora biti prožeta strašću štovanja i poslušnosti, onako kako je njome prožeta Božja riječ⁵⁶. Svaka suptilna i uzvišena ljudska teologija ima svoju oštricu u *homologiji*, u štujućem veličanju onoga koji je i u svojoj objavi Nepojmljivi. Nije dovoljno približiti se Bogu mišljenjem. Budući da je Božji govor čovjeku uvijek veći od njegove ljudske umnosti, on mora ulaziti u dimenziju kontemplacije, promatranja ili zrenja. Teologija svetaca je bitno čin štovanja i molitve, ona je *theologia spiritualis*. Ako je ono skriveno kao takvo objavljeno, potreban je «ipak poseban stav vjere, poniznosti i štovanja da bi se došlo do bogatstva Božje slave».⁵⁷ Samo onima koje vodi Duh Sveti uspijeva i subjektivno se približiti objektivno objavljenom misteriju. Prema Balthasaru, kršćanska dogmatika treba izražavati «da onaj tko promišlja u poslušnosti vjere stoji spram svoga predmeta u stavu molitve».⁵⁸

⁵² H. U. v. BALTHASAR, *Spiritus Creator*, str. 328.

⁵³ H. U. v. BALTHASAR, *Theodramatik II./1*, str. 115; *Theologik I*, Einsiedeln 1985, str. 298: «Spoznavatelj zna da je istina koju dohvaća tek dio ili odsjaj totalne istine, u koju je postavljen... istina je uvijek veća od onoga što konačan um može od nje shvatiti, i shvaća je samo sa sviješću da je ona veća od njega».

⁵⁴ «Jednostavno ne postoji drugi primjeren i u stvarnom smislu objektivni način ponašanja spram vječne istine od načina koji se izražava molitvom», H. U. v. BALTHASAR, *Das betrachtende Gebet*, str. 70.

⁵⁵ Usp. H. U. v. BALTHASAR, *Theologik III*, Einsiedeln 1987., str. 337.

⁵⁶ H. U. v. BALTHASAR, *Verbum Caro*, str. 163.

⁵⁷ H. U. v. BALTHASAR, *Pneuma und Institution*, str. 299.

⁵⁸ H. U. v. BALTHASAR, *Verbum Caro*, str. 222.

4. OSLUŠKIVANJE LOGOSA

Božja Riječ (Logos) postala je tijelom, prebiva među nama i ostaje dovijeka. Ona nas uvodi u sferu Božjeg duha i mišljenja. Ona ispunja naše srce, um i svijest. Ona određuje naše djelovanje. Na nama je da kroz molitvu dopustimo da se ovaj čisti odjek u nama povećava sve dok ne postane dominantni motiv našeg života. Stoga je molitva davanje prostora Riječi, oslušivanje Logosa. Promotrimo sada zbilju kršćanske meditacije i kontemplacije u kojima se poglavito ostvaruje ovaj događaj oslušivanja, te njihovu povezanost s djelovanjem u koje nužno prelaze.

262

4.1. Kršćanska meditacija

Ako je Bog govorio, ako je izišao iz svoje šutnje i odaslao svoju Riječ (Logos), onda meditacija može biti samo «promišljanje i sve dublje prisvajanje Božje riječi o sebi samome i o svijetu». ⁵⁹ Ta riječ svoje potpuno obličje zadobiva u Isusu Kristu, u kojem Bog razotkriva svoju dubinu, a istovremeno i dubinu čovjeka. Stoga je *Krist, Božji Logos*, nenadmašno polazište svake meditacije. ⁶⁰ Ona je «u bitnome promatranje ovoga čovjeka koji je Božji samoizričaj, promatranje prožeto ljubavlju, poslušnošću i preispitivanjem». ⁶¹ Ostvarenje se događa u *Duhu Svetom*, koji istražuje Božje dubine i otvara ih čovjeku (usp. 1 Kor 2,10-12). Ovdje je razvidno da je meditacija posve *trojstvena* i posve *ljudska* istovremeno. Da bi našao Boga, čovjek ne mora okretati leđa svom osobnom i društvenom okružju, ali u svakom slučaju mora sebe i svijet promatrati u Duhu Svetom, onako kako ih Bog vidi. ⁶²

Važno je ne ulaziti u meditaciju proračunato, primjerice, da bi se nakon meditacije sastavilo dobru propovijed. Premda je stvarni uvjet meditacije jednostavno, djetinjte prepuštanje i dopuštanje da nas Otac primi u naručje, bitna je i *molba* za ispravno shvaćanje svake riječi koju nam Bog osobno upućuje, kao i *odluka* da ćemo se ozbiljno potruditi oko ostvarivanja njezina

---

⁵⁹ H. U. v. BALTHASAR, *Christlich meditieren*, str. 8.

⁶⁰ Ibid., str. 9 s.

⁶¹ Ibid., str. 13.

⁶² Usp. H. U. v. BALTHASAR, *ibid.*, 10. Poblíže o ulozi Duha Svetoga u molitvi općenito vidi: Isti, *Theologik III.*, str. 340-347.

sadržaja. Jer, s riječju Božjom je slično kao i sa sakramentom: on djeluje sam po sebi, ali mu je potrebno uređeno zemljište za njegovu plodnost. Rečeno običnim riječima: vjerniku «u molitvi... ne padaju u usta pečeni golubovi».⁶³

U ovom kontekstu Balthasar u članku *Meditacija kao izdaja* kritizira neke pojave u današnjim samostanima. Redovnici bi trebali realno predstavljati Crkvu pod križem zajedno s Marijom i drugim svetim ženama. Njima na poseban način pripada služba razmatranja, zastupništva i zagovorne molitve. Stoga se Crkvi «ne može nanijeti dublja i opasnija rana nego kad redovnici napuštaju eksponirano mjesto svoje kršćanske meditacije, koju trebaju zastupnički obavljati za cijelu Crkvu i svijet, te se sklanjaju pod okrilje nekršćanske meditacije...»⁶⁴ Ovaj otpad se ne može drugačije nazvati nego *izdajom* raspete Božje ljubavi»⁶⁵. Molitveni život u mnogim samostanima je postao neplodan. Prakticira se «duševna higijena» koja «čini dobro» duši i tijelu, što je čisto egoistično stajalište, dijametralno suprotno motivu kršćanske meditacije kako su ga shvaćali svi sveci: trebati i smjeti biti ondje gdje neće biti dobro «nekomu», nego *spašavanju svijeta*... to je središnja točka nasljedovanja Krista.⁶⁶

Važan moment meditacije je premošćivanje molitve i svakodnevice, odnosno zapućivanje iz sfere razmatranja *na puteve svijeta*. Cilj je «Boga naći u svemu», a ne tražiti ga kao biser u plastu sijena. Ako kršćanin u meditaciji nađe tajnu Božje punine koja se očitovala u Isusu Kristu, njegovoj euharistiji i Crkvi, onda mu neće biti teško pronaći tu puninu i u prividno bez-božnom svijetu. Ovo «pronalaženje» će biti to lakše i jednostavnije što manje molitelj u molitvi bude pred Boga iznosio svoje potrebe, a što više potrebe Crkve i svijeta. Drugim riječima, ne smije toliko prostora davati partikularnim interesima, koliko univer-

⁶³ H. U. v. BALTHASAR, *Christlich meditieren*, str. 20 s.

⁶⁴ Ovdje nećemo ulaziti u Balthasarovu oštru (i opravdanu) kritiku nekršćanske, poglavito istočnjačke meditacije, koja se sve više širi na Zapadu. O tomu vrlo dobar prikaz donosi R. GAWRONSKI, *Word and Silence. Hans Urs von Balthasar and the Spiritual Encounter between East and West*, Edinburgh 1995., str. 19-37 i str. 163-172.

⁶⁵ H. U. v. BALTHASAR, *Meditation als Verrat*, u: Geist und Leben 50 (1977.), str. 266. Balthasara je oštro kritizirao H. WALDENFELS, «Meditation als Verrat? Nachgedanken zu einem Aufsatz von Hans Urs von Balthasar», u: Christ in der Gegenwart 29 (1977.), str. 421-427, tvrdeći kako takav način «kršćanski teolozi sebi ne mogu dopustiti, ako žele da ih drugi ozbiljno shvaćaju», str. 421.

⁶⁶ Usp. H. U. v. BALTHASAR, *ibid.*, 267. Balthasar se ovdje nadovezuje na J. B. METZA, *Zeit der Orden? Zur Mystik und Politik der Nachfolge*, Freiburg/Br. 1977., str. 67 ss (hrv. pr. *Redovništvo, inovacija i korektiv?*, Zagreb 1983., str. 55 s).

zalnim Božjim nakanama.⁶⁷ Lako je naći Boga u ljepoti nedirnutog krajolika. No, treba ga tražiti i u «krajolicima» koje oblikuju ljudi, također i u onim ružnim i nametljivim, jer se Bog ovdje pokazuje u strpljivom davanju prostora svojim stvorenjima. Mnogi takvu strpljivost i velikodušnost osjećaju kao odsutnost i prazninu. No, onaj tko se udubi u meditaciju, moći će ovdje nazrijeti milosnu Božju blizinu, koja se «u dopuštanju (ljudske slobode) uvijek pokazuje kao pratnja, providnost, milosrđe, uviđavnost, obzirnost i nenametljivost».⁶⁸

No, Bog se ne pokazuje samo kao dobrohotni pratitelj, nego sam ulazi u dramu koja se odigrava između njega i njegovih stvorenja. Bog se ovdje zalaže, sve do križa. Mnogi misle da je Bog samo promatrač sa svoga nebeskog prijestolja, da dramu svijeta motri uzvišeno-ravnodušno. Njihova je meditacija tada samo pokušaj da se smjeste na sigurno, «spašeno» mjesto, blizu Boga. To je bijeg od muke i zalaganja u svijetu, u neku nad-svjetovnu sferu. Tako se upada u iluziju, samoobmanu. Molitva nužno upućuje na *zalaganje*, su-djelovanje u Kristovu zalaganju za čovjeka i svijet. Poslanje meditacije je u tomu da čovjek «čitavu svoju osobu stavi na raspolaganje Bogu, da preko njega djeluje u svijetu».⁶⁹ To Božje djelovanje-zauzimanje, koje ide do krajnosti, nije neki završeni faktum, nego događaj koji se neprekidno ponavlja. Njegovo okretanje svijetu i svakom pojedincu u njemu jest ono čemu se molitelj treba egzistencijalno priključiti. Stalno Božje djelovanje za svijet može se najbolje ilustrirati euharistijskim događajem, u kojem se proslavljeni Gospodin uvijek iznova uprisutnjuje u vremenitosti svoje Crkve. No, njegovo je euharistijsko predanje uvijek povezano s analognim okretanjem svakom molitelju, patniku ili umirućem, svakom čovjeku općenito, koji kao takav egzistira iz Božje snage.⁷⁰ Tko se u meditaciji stavi Bogu na raspolaganje i od njega primi svoje poslanje, otpušten je, od-(a)slan k svijetu i ljudima. Bog nas upotrebljava u našem svakodnevlju, kakvo god ono bilo, u korist svijeta.⁷¹ «Stoga je kršćanstvo jedina religija koja je uistinu okrenuta svijetu».⁷²

⁶⁷ Usp. H. U. v. BALTHASAR, *Christlich meditieren*, str. 85.

⁶⁸ Ibid., str. 88.

⁶⁹ Ibid., str. 90 s.

⁷⁰ Ibid., str. 93 s.

⁷¹ To je, uostalom, tema Balthasarove knjižice *Im Gottes Einsatz leben*, Einsiedeln 1972². U našem je kontekstu posebno važno poglavlje «Kršćanin i svijet», str. 89-101.

⁷² H. U. v. BALTHASAR, *Klarstellungen*, str. 96 s.

4.2. Kontemplacija i akcija

U današnjem svijetu ostaje sve manje prostora za kontemplativce. Aktivistička prodornost tehničke civilizacije stigla je i u samostane, radio i televizija smjestili su se u tišinu Karmela. Povijest kršćanske duhovnosti pokazuje nepovratno kretanje od «bijega od svijeta» prema «okretanju svijetu». Od kontemplativno-zajedničkog života se ide prema otvaranju samostana svijetu, u prosjačkim se redovima ravnoteža kontemplacije i akcije zamjenjuje prevlašću akcije. Male ostatke molitve jedva se uspijeva očuvati pred nadirućim valom svjetovnosti. To je dijagnoza vremena, naočigled koje Balthasar piše svoju *Apologiju za kontemplativce*.⁷³ Svako razmatranje – ako se vrši u ispravnom duhu, ima vrlo važnu funkciju u sklopu Crkve, što znači da služi otkupljenju svijeta. Mala Terezija tvrdi da je kontemplativni i pokornički život u Karmelu najsnažniji pokretač čitavog djelovanja Crkve.⁷⁴ Jer, i Isusovo je okretanje ljudima utemeljeno u njegovoj neprekidnoj usmjerenosti k Ocu.

No, treba prevladati onaj tragični *dualizam* u kršćanskoj duhovnoj povijesti, koji suprotstavlja okretanje k Bogu i okretanje k svijetu. Oba su ova «okretanja» istovjetna u Isusu Kristu. Kod njega je nerazdvojno prisutno oboje s jednim jedinim stavom: da bi se Očeva ljubav i volja mogle potpuno i učinkovito očitovati u korist njegovih stvorenja. Mimo naglašavanja jednoga ili drugog momenta, treba ostvarivati *jedinstvo predanja*, koje u sebi ujedinjuje «djelovanje» i «pustiti-da-se-dogodi», «dati-sebe» i «dati-se-raspolagati». Treba uspostaviti sintezu akcije i kontemplacije. One su nerazdruživo povezane: «Dva momenta koji se ne mogu adekvatno odijeliti, jer je slušajuća, primajuća, otvorena spremnost temelj svake akcije, i ova mora htjeti samu sebe nadilaziti u uvijek dubljem učinku koji je – kao muka – Božje djelovanje u nemoćnom čovjeku. Kršćanski život je stoga uvijek izvan ovih dvaju momenata, koji se ne dopunjuju izvana, nego se iznutra prožimaju».⁷⁵ To je *marijanski princip*, bez kojeg sve u Crkvi po-

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ova svetica, pored Ignacija Lojolskog, igra značajnu ulogu u njegovoj duhovnosti i teologiji. O njoj i njezinu «malom putu» napisao je iscrpan teološki prikaz u knjizi *Schwestern im Geist. Therese von Lisieux und Elisabeth von Dijon*, Einsiedeln 1990.⁴, str. 15-349.

⁷⁵ H. U. v. BALTHASAR, *Pneuma und Institution*, str. 296.

staje uposlenost koja je kratkog daha.⁷⁶ Postoji opasnost da se nju smatra jedinom «plodnošću». A tu se onda neopazice uvlači princip «uspjeha». Kršćansko djelovanje se ne smije mjeriti prema svjetovnim rezultatima. Crkva je egzemplarno utemeljena u nazaretskoj odaji, u kojoj je Marijina «da-riječ» bila – i zauvijek ostaje – čista raspoloživost (kontemplacija) za najveće djelovanje (akciju). Stvarni princip kršćanske plodnosti je goruća spremnost da se bude upotrijebljen i istrošen za spasenje svijeta, i ona će se nužno očitovati kao osobna ponuda, kao molitva predanja. Tada je pridružena beskonačnoj plodnosti i učinkovitosti Marijine «da-riječi». Tek ova molitva daje svakoj izvanjskoj akciji Crkve njezinu bezuvjetnu plodnost. «Ova molitvena spremnost je potencijalni i vrlo često u određenoj mjeri aktualni križ, a time i najozbiljniji 'angažman' Crkve za svijet».⁷⁷

No, što ovdje znači «upotrijebiti»? Samo to da ono što mi darujemo ulazi u veliko i bezrazložno Božje darivanje, kao što val nestaje u moru. To da mi prepuštamo Bogu da on s time čini što hoće. Ne smijemo se pretvoriti u izračunavatelje i procjenitelje uspjeha ili neuspjeha. Bog svojim svecima oduzima duh računanja, jer to ugrožava «plodnost» koja u konačnici pripada samo Bogu. Treba također paziti da nam svijet, prenapučen slikama, pojmovima i događajima ne zastre pogled za ono «jedino potrebno», tajnu ljubavi koja se bezuvjetno i bezrazložno daruje. Posve je pogrešno zamišljati onostranosti kao «kontemplaciju» nasuprot ovostranosti kao «akciji», nego će ona biti razotkrivanje onoga što je već ovdje prisutno u skrivenom obliku. Stoga iznad svega drugoga moramo davati prednost *ljubavi*: životni čini koji nemaju drugog sadržaja osim čiste Božje ljubavi radi nje same, temeljni su kršćanski čini. Na tom smislenom temelju počiva sve ostalo – kristologija, euharistija, Crkva. Kršćani ne smiju izmicati ovom temelju jednostavno zbog toga što su «eklezijalno prezaposleni», ili ga tek statistički zabilježiti, ne povlačeći odatle zaključke koji se odnose i na njih. Veliki Božji glasnici gotovo uvijek dolaze iz pustinje u kojoj su proboravili dugo vremena. Bez Manrese ne bi bilo Ignacija, bez Subiaca Benedikta, bez La Verne Franje. Bez transjordske pustinje ne bi bilo «glasa koji viče u pustinji», koji pripravlja put Gospodinu. Pustinja i goli kamen može biti i zatvor, koncentracijski logor, satelitska egzi-

⁷⁶ O tomu pobliže vidjeti B. LEAHY, *Il principio mariano nella Chiesa*, Roma 1999., posebno str. 111-175.

⁷⁷ H. U. v. BALTHASAR, *Pneuma und Institution*, str. 296.

stencija, prvi krug pakla, odjel za rak, siva jednoličnost života u kancelariji i tvornici, hrabrost koja se traži svaki dan i svaki sat, koju nitko neće pohvaliti. Odakle uzeti snagu ako ne predanjem Temelju koji sve nosi?⁷⁸

Naše je djelovanje plodno ako proizlazi iz principa Božje djelujuće riječi. Unutarsvjetovna akcija je uvijek konačna i nepotpuna, ali je nadiđena Kristovom patnjom. Ona je odlučujući čin. Ovdje sljepoća svih grešnika biva natovarena na nj, da bi oni progledali. *Križ* je najdjelotvorniji čin koje može postići nešto i ondje gdje ljudsko djelovanje – i ono s najviše ljubavi – ništa više ne postiže. Kontemplacija utemeljuje svaku kršćansku akciju (kao spremnost za cijelu Božju volju), ispunja čitav njezin prostor svojom spremnošću za Božje djelovanje. Ona je uvijek veća od vidljivog svjetovnog čina, i tek to «veće» ga čini kršćanskim činom. Važna je stoga ova spremnost kao priprava duha, cijelog čovjeka, za ne-otpor prema Bogu. Gdje postoji ova spremnost, Bog može čovjeka upotrijebiti iznad njegovih ljudskih mogućnosti. Tada čovjek doslovno daje više nego što može. A najplodnija je *patnja* kao udioništvo u Kristovoj mucij koja je vrhunac Božje plodnosti⁷⁹.

4.3. *Molitva i tehnika*

Balthasar je protivnik svake tehnike približavanja Bogu. Pod «tehnikom» se ovdje misli čovjekov učinak, uporaba raznih metoda da bi se postiglo «iskustvo» Boga. Sam čovjek sebi krči put iz konačnoga u beskonačno. Na taj način se želi osloboditi svih sjetilnih i duhovnih sadržaja svijesti, kako bi je «ispraznio» i postigao «ekstazu». To je poglavito oznaka istočnjačke meditacije, koja se sve više prihvaća na Zapadu kao posljedica čovjekova promijenjena stava prema stvarima ovoga svijeta. U tehničkoj civilizaciji čovjek misli da sve može postići «tehnikom», da tako može iznuditi susret s Bogom, postići ono što želi. Ovdje su razvidne magijske crte pobožnosti.⁸⁰ Tako Bog postaje funkcija čovjeka, a čovjek silazi samo u vlastite dubine, ne dopire do Božjih

⁷⁸ Usp. H. U. v. BALTHASAR, *Klarstellungen*, 102. J. Sudbrack ovdje govori o «temeljnoj kušnji kršćanske molitve». Usp. J. SUDBRACK, *Beten ist menschlich*, Freiburg/Br. 1981.², str. 186-198.

⁷⁹ Usp. H. U. v. BALTHASAR, *Pneuma und Institution*, str. 294-295.

⁸⁰ Usp. H. U. v. BALTHASAR, *Spiritus creator*, str. 266.

dubina. Tehnika u molitvi je nešto što čovjek «uči i savladava», nešto što «spasenje koje dolazi od Boga» zamjenjuje «titanskim samo-spašavanjem»⁸¹.

Isus, naprotiv, ne podučava nikakvoj tehnici. Isus uzdiže siromašne u duhu, a ne one koji «poznaju mnoge tehnike pomoću kojih žele postaviti duhovne ljestve do neba».⁸² Kršćanskoj molitvi ne treba tehnika, nego jednostavnost srca koja je uvjet susreta s Bogom. Tehnikom se želi na praktičan način doseći neki cilj, ona je sredstvo moći. A u molitvi je bitno ono što Bog želi postići s moliteljem. To pak pretpostavlja odstranjivanje svake forme ovladavanja Bogom, te spremnost da se slijedi Božju volju. Gdje je prisutna tehnika tu se Boga gotovo čarobnim sredstvima i okušanim praktikama hoće dovesti do toga da izvrši moliteljevu volju. Kako je rečeno, to miriše na magiju, i toga se kršćanska molitva mora čuvati.⁸³

ZAKLJUČAK

Naše je razmatranje pokazalo da je molitva posljedica temeljne datosti kršćanske objave: Bog je progovorio u svojoj Riječi-Logosu, oslovio nas, te tako i nama otvorio prostor davanja odgovora u molitvi. Ona je stoga ponajprije Božji čin – utemeljen u samom Trojstvu – a tek potom čovjekov čin. Čovjek mu ispravno prilazi stavom onih koje Isus proglašava «blaženima»: otvorenosti i djetinjom jednostavnošću. Ne može se Boga prizvati i «uprisutniti» nikakvom «tehnikom», nego se on daruje onima koji su spremni vršiti njegovu volju. Stoga je molitva uvijek i nužno upućena na djelovanje. Bog se zauzeo za svijet, nastavlja to činiti preko nas. Kontemplacija i akcija se ne isključuju, nego prožimaju i nadopunjuju.

---

⁸¹ H. U. v. BALTHASAR, *Herrlichkeit I.*, str. 162.

⁸² H. U. v. BALTHASAR, *Pneuma und Institution*, str. 305.

⁸³ H. U. v. BALTHASAR, *Christen sind einfältig*, str. 113.

PRAYER – ATTENTIVE LISTENING TO LOGOS

Summary

The purpose of this article is to investigate the concept of prayer in the theology of Hans Urs von Balthasar. We shall try to single out some essential characteristics that throw light upon his starting point and emphases as well. First, we shall analyse the Trinitarian aspect of prayer (all his theology is trinitary defined) and marks by which Christian prayer distinguishes from any other. Then we briefly present his ideas on preconditions for an authentic prayer. In these terms, it is possible to speak about prayer within the framework of man's mission in this world. The study finishes with description of some essential characteristics of concrete forms of prayer – meditation and contemplation. Our analysis has shown that prayer is the consequence of the fundamental given of Christian revelation: God has made himself heard through his Word – Logos, addressed us, and in this way enabled us to keep responding with prayer. Thus, it is primarily the act of God – based on the Trinity itself – and only subsequently the act of man. Man's correct approach to it is with an attitude of those that Jesus proclaims "the happy ones": by openness and childish simplicity. Prayer is always and necessarily oriented to action. God interceded on behalf of the world, and keeps doing it through us. Contemplation and action are not mutually exclusive, but permeate and complement each other.

Key words: prayer, meditation, contemplation, Trinity, Word-Logos, revelation, action, prayer techniques, openness

Miljenko Odljin
MOJSIJE – SPORNA PITANJA BIBLIJSKIH IZVJEŠTAJA
Moses - debatable points of bibliqual text

UDK: 222.1.015/016

296: 291.63

Pregledni znanstveni članak

Primljeno: 09/2005.

Sažetak

U prvi mah bi se moglo reći da su biblijski tekstovi o Mojsiju jednostavni i da čine jednu skladnu cjelinu. No, taj isti tekst predstavlja ozbiljnom čitatelju vjerniku poteškoće različite vrste kao npr. književne, povijesne i religiozne naravi. U ovom radu ne tražimo ni Mojsija Jahvističke predaje, niti bilo koje druge predaje, već želimo otkriti Mojsija mnogostrukih predaja i tema, kakvog nam ga prikazuje biblijski tekst.

Tekstovi o Mojsiju ne donose jednostavno samo stara povijesna sjećanja. Oni odražavaju i ono što je Izrael očekivao od svoga vođe i utemeljitelja. U jednoj takvoj raznolikosti predstavljanja Mojsijeva lika može se postaviti pitanje: «Tko je i kakav je pravi Mojsije?» Treba podsjetiti da četiri dokumenta u našem tekstu daju svoje teološko viđenje njegove osobe, i da postoji razlika između povijesnog Mojsija i Mojsija vjere. Povijesnog Mojsija je teško doseći i objasniti. U pretjeranom nastojanju da pod svaku cijenu dosegnemo povijesnu razinu, možemo zaboraviti da je vjerniku čitatelju na dohvat Mojsije vjere.

Ključne riječ: Mojsije, Egipat, književnost, biblijski tekst, povijest, Izlazak, Sinajski Savez, Jahve, putovanje, Pasha, zakon

UVOD

Pripovijest o Mojsiju, na prvi mah, izgleda jednostavna i čini jednu skladnu cjelinu. Tekst govori o Mojsijevim počecima – rođenje, brak, poziv – da bi prešao na uloge koje je on vršio u velikim razdobljima povijesti svoga naroda: oslobođenje iz Egipta, početak putovanja kroz pustinju, velebni susret s Jahvom na Sinaju, nastavak putovanja pustinjom, početak osvajanja Obećane zemlje, gdje predaje svoju duhovnu ostavštinu.

Uza sve to, pažljivi i razboriti čitatelj zasigurno će postaviti mnoga pitanja. Naime, sam biblijski tekst predstavlja poteškoće književne, povijesne i religiozne naravi, međusobno povezane. Stav koji se zauzme na povijesnom području utjecat će i na onaj na književnom području, koji opet utječe na onog religiozne naravi. Ipak, treba naglasiti, da ovi problemi ostaju dosta različiti tako da ih se može obrađivati zasebno, kako bi se pojasnila njihova pojedinačna uloga, ali i uloga svakog od njih u cjelini kao takvoj.

1. KNJIŽEVNO PITANJE

Prva poteškoća odnosi se na početak i sastav mnogih tekstova koji se odnose na Mojsijevu osobu

1.1. Četiri dokumenta

U tim tekstovima nalazimo redovito ponavljanja ili duplikate. Još više, slični paralelni dijelovi nisu uvijek obična ponavljanja, već ponekad dolazimo dotle da, na prvi mah, imamo suprostavljene sadržaje. Kritički nastrojeni čitatelj primjećuje također i mnoge druge nepravilnosti u tekstu. Tako se npr. tvrdi da je Izrael spašen iz Egipta. Jednom se to djelo pripisuje Bogu (Izl 20,2), a drugi put Mojsiju (Izl 32,1). Slično je i sa Zakonom, kojeg je jednom dao Mojsije i to pismeno (Izl 24,4), dok ga je drugi put dao sam Bog ((Izl 24,12).

Jedan ulomak tako npr. u pojedinostima opisuje Mojsijev poziv (Izl 3,1-4,17), a malo nakon toga nalazimo novo izvješće o Mojsijevom pozivu (Izl 6,2-7,7). Sam Bog u ova dva izvješća objavljuje i svoje ime, tako da se susrećemo s dvije objave jednog te istog Božjeg imena (Izl 3,13-15 i 6,2-3).

noga poglavlja knjige Izlaska govore o onome što obično nazivamo egipatska «zla» (Izl 7,8-10,29). Kasnije ćemo vidjeti kako se zapravo više radi o "znakovima" ili pak "čudesima". I ovi tekstovi predstavljaju mnoge poteškoće čitatelju. Da bismo to mogli osvijetliti dosta je navesti jedan primjer. Na početku izvješća o drugom znaku, Bog obećaje Mojsiju: «Štapom koji imam u ruci mlatnut ću po vodi u Rijeci i pretvorit će se u krv» (Izl 7,17). Malo kasnije Bog mu naređuje: «Uzmi svoj štap i pruži svoju ruku po vrh egipatskih voda: njihovih rijeka, njihovih prokopa, njihovih jezeraca, svih njihovih vodenih stjecišta, da se pretvore u krv» (Izl 7, 19). Ne radi se samo o vodi Nila, već se sve vode u Egiptu moraju pretvoriti u krv. Sljedeći redak opisuje kako Mojsije i Aron izvršavaju Božju naredbu: «On podiže svoj štap i mlatnu po vodi u Rijeci. Sva se voda u rijeci prometnu u krv» (Izl 7,20). Izvršenje ne poštuje red već više odgovara početnom obećanju.

A da bi objasnili nedostatak jedinstva i logike u knjigama Petoknjžja, stručnjaci su predlagali mnoge teorije i tumačenja. Teorija koja je, na neki način, imala najviše uspjeha jest Wellhausenova teorija.¹ Po njegovom zaključku Petoknjžje bi nastalo od četiri, izvorno neovisna, dokumenta, iz različitih razdoblja i različitih krajeva: Jahvistički (J), Elohistički (E), Deuteronomistički (D) i Svećenički dokumenat (P). Te bi dokumente, u nekoliko navrata, neki priređivači i izdavači spojili u jednu cjelinu.

Dokumentarna teorija, koja je s vremenom postala, više-manje, općenito prihvaćena, dobro objašnjava postojanje duplikata i paralelnih tekstova koji govore o istoj stvari, ali na različitim način. No, treba također naglasiti da je ova teorija u nekim stvarima ozbiljno dovedena u pitanje.²

U svojoj potrazi za različitim izvorima, dokumentarna teorija pristupa tekstu diakronijski, tj. ona studira tekst kroz (*dià*) vrijeme (*hrónos*). No, takav pristup zanemaruje drugi aspekt teksta a to je njegov konačni oblik. Stručnjaci koji više rade na književnom aspektu teksta nastoje aktualni tekst uzeti ozbiljno u obzir. Takav bi se pristup zvao sinhronični (*sýn*=s, *sa*). Umjesto da se naglašava poteškoće i nepravilnosti teksta, nastoji se tekst

¹ On je naime marljivo skupio, znanstveno obradio i vješto sintetizirao sve dotadašnje podatke. Usp. J. Wellhausen, *Prologomena zur Geschichte Israels*, Berlin, 1883. Vidi također A. Rebić, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, KS, Zagreb, 1996., str. 21-30.

² J. Van Seters, *The Life of Moses: The Yahwist as Historian in Exodus-Numbers*, J. Knox, Westminster, 1994.

shvatiti onako kakav on jest i sve se više, s divljenjem, otkriva njegov sklad. U ovom ćemo smislu i mi nastojati pristupiti tekstovima koji se odnose na Mojsija.

1. 2. Četiri teme

Izgleda da cjelokupnost tekstova u kojima se pojavljuje Mojsije, sačinjava jednu povijest koja se razvija suvislo. Izrael napušta Egipat i počinje svoje putovanje kroz pustinju. U jednom određenom trenutku tu proživljava iskustvo Sinaja. Nakon toga nastavlja svoj put i počinje osvajanje Obećane zemlje. Sve skupa, na prvi mah, predstavlja logični slijed.

M. Noth, kojeg će slijediti G. Von Rad i mnogi drugi autori, predlaže dosta različit razvoj ove velike cjeline.³ On na ove tekstove primjenjuje metodu povijesti predaja (Traditionsgeschichte). Po njegovom mišljenju Petoknjžje se sastoji od pet velikih tema ili velikih predaja. Ako se izuzme tema o patrijarsima, o kojima govori knjiga Postanka, ostaju četiri teme za tekstove u kojima se pojavljuje Mojsije. Te predaje, najprije usmeno a zatim pismeno, temeljile su se na kulturnom ispovijedanju vjere, u kojem se Izrael spominjao velikih Božjih zahvata u njegovoj povijesti. Te bi teme, ipak, bile različitog podrijetla, a potječu iz različitih grupa koje nemaju nikakve veze međusobno. Kada su se ove grupe ujedinile da bi stvorile Izrael, svatko je sa sobom donio svoje vlastite predaje. I tek je tada nastala jedna zbirka s ciljem da ju se prikaže kao povijest Izraela. Različite bi predaje bile razvrstane na umjetan način prema trenutnoj situaciji, stavljajući u središte Božju objavu i Savez na Sinaju. Predaja o putovanju kroz pustinju zaokružuje temu o Sinaju. Treba reći da je tema pustinje katkad uvrštena u temu predaje o Izlasku iz Egipta na početku, i u predaju o ulasku u Obećanu zemlju, na kraju. Ove četiri predaje, usprkos različitom podrijetlu, ragrupirane su u jasni slijed oko Mojsijeve osobe. Zahvaljujući njemu kao središnjoj figuri, ovaj, inače dosta nejednak materijal, čini jednu sigurnu cjelinu.

Međutim, i ovakav pristup tekstu danas neki dovode u pitanje. Tako npr. G. Coats prihvaća razliku između četiri velike teme, ali ne prihvaća to da su one izvorno bile neovisne i da su

³ M. Noth, *A History of Pentateuchal Traditions*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1972.

različitog podrijetla.⁴ Uostalom, i nije tako jednostavno doći do «izvornog» oblika takvih predaja. Tek u svom konačnom obliku tekst predstavlja povijest koja je «dobro složena». Ovo je, zapravo, jedini tekst koji poznajemo, dok svaka rekonstrukcija ostaje čista pretpostavka, kao što uostalom i pokazuju razmimoilaženja među egzegetama.

1.3. Herojska priča

U samim tekstovima koji govore o Mojsiju nalazimo mnoge manje književne cjeline. Neke su u prozi a neke u poeziji. H. Gressmann govori o poetskim pjesmama i herojskim pričama u prozi.⁵ Tu nadalje nalazimo pripovjedačke i zakonodavne tekstove. Kada priča stiže do Sinaja (Post 19), pripovijedanje prestaje, odnosno u mnogim poglavljima prelazi u nekoliko serija zakona. Različite književne cjeline ovih četiriju knjiga Petoknjžija pripadaju širokom spektru književnih vrsta.

Ipak, želja da se pročita tekst kao cjelina tj. u svom konačnom obliku, potiče nas da se upitamo za književnu vrstu cjelokupnog tekstnog korpusa koji se odnosi na Mojsija.⁶ Folkloristi su primijetili da sve pripovijetke o narodnim herojima slijede gotovo istu strukturu. Jan De Vries predlaže sljedeće elemente te strukture:⁷

- a. Herojevo rodoslovlje
- b. Njegovo rođenje
- c. Teška mladost
- d. Postizanje nepovredivosti
- e. Borba protiv zmaja ili nekog drugog čudovišta
- f. Osvajanje jedne mlade, ali tek nakon svladavanja mnogih opasnosti
- g. Bijeg u nepoznato
- h. Povratak u zavičaj odakle je bio protjeran i pobjeda nad neprijateljima
- i. Herojeva smrt

---

⁴ G.W. Coats, *Moses: Heroic Man, Man of God* (Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series, 57), Sheffield Academic Press, Sheffield, 1988.

⁵ H. Gressmann, *Mose und seine Zeit: Ein Kommentar zu den Mose Sagen* (Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments, 18), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1918.

⁶ Usp. Coats, *Moses: Heroic Man of God*, str. 36-42.

⁷ J. De Vries, *Heroic Song and Heroic Legend*, Princeton University Press, New York, 1949.

Ovo su sastavni dijelovi herojskih priča, iako svaka od njih ne mora imati sve ovdje nabrojene. Mnogi od ovih sastavnih dijelova nalaze se u tekstovima koji se odnose na Mojsija, posebno onima koji govore o njegovim počecima i njegovom svršetku. Na poseban se način ističu čudesnost i legendarnost kada je riječ o Mojsijevu rođenju i smrti. Prema tome moglo bi se govoriti o herojskoj priči i ovdje, tj. o Mojsiju narodnom junaku.

2. POVIJESNO PITANJE

Književni problem dovodi nas do toga da se upitamo o povijesnoj vrijednosti ovih tekstova, čiji je sastav dosta zamršen, kao što smo već vidjeli. Neki stručnjaci, ne samo da dovode u pitanje povijesnost određenih događaja, nego sumnjaju i u samu Mojsijevu povijesnost.

2.1. Povijesnost događaja

Daleko smo od vremena kada se Biblija doslovno shvaćala kao povijesna činjenica. Kritički nastrojen čitatelj nužno postavlja različita pitanja o događajima koje nalazimo opisane u Bibliji.

Rasprava o povijesnosti događaja Izlaska slijedi izbliza onu koja se odnosi na povijesnost patrijarha.⁸ Postoji tzv. maksimalistički stav koji prihvaća svaku činjenicu doslovno, a postoji i minimalistički koji niječe bilo kakvu povijesnost ovim činjenicama. No, postoji i čitav niz stavova između ove dvije skrajnosti.⁹ Dovoljni su samo neki primjeri da se potvrdi ova tvrdnja.

2.1.1. Egipatski znakovi

Dobar dio knjige Izlaska donosi deset egipatskih znakova, (čudesa ili zala) (Izl 7,8-10, 29). Drugi znak (koji bi za neke bio prvi) jest onaj o pretvaranju vode u krv (7, 14-25). Na stranu

⁸ Usp. W. Vogels, *Abraham et sa légende: Genèse 12, 1,1-25*, Médiaspaul, Montréal, 1966., str. 31-59, koji govori o povijesnosti patrijarha. Ovdje ćemo se ograničiti na nekoliko sažetih misli koje se odnose posebno na biblijske tekstove koji govore o Mojsiju.

⁹ Vrlo je zanimljiva usporedba dosta različitih stavova dvojice klasičnih autora, kada je riječ o ovoj temi: M. Noth, *The History of Israel*, A. & C. Black, London, 1960. i R. De Vaux, *Histoire ancienne d'Israel, vol.I: Des origines à l'installation en Canaan* (Étude Bibliques), J. Gabalda, Paris 1971., str 275-440.

sada problem koji se odnosi na sami tekst. Međutim, postoji razlika između obećanja koje najavljuje da će se dogoditi promjena vode u Nilu (r.17), naredbe koja se odnosi na sve egipatske vode (r.19) i izvršenja naredbe koja se odnosi samo na vodu u Nilu (r.20). Tekst govori o strašnoj nesreći: ribe su u rijeci pocrkale i Egipćani nisu mogli više piti vodu iz Nila (r.21). Nakon toga, malo neobično, tekst nastavlja: «Ali egipatski vračari svojim vraćanjem učiniše isto...» (r.22). Zapravo, vrlo je teško vodu pretvoriti u krv, ako je ona već bila krv.

Opis ovog drugog znaka, u svakom slučaju, nije ujednačen. Ulomci koji kasnije opisuju ostale znakove uglavnom slijede istu strukturu. Ako ove tekstove smatramo književnom tvorevinom, lako ćemo primijetiti da oni pokazuju određenu umjetnu narav, što različite autore navodi na zaključak da su i sami znakovi obična izmišljotina.

Drugi su, pak, autori skloniji jednom naturalističkom tumačenju. Oni naglašavaju sličnost između ovih znakova i prirodnih fenomena koji su redovita pojava u Egiptu.¹⁰ Upravo takvi znakovi, po njihovom mišljenju, potvrđuju povijesnu vrijednost samih znakova.

Na taj se način drugi znak tj. onaj o pretvaranju vode u krv, tumači kao promjena boje vode u Nilu. Za vrijeme godišnje poplave voda postaje crvenkasta zbog taloga u jezerima i barušina koje rijeka povlači za sobom. Tako, inače zeleni Nil, postaje crveni Nil. Treba također kazati da se ovakvom tumačenju mogu naći mnoge primjedbe. Kao prvo, ako se mijenja samo boja vode, to ne znači da je zbog toga postala krv. U najmanju ruku, radi se o velikom propustu u preciznosti. Nadalje, sama promjena boje vode u Nilu gotovo je bezopasna, jer voda ne postaje nezdrava i, ako se filtrira, može se piti bez problema. Naš tekst, naprotiv, tvrdi da ribe ugibaju i da Egipćani nisu mogli piti vodu. Razlike između prirodnog fenomena i znaka vrlo su važne. Onda bi se trebalo upitati ima li možda tekst zapravo magijsku motivaciju, kao što svjedoči jedna popularna egipatska priča. Nekakav vračar napominje svojoj majci: «Ako budem poražen, kada budeš jela i pila, voda će se pretvoriti u krv pred tobom...».¹¹ Magijsku narav ovog znaka potvrđuje i sam biblijski tekst: «Ali i egipatski vračari svojim vraćanjem učiniše isto». (Izl 7,22).

---

¹⁰ P. Montet, *Égypte e la Bible*, (Cahiers d'archéologie biblique, 11), Delachaux & Niestlé, 1959., str.97.

¹¹ G. Maspero, *Les contes populaires de l'Égypte ancienne*, E. Guilmoto, 1906., str. 150.

Naturalističko tumačenje priziva druge prirodne fenomene kao tumačenje drugih znakova.. Čak se primjećuje prirodni slijed među samim znakovima.¹² Općenito je poznato da se poslije poplava pojavljuje više žaba (treći znak), i da navale komarci (četvrti znak). I sve tako redom. Neki autori nalaze ovdje najbolju potvrdu za povijesnost samih znakova. «Egipatski znakovi mogu biti ponavljanje nevolja i nezgoda koje, bez ikakvog nadnaravnog zahvata, pogađaju stanovnike ovog područja».¹³ Očito je da je narod onog vremena vjerovao da slične nevolje dolaze od nekog božanstva ili pak nekog zlog duha, i da ih je jedan vješti vračar mogao sam dozvati. Biblijski autori nemaju nikakve sumnje da je niz svih ovih znakova, one godine, bio Božje djelo i djelo njegovoga sluge Mojsija.

Drugi autori idu još jedan korak naprijed i predlažu kozmičko tumačenje. Tako bi u drugom tisućljeću prije Krista planet Venera došao u doticaj sa zemljom i to bi prouzročilo čitav niz katastrofa koje su opisane u knjizi Izlaska.¹⁴ Ipak, treba kazati da ovakvo tumačenje znakova pomoću prirodnih fenomena ili pak pomoću kozmičkih poremećaja, krije u sebi mnoge probleme, kao što smo mogli vidjeti kod drugog znaka. Ovaj pristup slični konkordizmu kojeg se htjelo primijeniti s ciljem da se potvrdi da stvaranje u šest dana (Post 1) odgovara teoriji o bing-bangu.¹⁵ Pripovijesti o znakovima imaju, bez sumnje, magični, dinamični i imaginarni karakter i ta nas činjenica upozorava da se čuvamo pretjerano povijesnog tumačenja teksta. Sama Biblija si dozvoljava određenu slobodu u odnosu prema tim tekstovima. U dvama psalmima, koji o njima govore (Ps 78, 43-51; 105, 28-36) slijed znakova i njihov broj nisu isti kao i u tekstu Izlaska.

No, ako se zbog ovoga dođe do zaključka da se ništa od ovoga nije dogodilo, znači vjerojatno da se otišlo u drugu skrajnost. Ako se dogodio izlazak iz Egipta, onda se može bez problema dozvoliti da su se u tim trenucima mogle dogoditi neke od nevolja koje su se već dogodile u Egiptu, a u kojima se gledalo prst Božji. Pripovijest o egipatskim znakovima nije dio povijesnog priručnika, već se nalazi unutar jedne povijesti spasenja.

¹² G. Hort, *The Plagues of Egypte*, u *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 69(1957.), str 84-103; 70(1958.), str. 48-59.

¹³ Usp. Montet, *L'Égypte et la Bible.*, str. 97.

¹⁴ Usp. J. Velikovsky, *Mondes en collision*, Stock, Paris, 1967.

¹⁵ Usp. W.Vogels, *Nos Origines: Genese 1-11*, Novalis, Ottawa, 1992.

2.1.2. Izlazak iz Egipta

Knjiga Izlaska opisuje velebni događaj izlaska iz Egipta koji je postao središnja tema ispovijesti vjere Izraela (Izl 13, 17-14, 31). Nakon izvješća u prozi, poetski tekst opjevava ovaj velebni događaj (Izl 15).

Biblijski tekst govori kako su se Egipćani dali u potjeru za Izraelcima. Broj Izraelaca je prilično značajan jer se radi o «oko šest stotina tisuća pješaka povrh žena i djece» (Izl 12, 37). Sve skupa znači da se moglo raditi o jednoj skupini od oko dva-tri milijuna osoba. Sam Egipat onda nije imao više od šest do osam milijuna stanovnika. Tekst opisuje i zastrašujuću egipatsku vojsku: »Zato opremi faraon svoja kola i povede svoju vojsku. Uze šest stotina poizbor svojih kola i ostala kola po Egiptu i u svima bijahu štitonoše» (Izl 14, 6-7). Protiv jedne tako posebno opremljene vojske Izrael nije imao puno izgleda. Ipak, zahvaljujući čudu razdvajanja voda, poginu kompletna egipatska vojska: «I ne ostade od njih ni jedan jedini» (Izl 14, 28).¹⁶

Za povjesničare je ovo nešto iznenađujuće. Nikakav profani dokumenat, zapravo, ne spominje jedan tako dojmiljivi poraz kompletne egipatske vojske. Istina je, jednako tako, da se nitko ne hvali svojim porazima. S druge strane, Egipćani su zasigurno željeli sakriti jedan sličan događaj. Uostalom, poznata je stvar da i porazi u povijesnim priručnicima postaju pobjede. Egipćani su također mogli i umanjiti dimenzije jednog takvog poraza. No, koliko je poznato, o tome ne govori niti jedan egipatski tekst. U toj šutnji neki autori vide znak da u tom događaju nema ništa povijesnog.

Neki autori, na liniji njihovog naturalističkog tumačenja znakova, tumače fenomen čuda s vodom kao prirodnu pojavu. Između Gorkih jezera i Sueskog kanala postojala je prostrana površina plitke vode, koju je za vrijeme oseke bilo lako pregaziti. I »jaki istočni vjetar» (Izl 14, 21) »zavaljao bi» vodu i moglo se lako pregaziti. »Bedem nadesno i nalijevo» (Izl 14, 22) ne bi se trebalo shvatiti u okomitom smislu već u vodoravnom, što znači da je riječ o dvije strane samoga gaza. Neki tumači i ovdje, kao i u slučaju znakova, traže nadalje kozmičko i geološko tumačenje. Veliku plimu, koja bi potopila Egipćane, prouzročio bi potres ili

---

¹⁶ Usp. L. B. Couroyer, *L'exode e la bataille de qadesh*, u *Revue biblique*, 97 (1990.), str. 321-358; S. Segert, *Crossing the Waters: Moses and hamilcar*, u *Journal of Near Eastern Studies*, 53 (1994.), str. 195-203.

jedna vrsta vulkanske erupcije. A, ako se i radilo o nekakvom prolazu, zasigurno je sam tekst uvećao događaj. Naš tekst čudo nekad pripisuje Bogu koji se poslužio vjetrom, a nekad Mojsiju koji je ispružio ruku i štap iznad vode.

Osim prelaska preko mora i izlazak iz Egipta predstavlja povjesničarima problem. Tekst tvrdi da Izraelci nisu krenuli sjevernim pravcem, već su išli južno, zaobilaznim putem (Izl 13, 17-18). No, neke naznake u tekstu, kao npr. spominjanje Baal-Sefona (Izl 14,2), sugeriraju da se ipak išlo sjevernim pravcem. Kojim su, prema tome, pravcem stvarno Izraelci krenuli, sjevernim ili južnim?

Autori koji prihvaćaju dokumentarnu teoriju tvrde da P i E pripisuju čudo na moru Mojsijevu štapu, dok J čudo pripisuje Božjem vjetru. Dokument E predlaže južni, dok bi J i P govorili o sjevernom pravcu. No, ako takvo tumačenje i može riješiti književni problem, ne rješava uopće onaj povijesni. Ako je postojao Izlazak, kojim se pravcem on odvijao sjevernim ili južnim?

O povijesnosti Izlaska iz Egipta nalazimo ista mišljenja kao i povijesnosti samog Abrahama. M. Noth, utvrdivši postojeće razlike između E, J i P, zaključuje u svezi sa samim događajem: «Nema sumnje da se konkretna tvrdnja u ovoj ispovijesti vjere temelji na jednom točno određenom povijesnom događaju». I odmah nastavlja: «Povijesno gledano nemoguće je sa sigurnošću ustvrditi bilo što o okolnostima u kojima se odvijala ova seoba iz Egipta».¹⁷

Druga škola, koja se temelji uglavnom na arheologiji, dozvoljava veću povijesnu vrijednost ovim izvješćima.¹⁸ Prema podacima te škole, ne treba birati između sjevernog i južnog pravca, budući da su oba prijeđena. Naime, neke su se grupe zaputile u sjevernom pravcu u 16. st. pr. Kr. I tu bi se radilo o Izlasku-izgonu (Izl 6, 1b). Druge bi se, pak, grupe zaputile u južnom pravcu u 13. st. pr. Kr. I radilo bi se o Izlasku-bijegu pod Mojsijevim vodstvom (Izl 14, 5a). Ovi su autori nastojali pronaći pojedinosti prijeđenih pravaca. Ipak, i ova teorija duplog Izlaska, koliko god bila prihvatljiva, ozbiljno se dovodi u pitanje.¹⁹

¹⁷ Usp. M. Noth, *The History of Israel*, str.112-114.

¹⁸ Radi se o autorima kao što su: W. F. Albright, R. De Vaux, H. Cazelles i drugi.

¹⁹ Usp. M. Vervenne, *De uittocht uit Egypte: verdrijving en vlucht?* u *Bijdragen*, 49 (1988.), str. 402-409.

2.1.3. *Sinajski Savez*

Što se povijesnosti sinajskog Saveza tiče, među autorima nailazimo na slične ideje kao i dosad. Prema M. Noth-u radi se o «povijesnoj činjenici u čiju se stvarnost ne može sumnjati i čiji povijesni kontekst potpuno nadilazi naše znanje». ²⁰ Neki drugi autori nastoje biti što precizniji, ali se ne mogu složiti kada je riječ o lociranju Sinaja. Jedna predaja, koja datira u 4. st. p.Kr., smješta ovo brdo na jugu sinajskog poluotoka, dok ga jedna druga, iz 5. st. pr. Kr., smješta na sjever Arabije.

2.1.4. *Putovanje kroz pustinju*

Autori koji misle da su naše spoznaje o izlasku i o Sinajskom savezu dosta oskudne, zaključuju da nije moguće više doznati o tom putovanju «četrdeset» godina kroz pustinju.. Drugi, pak, opet nastoje prijeći put koji su prešli Izraelci, temeljeći se na tekstu i nekim arheološkim naznakama.²¹ Čitatelji će, zahvaljujući većem dijelu Biblija priloženim kartama i biblijskim atlasima, biti u mogućnosti locirati mnoga mjesta koja se spominju u biblijskim tekstovima.

2.2. *Povijesnost Mojsijeve osobe*

Dovesti u pitanje povijesnost činjenica znači dovesti u pitanje i povijesnost samoga Mojsija, koji ima glavnu ulogu u većini tih događaja. Stav koji se zauzme kada je riječ o književnim problemima, ostavlja važne posljedice na Mojsijevu povijesnost.

2.2.1. *Mojsije četiriju dokumenata*

Dokumentarna teorija tvrdi da je Petoknjižje sastavljeno od četiri dokumenta. Ako studiramo Mojsijevu osobu, kako je opisano u ova četiri dokumenta, dobit ćemo njegova četiri različita

---

²⁰ Usp. M. Noth, *The History of Israel.*, str. 133-134.

²¹ Usp. G. W. Coats, *The Wilderness Itinerary*, u *Catholic Biblical Quarterly*, 34 (1972.), str. 135-152; G. I Davis, *The Way of the wilderness: A Geographical Study of the Wilderness Itineraries in the Old testament*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1979.

lika. G. Von Rad je pokušao predstaviti Mojsija na temelju svakog od ova četiri dokumenta.²²

Tako za Jahvistu Mojsije nije ni čudotvorac, ni utemeljitelj religije, ni strateg već pastir kojega je Jahve nadahnuo i njime se poslužio kako bi narod spoznao njegovu volju. Elohist, pak, predstavlja potpuno drukčiju Mojsijevu sliku. Tako je za nje ga Mojsije čudotvorac sve do granica magije. Ovaj dokumenat shvaća Mojsija kao proroka. No, kako se događa da vrši i službu svećenika, lik koji proizlazi iz ovoga izvora nije jedinstven. Ipak, u cjelini gledano, očit je teološki napredak u odnosu na Jahvistu. Ovaj razvoj nastavlja se i u trećem dokumentu. Kod Deuteronomiste tako nalazimo teološki još jasniji i još potpuniji Mojsijev lik. On postaje «pravi prorok», «sluga patnik», «ponizni Jahvin sluga». Svećenički dokumenat, najsvježiji plod ovih četiriju dokumenata, donosi nam još različiti Mojsijev lik. Ono što je Mojsije u ovom dokumentu, ne može se izraziti uobičajenim pojmovima kao npr. svećenik, čudotvorac, prorok ili slično. Mojsije je nešto iznad svega ovoga. On je jednostavno čovjek koji razgovara s Jahvom. I, koliko god je privučen od Boga, toliko je udaljen od ljudi. Ipak, treba reći da je ovaj dokumenat u potpunosti shvatio Mojsija kao čovjeka.

U jednoj takvoj raznolikosti predstavljanja Mojsijeva lika, postavlja se pitanje: Tko je pravi povijesni Mojsije? Treba podsjetiti da četiri dokumenta daju svoje teološko viđenje njegove osobe, kao što i četiri evanđelja imaju svoja teološka viđenja Isusa. - I, kao što postoji razlika između povijesnog Krista i Krista vjere, tako postoji i razlika između povijesnog Mojsija i Mojsija vjere.

2.2.2. Mojsije četiriju tema

M. Noth je došao do zaključka da dio Petoknjžja od Izlaska do Ponovljenog zakona sadrži četiri velike teme ili predaje: Izlazak, Sinaj, pustinja i početak osvajanja. Te četiri teme, po njegovom mišljenju, dolaze iz različitih izvora. U svakom slučaju, izvorno među njima nije bilo nikakve veze. Zatim bi kasnije, na umjetan način, bile svrstane i činile samo jednu povijest, utemeljenu na tim različitim grupama. No, ako je to tako onda Mojsija ne možemo staviti ni u jednu od ove četiri teme. Gdje ga

²² Usp. G. Von Rad, *Teologia dell'AnticoTestamento*, vol I, Paideia, Brescia, 1972., str. 331-338.

onda smjestiti? Noth priznaje da je «iznimno teško odgovoriti na ovo pitanje».²³ Izgleda da je Mojsije dosta aktivan u tekstovima Izlaska. Možda je tu njegova povijesna uloga, iako je to malo vjerojatno. S druge, pak, strane izvješća sa Sinaja govore o Mojsiju uopćenim terminima. Odatle i zaključak M. Noth-a da to sugerira kako Mojsije nije imao nikakvu povijesnu vezu s događajem koji se odigrao na Sinaju. Stoga je povijesno malo opravdano opisati ga kao organizatora i zakonodavca Izraela.²⁴

Autori koji kao i Noth prihvaćaju četiri međusobno različite teme, ne slažu se oko toga koja je izvorna tema kojoj pripada Mojsije. Sam Noth, na kraju, predlaže ideju da bi Mojsijev lik proizašao iz predaje o osvajanju Transjordanije. Childs ga, međutim, povezuje s predajom o Sinaju, a Schnutenhaus s predajom Izlaska. No, ako se prihvati ovaj posljednji prijedlog, stvar se komplicira. Ako je istina da su postojala dva Izlaska, kojemu od ova dva pripada Mojsije? Sa svoje strane Schmid sugerira da bi Mojsije pripadao predaji o prelasku preko Crvenoga mora.²⁵ Shodno tome, ako je teorija o četiri dokumenta pravo tumačenje književnog podrijetla ovih knjiga, Mojsije može biti mirne duše ili osnivač, zakonodavac ili osloboditelj, ali nije mogao, u isto vrijeme, vršiti sve ove uloge zajedno.

Kao što se može vidjeti, Coats stavlja pod upitnik Noth-ovo mišljenje o četiri, izvorno neovisne teme. Ako ove teme uzmemo kao cjelinu, onda Mojsijev lik možemo vidjeti u sve četiri. U tom slučaju on može biti jedinstveni lik koji je oslobodio Izrael iz Egipta, koji je vodio narod kroz pustinju, dao mu zakon i organizirao prva osvajanja.

2.2.3. *Mojsije iz herojske priče*

Ako se složimo da cijela Mojsijeva povijest slijedi strukturu herojske priče, onda Mojsije više sličić legendarnim junacima iz narodnih priča nego povijesnoj osobi. Treba, doduše, priznati da se iza sličnih herojskih likova mogu nazirati blijeda sjećanja na povijesne osobe. No, ostaje za vidjeti u kojoj je mjeri to ostvarivo.

---

²³ Usp. M. Noth, *The History of Israel.*, str. 136.

²⁴ Usp. *Isto.*, str. 137.

²⁵ G. W. Coats, *Moses: Heroic Man, Man of God.*, str. 29-30 donosi sve bibliografske podatke o ovim mišljenjima.

2.2.4. Ime "Mojsije"

Činjenica je da ni ovdje ne nedostaju problemi. Pronaći povijesnog Mojsija je zasigurno teška, zapravo, nemoguća stvar. Ipak, ime koje nosi i koje nema ni jedna druga osoba u Bibliji, izgleda potvrđuje Mojsijeve povijesnosti i ne dopušta da ga se promatra kao izmišljenu osobu.

Početak knjige Izlaska govori o njegovom rođenju (Izl 2,1-10). Roditeljima, pripadnicima Levijeva plemena rađa se mali Židov. A budući da su, po faraonovom naređenju sva židovska djeca trebala biti ubijena, majka ga je sakrila u košaru i položila u trstiku na obali Nila. Otkrila ga je faraonova kćer i, nakon kojekakvih zgoda i nezgoda, ono je bilo vraćeno majci.. I nastavlja tekst: «Kad je dijete odraslo, ona ga dovede faraonovoj kćeri, koja ga posini. Nadjene mu ime "Mojsije", jer sam ga, reče, iz vode izvadila»(Izl 2, 10).

Etimologija samog imena, kao što je često slučaj u Bibliji, popularnog je karaktera. U tekstu imamo igru riječi u svezi s hebrejskim imenom: 'mosheh' čiji se smisao izvodi iz hebrejske riječi "izvaditi". No, ovo rješenje krije u sebi velike probleme. Činjenica je da je faraonova kćer govorila egipatskim jezikom, koji nije semitski jezik. Osim toga, malo je vjerojatno da je mogla govoriti jezikom robova. U svakom slučaju, djetetu, koje je uzela kao svoje, zasigurno je dala egipatsko ime.

I, zapravo, to je i učinila. Ime koje je dala djetetu potvrđeno je u egipatskim dokumentima.. Nalazimo ga tako u imenima mnogih faraona: *Ah-moses*, *Thut-moses*, *Ptah-moses*, *Ra-mses*. Sve su ovo imena sastavljena od dva dijela: ime božanstva (Ah, Thut, Ptah, Ra) i *moses*, egipatske riječi koja znači "sin od", "rođen od". Nešto slično imamo i u engleskim imenima: *John-son*, *Peter-son*, što znači Ivanov sin, Petrov sin. S vremenom je jedan dio imena, onaj koji govori o čijem se sinu radi, nestao tako da se mi za Mojsija pitamo čiji je, zapravo, sin.

Izvyješće o Mojsijevom rođenju jedno je od stručnijih, kada je riječ o pitanju povijesnosti.. Jasno je da tekst ne može biti povijesan. Više slični na nekakve legende o rođenju heroja koje napuštaju roditelji ali ih drugi spašavaju.²⁶ Izvyješće o Mojsijevu rođenju slično je onom o Sargonu kralju Agade u Mezopotamiji, u III. tisućljeću. Majka ga je rodila potajno i ostavila u košaricu

²⁶ Usp. D. B. Redford, *The Literary Motif of the Exposed Child* (cfr. Ex 2, 1-10), u *Numen*, 14 (1967)., str. 209-228.

na rijeci. I, upravo ovo nepovijesno izvješće potvrđuje Mojsijevu povijesnost. Naime, da je osoba bila izmišljena, sigurno bi dali židovsko ime jednoj takvoj osobi, koja zauzima središnje mjesto u temeljnim događajima Izraela. Predaja smatra ime ove osobe vrlo važnim, iako ga, kao egipatsko ime, ne razumije. Poigravajući se s jednim hebrejskim glagolom, pripisuje mu se popularna etimologija.

Narativni tekstovi o Mojsiju pripadaju povijesnoj vrsti, koja nalazi svoje izvore u povijesti, ali koja je u svom prenošenju bila obogaćena vrijednostima i vjerovanjima iz generacije u generaciju. Tu nalazimo činjenice za jednog povjesničara potpuno prihvatljive i vjerojatne, činjenice za koje također možemo tražiti i svjedočanstva. No, tu također nalazimo i čarobne, izmišljene i nevjerojatne 'činjenice'. I na kraju, tu imamo niz tekstova koje ne možemo svrstati ni u kategorije vjerojatnog ni nevjerojatnog, ni povijesnog ni izmišljenog.

Kada je riječ o Mojsiju, nalazimo se u području vjere koja se mora izražavati ljudskim jezikom koji nadilazi svaku provjeru. Ili ga se prihvaća, ili ga se odbija. Postojanje ove posljednje vrste tekstova pomaže nam razumjeti prethodne dvije vrste. Čitatelj se poziva da nadiđe problem povijesnosti i čarobnog, kako bi se mogao prepustiti iskustvu vjere. Umjesto da se zaustavlja na vanjštini teksta, pozvan je prodrijeti u njegovu dubinu.

"Povijesnog Mojsija" teško je doseći i objasniti. U pretjeranom nastojanju da pod svaku cijenu odredimo povijesnu razinu, možemo zaboraviti da je vjerniku čitatelju na dohvat "Mojsije vjere." I ne smijemo nikada smetnuti s uma da Biblija, prije svega, govori o tom Mojsiju.

3. RELIGIOZNO PITANJE

I ovo pitanje ima veze s onim kulturne naravi. Pomislimo samo na žrtve o kojima govori knjiga Levitskog zakonika (1-7). Radi se, u svakom slučaju, o kulturnim religioznim aktivnostima koje su, u isto vrijeme, i sastojnice kulture onog vremena. Razlika između čistog i nečistog u isto je vrijeme kulturna i religiozna stvar (Lev 11-16). Ovdje ćemo se ograničiti na četiri teme od temeljne važnosti za izraelsku religiju, a koje imaju veze s današnjim čitateljima vjericima: Božje ime, slavljenje Pashe, pojam Saveza i zakoni.

Biblija predstavlja Mojsija kao utemeljitelja Izraela, stavljajući ga u središte ovih četiriju velikih vjerskih ustanova. Uza sve

to, kritički nastrojeni čitatelj se može upitati za odnos koji postoji između Mojsija i ovih ustanova. Stav koji se zauzme u svezi s književnim i povijesnim pitanjima odražava se neizbježno i na vjersko pitanje. Autori poput Albrighta, koji su uglavnom optimisti, kada je riječ o povijesnosti izvješća o Mojsiju, prihvaćaju vodeću ulogu koju je Mojsije odigrao u izraelskoj religiji. J. Bright naglašava kako Mojsijev lik dominira u svim događanjima od početka Izlaska sve do dolaska na prag Obećane zemlje. Iako priznaje da o Mojsiju znamo samo ono što o njemu govori Biblija, a što je teško provjeriti u detalje, on ni malo ne sumnja da je Mojsije uistinu veliki utemeljitelj izraelske religije. Pokušaji da se umani njegova uloga nisu, po njegovom mišljenju, uvjerljivi. Događaji, kao što su Izlazak i boravak na Sinaju moraju imati jaku osobnost kao svoga utemeljitelja. Jedinствена vjera kao što je izraelska zahtijeva sigurnog utemeljitelja. Zanimjekati ovu Mojsijevu ulogu ponukalo bi nas tražiti drugu osobu, ali istog imena, zaključuje Bright.²⁷

Međutim, ne dijele svi sličan optimizam. Oni koji, slijedeći Noth-a, razlikuju u tekstovima koji se odnose na Mojsija, četiri različite teme, dolaze do dosta različitih zaključaka. Ako Mojsije izvorno pripada samo jednoj od ovih tema, nije mogao odigrati glavnu ulogu u cjelokupnom nastanku izraelske religije. Ako, pak, on npr. pripada temi Izlaska moglo bi ga se, u najboljem slučaju, povezati s objavom Božjeg imena i slavljenju Pashe, ali ne i sa Savezom i zakonima. Prema tome, Mojsije ne bi bio uopće veliki izraelski zakonodavac. Ako, pak, pripada temi o Sinaju, mogao bi imati udjela u postanku Saveza i njegovih zakona, ali ne bi mogao imati nikakvu ulogu u objavi Božjeg imena niti u slavljenju Pashe. Dakle, ako pripada temi osvajanja onda nema više nikakve veze ni s jednom od četiri velike ustanove izraelske religije, koja bi onda imala sasvim drukčije podrijetlo. Zato je za K. Roch-a prikazivanje Mojsija kao osnivača izraelske religije krivo i takvo ostaje.²⁸

Pravu bi Mojsijevu ulogu trebalo tražiti između ove dvije skrajnosti. Gotovo je nemoguće zamisliti da bi čitava predaja, koja Mojsiju pripisuje tako važnu ulogu u religiji Izraela, bila jedna obična izmišljotina. Ne čudi stoga što je predaja proširila tu ulogu.

²⁷ Usp. J. Bright, *A History of Israel*, Westminster, Philadelphia, 1981., str. 127.

²⁸ Vidi K. Roch, *Der Tod des Religionsstifters*, u *Kerigma und Dogma*, 8 (1962.), str. 100-123.

3.1 Božje ime: Jahve

Jahve je vlastito ime izraelskoga Boga. U hebrejskoj Bibliji nalazimo ga 6828 puta, što je vrlo značajan broj ako ga usporedimo s izrazom Elohim koji se pojavljuje samo 2600 puta. Stručnjaci raspravljaju o obliku imena Jahve, njegovom podrijetlu i etimologiji.²⁹

Postoje dva oblika Božjeg imena. Prije svega skraćeni oblik *Yah* kojeg nalazimo i u poetskim dijelovima (Izl 15,2), i koje je ukomponirano u različitim oblicima u imenima nekih osoba: *Yeho-*, *Yo-* i *Ye* na početku (npr. *Yehošafat*), te *yahu-*, *yah-* na kraju (npr. *Abijah* = moj je otac Jahve). Tako skraćeni oblik nalazimo i u poznatom liturgijskom uskliku *Halle-lu-yah* (hvalite Jahvu). Ipak, treba reći da je dugi oblik imena Jahve najčešći.

Neke skupine, prije svega Jehovini svjedoci, upotrebljavaju jedan drugi oblik 'Jehovah', pomalo nejasnog podrijetla. Budući da se hebrejski piše bez samoglasnika – hebrejsko se ime sastoji od samo četiri suglasnika-, i budući da Dekalog naređuje da se «ne izgovara uzalud ime Jahve», ortodoksni Židovi su tu naredbu shvatili toliko doslovno da ne izgovaraju nikada Božje ime. Kada čitaju neki tekst koji spominje ime Božje, mijenjaju ga s "Adonay" (Gospodin), s "Njegovo ime" ili pak s "neka bude blagoslovljen". Kako pisani tekst nema samoglasnika, a usmena predaja ime nije nikada izgovarala, nije se ni moglo znati a ni danas se ne zna kako ga izgovarati. Netko se sjetio "genijalne ideje" i uzeo suglasnike Y-H-W-H, te dodavši samoglasnike od Adonay, na kraju dobio "navrnutu" ime Jehovah.

Podrijetlo Jahvinog imena je, kao što se može zaključiti, problematično. Kada Bog povjerava Mojsiju zadaću spašavanja svoga naroda iz Egipta, Mojsije odgovara: «Ako dođem k Izraelcima pa im kažem: Bog otaca vaših poslao me k vama, i oni me zapitaju: Kako mu je ime? – što ću odgovoriti?» (Izl 3, 13). Na ovakvo pitanje Bog odgovara objavljujući svoje ime Jahve (Izl 3, 14-15). Malo kasnije, u istom kontekstu, čitamo drugu objavu istog imena: « Još reče Bog Mojsiju: Ja sam Jahve. Abrahamu, Izaku i Jakovu objavljujem se kao El Šadaj. Ali njima se nisam

---

²⁹ Usp. R. De Vaux, *Histoire ancieenne d'Israel, vol. I: 1: Des origines à l' installation en Canaan*, J Gabalda, Paris, 1971., str. 321-337; H. Krause, *Der wunderbare Name: Zu Herkunft und Sinngehalt des Jahwe-Namens*, u *Zeitschrift für katholische Theologie*, 112 (1990.), str. 385-405.

očitovao pod svojim imenom Jahve» (Izl 6,2-3). Oba teksta jasno govore da se s Mojsijem pojavljuje jedno novo Božje ime.

Ipak, govoreći o rođenju Enoša, Šetova sina tj. Adamova i Evina unuka, jedan biblijski tekst kaže da se tada počelo zazivati ime Jahvino (usp. Post 4,26). Prema tom tekstu moglo bi se zaključiti da je ime Jahve bilo poznato od samog početka čovječanstva.

Kako bi uskladili tekst knjige Izlaska i knjige Postanka, neki autori misle da je ime Jahve već bilo poznato. Shodno tome, Bog ne bi Mojsiju objavio nikakvo novo ime nego njegovo pravo značenje. Autori skloni dokumentarnoj teoriji tumače ovu poteškoću kao posljedicu različitih predaja: Izl 3, 9-15 bi pripadao Elohističkoj predaji, Izl 6, 2-3 Svećeničkoj, dok bi Post 14, 26 pripadao Jahvističkoj predaji. Jahvista bi uveo jedan anakronizam koji bi se mogao definirati kao "teološki". On tvrdi da je Enošev Bog, Bog kojeg Izrael u trenutku dok on piše, naziva Jahve. Moguće je da Biblija u cjelini tvrdi da je Jahve novo ime (ili u najmanju ruku ime koje dobija novo značenje) od Mojsijeva vremena. S Mojsijem, zapravo, Jahve postaje posebno ime izraelskoga Boga.

No, trebali bismo se upitati je li ime Jahve moglo postojati i prije Mojsija izvan Izraela, i je li ga Mojsije mogao posuditi iz drugih izvora. Tako se pokušalo u mezopotamskom području i tumačilo se babilonsko ime *Yaum-ilum* kao "Jahve je Bog". Međutim ovaj izraz zapravo znači "moj je bog", "on je moj" ili samo "moj". Podrijetlo Jahvinog imena tražilo se i u Egiptu i u Ugaritu. Neki opet sugeriraju Midjan, gdje se Mojsije sakrio prije svoga poziva (Izl 2, 11-22) i gdje je susreo budućeg tasta Jitra, midjanskoga svećenika koji je poznavao Jahvu (usp. Izl 18, 10-11). U posljednje vrijeme neki autori tvrde da se ime Jahve kao božanstvo nalazi u bogonosnim imenima u Ebli.³⁰ No mnogi autori odbacuju sličnu pretpostavku i diskusije se nastavljaju, bez nekog uvjerljivog rješenja na vidiku.

I sama etimologija Jahvinog imena ostaje tajnovita, iako se pretpostavlja da se radi o jednom arhaičnom obliku. Tako se ime tumačilo kao kulturni poklik: *Yah-hu* a prevelo bi se kao "dakako on". Ipak, općenito se drži da ime u sebi sadrži glagolski korijen *hwh*. Takav korijen postoji i značio bi "pasti", ili prema nekima

³⁰ Vidi M. Dahood, *The God Yā at Ebla?*, u *Journal of Biblical Literature*, 100 (1981.), str. 607-608; H.P. Muller, *Der Jahwename und seine Bedeutung Ex 3, 14 im Licht der Textpublikationen aus Ebla*, u *Biblica*, 62 (1981.), str. 305-327.

”puhati”. U tom bi slučaju Jahve izvorno bio Bog oluje i vihora koji bi činio da pušu vjetrovi i da padaju munje. Za neke bi, opet, Jahve bio štovan kao Bog Sunce.³¹

Danas su, ipak, autori najskloniji složiti se oko korijena *hwh* kojeg nalazimo i u drugim semitskim jezicima, a znači ”biti”. I upravo u tom smjeru biblijski tekst tumači ime Jahve. No, u hebrejskom je jeziku glagol *hyh* a ne *hwh*. Zaključak bi bio da je ime Jahve sačuvalo arhaični korijen glagola. U novije se vrijeme razvila diskusija oko glagolskoga oblika ovog imena. Neki sudionici ove diskusije drže da bi Jahvino ime imalo uzročni smisao pa bi Jahve bio onaj koji ”čini biti”, tj. čini da nešto jest, da nešto postoji, U tom bi smislu ime odgovaralo Bogu kao gospodaru povijesti.³² Recimo da je, ipak, najvjerojatnije da ovo ime znači, jednostavno, ”On jest”.

De Vaux, zaključujući ovu raspravu, kaže kako ostaje mogućnost, odnosno vjerojatnost da je, zbog arhaične forme, Božje ime postojalo prije Mojsija i izvan Izraela, o čemu mi, doduše, dosad nemamo nikakve sigurne potvrde.³³ Ovo izgleda, po svoj prilici, istina za duži oblik imena, dok bi se mogla naći potvrda i za skraćeni oblik. Mnogi autori drže, također, da je ime upotrebljavano izvan Izraela u kasnijem razdoblju, što bi značilo da Jahve nije bio samo Bog Izraela.³⁴

3.2. Slavljenje Pashe

Veliki dio knjige Izlaska nadugo i naširoko govori o Pashi, povezujući je usko sa smrću egipatskih prvorođenaca (Izl 11,1-13,16).³⁵ Jahve daje Mojsiju upute u svezi sa slavljem, što on treba prenijeti narodu: »Jahve reče Mojsiju i Aronu u zemlji egipatskoj: ovo objavite zajednici izraelskoj....» (Izl 12, 1.3). Mojsije se, prema tome, nalazi u središtu ustanovljenja ovog velikog slavlja oslobođenja.

³¹ Usp. S. A. Wiggins, *Jahweh: The God of Sun?*, u *Journal for the Study of the Old Testament*, 71 (1966.), str. 89-106.

³² W. H. Brownlee, *The Ineffable Name of God*, u *Bulletin of the American School of Oriental Research*, 226 (1977.), str. 39-46.

³³ Usp. R. De Vaux, *Histoire ancienne d'Israel.*, str. 325.

³⁴ Tako npr. S. Dailley, *Jahweh in Hamath in the 8th Century BC: Cuneiform Material and Historical Deductions*, u *Vetus testamentum*, 40 (1990.), str. 21-32.

³⁵ Usp. R. De Vaux, *Histoire ancienne d'Israel, vol. I: Des origines à l'installation en Canaan*, J Gabalda, Paris, 1971., str. 466-473; T. Barrose, *La Pâque et le repas pascal*, u *Cocilium*, 40 (1968.), str. 23-31.

Ipak, pažljivi čitatelj ne može a da si ne postavi neka pitanja čitajući neke detalje u tekstu: «Neka svatko za obitelj pribavi jedno živinče». Tekst određuje broj osoba, precizirajući da živinče mora biti «bez mane, od jedne godine i muško» (Izl 12, 3-5). Malo kasnije tekst donosi druge upute: «Sedmoga dana jedite beskvasni kruh. Prvoga već dana uklonite kvasac iz svojih kuća...» (Izl 12, 15). Ovi, tako precizni detalji, prilično iznenađuju. Osobe koje su izgnane i koje nastoje pobjeći iz Egipta, kako bi se sklonile od egipatske vojske, imaju dosta drukčije brige od onih da obdržavaju tako sitničave propise. Čak i da su htjeli, teško bi to mogli u tako kritičnim prilikama. Ima se dojam da tekst opisuje slavljenje koje si mogu priuštiti samo osobe koje žive sigurno, i koje imaju dovoljno vremena za slavljenje.

Ako se svrati pozornost na tekst, može se primijetiti da on ne govori o jednom nego o dva slavlja, izvorno različita među sobom: Pasha i beskvasni kruhovi. Pasha je po sebi slavlje pastira kojima ne treba ni svetište, ni oltar, ni svećenici. Slavila se u noći prvog punog mjeseca u proljeće a sastojala se u žrtvi mlade životinje s ciljem da se očuva plodnost stada. Proljeće je, naime, doba kada se životinje kote i kada se nomadi počinju premješati. Kako bi se zaštitili od opasnosti, i kako bi odagnali zle sile utjelovljene u Zatorniku (Izl 12,13), nomadi su premazivali nadvratnike i dovratnike šatora krvlju.

Sam tekst upućuje na to da su Izraelci već poznavali ovo slavlje. Mojsije o tome govori narodu, ne tumačeći ništa (Izl 12,21). Vjerojatno se radi o žrtvi koju je Izrael namjeravao slaviti u pustinji. Već od samog početka knjige Izlaska Mojsije zato više puta traži dozvolu (Izl 3,18; 4,23; 5,3; 7,16.26; itd.). prema tome radilo bi se o "pred-pashalnom" i "pred-izraelskom" slavlju.

Povezano s Izlaskom iz Egipta i sa smrću prvorođenaca, ovo staro slavlje dobija novi smisao. Početak preseljenja postaje, zapravo, kraj ropstva. To je slavlje oslobođenja. Krv na dovratnicima čuva od Zatornika koji će pogubiti egipatske prvorođenice. Ako je staro pastirsko slavlje bilo plemensko slavlje, s vremenom će ono u Palestini postati obiteljsko slavlje, o čemu svjedoči tekst knjige Izlaska (12,3).

Beskvasni kruhovi su zemljoradničko slavlje, koje su Izraelci vjerojatno preuzeli od Kanaanaca nakon doseljenja u Obećanu zemlju. Biblijski tekst jasno govori da se Izlazak već dogodio (Izl 12, 17). Slavlje u sebi sadrži dimenziju čistoće. Naime, sve ono što uzrokuje kvarenje kao npr. kvasanje, mora nestati. Naglašava

također i ideju novog života tj. novog početka. Od stare ljetine ne smije ostati ništa. Zemljoradničko se slavlje slavilo u proljeće, na početku žetve ječma. Sedam bi se dana jeo beskvasni kruh od novoga žita i išlo bi se u mjesna svetišta prinijeti prvine. Izrael je ovakvom slavlju pridao Jahvistički smisao, povezujući ga s Izlaskom iz Egipta kao početkom novog života za narod (Izl 23,15).

Ova su dva slavlja izvorno međusobno neovisna i različita. Pasha je bila slavlje pastira, dok su beskvasni kruhovi bili slavlje zemljoradnika. U jednom trenutku spojena su u jedno veliko, narodno slavlje (Pnz 16,1-8; Lev 33, 5-8). Neki misle da se to dogodilo za vrijeme Ezekije (2Ljet 30), dok drugi smatraju da je to bilo za vrijeme Jošije pokretača centralizacije kulta u Jeruzalemu (2Kr 23, 1-23). Spajanje se tumači pomoću činjenice da su se oba slavlja događala u proljeće i da je svako od njih slavilo Izlazak iz Egipta. Spajanje je bilo dodatno olakšano činjenicom da se već jeo beskvasni kruh za vrijeme slavljenja Pashe (Izl 2,8).

Veliko narodno slavlje oslobođenja ipak je zamršenog podrijetla. Ima u sebi dosta elemenata starijih od Mojsija, ali i onih iz njegovoga vremena, pa i kasnije. Još jednom treba primijetiti da je predaja nastojala na umjetan način povezati sve s Mojsijem.

Ovo tumačenje podrijetla slavlja, koje je inače bilo općenito dugo prihvaćeno, u novije je vrijeme dovedeno u pitanje.³⁶ Primjedbe su posebno upućene zbog starosti obreda krvi na nadvratniku i dovratnicima kuća. Slični običaj ne može potjecati od nomada koji ne žive po kućama, već su uglavnom stalno na putu. Obred zaštite vlastitog mjesta boravka mora biti novijeg datuma, iz vremena kada izraelski narod živi u stabilnim obitavalištima. Prema tom mišljenju kompletno bi pashalno slavlje potjecalo iz vremena nakon Mojsija.

3.3. *Sinajski Savez*

Ideja da je Jahve sa svojim narodom sklopio Savez, bez ikakve je sumnje još jedan temelj izraelske religije. Od početka knjige Izlaska Bog obećaje: «Za svoj ću vas narod uzeti, i bit ću vašim

---

³⁶ Usp. B. N. Wambecq, *Les origines de la Pesah israélie*, u *Biblica*, 57 (1976.), str. 206-224; str. 301-326; Isti, *Pesah – Messôt*, u *Biblica*, 62 (1981.), str. 499-518; j. Van Seters, *The Life of Moses: The Yahwist as Historian in Exodus- Numbers.*, str. 113-127.

Bogom» (Izl 6,7). Ovo obećanje jedinstvene veze Jahve i njegovog naroda bit će okrunjeno Savezom na Sinaju (Izl 19-24). U ovom svetkovanju Mojsije ponovno zauzima središnje mjesto. Popevši se sam na brdo, gdje mu je Jahve govorio, on silazi k narodu koji nema pravo popeti se na brdo i iznosi mu Božji prijedlog. Zatim se ponovno penje na brdo kako bi Bogu prenio odgovor naroda. Mojsije, očito, ima ulogu posrednika između Boga i naroda u sklapanju ovog Saveza, o čemu tekstovi sasvim jasno govore. No, kako vidjeti stvar sa povijesnog gledišta?

Stručnjaci se već dugo pitaju odakle uopće ideja da je Jahve sklopio Savez s Izraelom. Za J. Wellhausena radi se o kasnoj ideji, posljedici proročkog propovijedanja. M. Noth, naprotiv, povezuje Savez sa amfiktionijom. U Šekemu bi se sabralo dvanaest plemena u amfiktioniju, jednu vrstu političkog sustava dosta poznatog u Grčkoj, i vezali bi se međusobno i s Bogom savezom Saveza (usp. Jš 24). Noth na taj način datira Savez u doba prije monarhije. Prethodio bi, dakle, razdoblju koje sugerira Wellhausen, ali bi u svakom slučaju došao prije Mojsija.

Veliki pomak u raspravi oko datiranja saveza dogodio se krajem pedesetih godina prošlog stoljeća.³⁷ Dvojica stručnjaka, G. E. Mendenhall u Sjedinjenim Američkim Državama i K. Baltzer u Njemačkoj, radeći neovisno jedan od drugog, došli su do zaključka da bi se biblijski autori nadahnjivali na poznatim međunarodnim ugovorima Bliskog istoka, i to posebno na hetitskim ugovorima o vazalstvu. Radi se o posebnim ugovorima, različitim od onih kod drugih naroda kao npr. Asiraca.³⁸ Određeni broj točnih elemenata obilježava ovakvu vrstu ugovora, iako ponekad može i nedostajati poneki od tih elemenata. Prema, gore spomenutoj dvojici stručnjaka, biblijski tekstovi koji govore o savezu slijede sljedeću strukturu:

1. *Uvod.* Ugovor započinje s imenom, naslovima i obilježjima velikog hetitskoga kralja.

2. *Povijesni predgovor.* Veliki kralj iznosi povijesni prikaz u kojem su opisani prijašnji odnosi između dvije ugovorne stranke, s naglaskom na dobročinstvima vrhovnog poglavara svome

³⁷ W. Vogels, *La promesse royale de Yahweh préparatoire à l'alliance: Étude d'une forme littéraire de l'Ancien Testament*, Ed. Univ. D'Ottawa, Ottawa, 1972.; Isti, *God's Universal Covenant: A Biblical Study*, Univ. Of Ottawa Press, Ottawa, 1986.

³⁸ Usp. M. Weinfeld, *Covenant Making in Anatolia and Mesopotamia*, u *Journal of the Ancient Near Eastern Society*, 22 (1993.), str. 135-139.

vazalu. Radi se o bitnome dijelu koji nikada ne nedostaje. Ovaj je dio podložan promjenama, ovisno o prilikama, i prilagođuje se u trenutku zaključivanja ugovora. Tako npr. vrhovni poglavar podsjeća svoga budućeg vazala kako mu je pomogao kada je bio u opasnosti od neprijateljskog napada.

3. *Podvrgavanje*. Tekst govori jasno o tome što veliki kralj očekuje od svoga vazala. Podvrgavanje u sebi vrlo često uključuje temeljnu deklaraciju o budućim odnosima među strankama. Radi se o zahtjevu lojalnosti. Podvrgavanje biva često izraženo pomoću formule: »S mojim prijateljem budi prijatelj, s mojim neprijateljem budi neprijatelj«. Zahtjev za podvrgavanjem ulazi također u pojedinosti. Ugovor tako sadrži i posebne dodatke: pristojbe koje treba platiti, zatvorenike koje treba osloboditi i sl.

292

4. *Svjedoci*. Svaki valjani dokument mora imati svoje svjedoke, a pravilo vrijedi i za ovakve ugovore. Nazočni svjedoci su božanstva dviju ugovornih stranaka, ali i obožavani elementi iz prirode kao npr: brda, rijeke, more, nebo i zemlja.

5. *Blagoslovi i prokletstva*. Nabraja se ono što će se dogoditi vazalu koji bude poštivao ugovor ali i onome koji ga ne bude poštivao. Tekst dodaje da ugovor mora biti napisan, odložen u hramu i da se mora povremeno čitati. Neki autori smatraju i ove mjere kao sastavne dijelove obrasca, dok su to za druge samo važne okolnosti.

Već od početka 20. stoljeća orijentalisti su se pozabavili strukturom ovih ugovora. Mendenhallova i Baltzerova novost sastoji se u tome da su zapazili vezu između ovih svjetovnih i biblijskih tekstova. Prvi biblijski tekst koji spominje Savez na Sinaju (Izl 19,3-8) slijedi spomenutu strukturu. Počinje s povijesnim predgovorom koji podsjeća na oslobođenje iz Egipta: »Vi ste vidjeli što sam učinio Egipćanima...« (r.4). Slijedi zahtjev za podvrgavanjem: »Stoga, budete li mi se vjerno pokoravali i držali moj Savez...«(r. 5a). Na kraju završava s blagoslovom, koji je uvjetovan prethodnim podvrgavanjem: »...vi ćete mi biti predraga svojina...« (r.5b).

Druge pojedinosti koje nalazimo u odsjeku o Sinaju mogle bi potvrditi ovu pretpostavku. Tako npr. Jahve reče Izraelu: »Ako mi se budeš vjerno pokoravao i budeš vršio sve što sam naredio, ja ću biti neprijatelj tvojim neprijateljima i protivnik tvojim protivnicima« (Izl 23, 22). Radi se o obrascu koji odgovara onom iz hetitskih ugovora: »S mojim prijateljem budi prijatelj, s mojim neprijateljem budi neprijatelj«. U našem tekstu, koji

govori o Savezu na Sinaju, nalazimo u ugovorima tri mjere kao i u hetitskim ugovorima, kako sam ugovor ne bi pao u zaborav: sklapanje se ugovora zapisivalo (Izl 24, 4.12), Mojsije ga je čitao pred narodom (Izl 24,7) i dokument bi se čuvao u kovčegu Saveza, koji je nomadima služio kao prenosivi hram (Izl 25, 16; 40, 20).

Mendenhallov i Baltzerov je prijedlog bio prihvaćen od mnogih egzegeta s oduševljenjem. Jedni su bili uvjereni da su pronašli istu strukturu i u drugim biblijskim tekstovima (npr. Jš 24; 1Sam 12). Pretpostavka ima posebne posljedice kada je riječ o Mojsiju. Prije svega, posljedice su književne naravi a one opet imaju utjecaja na povijesno pitanje. Povijesni predgovor je vrlo važan element obrasca ugovora u Savezu Jahve i njegovog naroda. To je u ovom slučaju izlazak iz Egipta, koji se izričito spominje u tekstu zaključivanja Saveza (Izl 19,4; 20,2) i postaje pravi pripjev u svim tekstovima koji govore o Savezu. To prošlo dobročinstvo temeljni je razlog podvrgavanja jer naglašava intimnu vezu između Izlaska i Saveza. Ovaj zaključak dovodi ozbiljno u pitanje teoriju M. Notha, po kojoj je tema Izlaska izvorno neovisna o temi Saveza., dok Mojsije nije mogao biti povezan s obje ove teme. Ako su, naprotiv, dvije teme međusobno usko povezane, Mojsije ima puno više vjerojatnosti da bude središnja osoba, bilo teme Izlaska, bilo Saveza.

Ova teorija o podrijetlu ideje Saveza ima još važnije povijesne posljedice za Mojsijev lik. Naime, ovakav oblik ugovora ne bi više postojao poslije 13. st. pr. Kr. Ugovori prvog tisućljeća ne bi u sebi više imali povijesni predgovor. Bili bismo, dakle, pred vrlo vrijednom naznakom kada se radi o starini biblijskih predaja o Savezu, što bi sasvim točno odgovaralo teoriji koja stavlja Izlazak iz Egipta u 13. stoljeće.

Nakon razdoblja u kojem je ova teorija imala dosta uspjeha, bili smo u posljednje vrijeme svjedoci dovođenja u pitanje mnogih njezinih vidova. Zapravo, nalaze se još ugovori s povijesnim predgovorima iz novijih razdoblja,³⁹ što može značiti da biblijska predaja ne mora biti puno stara. Ovi kritičari naglašavaju, također, da nedostaje previše elemenata obrasca u tekstu Saveza na Sinaju (Izl 19-24). Elementi koji ovdje nedostaju nalaze se u novijim tekstovima deuteronomističke škole kao oni koji upućuju na svjedoke Saveza. (Pnz 4,26; 30, 19; 31,28) i liste blagoslova

³⁹ Vidi, A. F. Campbell, *An Historical Prologue in a Seventh-Century Treaty*, u *Biblica*, 50 (1969.), str. 534-535.

i prokletstava (Pnz 28). Ideja bi Saveza u tom slučaju datirala u jedno kasnije razdoblje, tj. poslije Mojsija. Međutim, i ova teorija po kojoj bi se Ponovljeni zakon nadahnjivao na ovim ugovorima, dovedena je u pitanje. I ugovori i ponovljeni zakon nadahnjivali su se vjerojatno na svakidašnjem životu. Činjenica da proroci 8. st. pr. Kr., poput Amosa, Izaije i Miheja ne upotrebljavaju izraz Savez, išla bi u prilog jednom takvom datiranju. Istina je da izraz Savez nalazimo na 2 mjesta u proroka Hošee (Hoš 6,7; 8,1), no, ti se reci tumače na drukčiji način. Po nekim autorima, ako prorok upotrebljava ovaj termin, čitatelji bi morali znati o čemu je riječ. Prema tome, to bi znanje bilo starije od Hošee. Neki opet sugeriraju da bi prorok Hošea prvi izumio ovaj termin. Recimo i to da ima i onih koji dovode u pitanje samu izvornost ovih tekstova

Branitelji poznavanja Saveza u starije doba dali su svojim kritičarima različite odgovore, no, rasprava se nastavlja dalje.⁴⁰ Neki su sasvim napustili teoriju po kojoj bi se Savez nadahnjivao na ovim ugovorima. Podrijetlo Saveza trebalo bi tražiti u zavjetnim obećanjima između Boga i ljudi, što je bila praksa u Izraelu od starih vremena, dok bi ideja Saveza datirala u 8. stoljeće.⁴¹ Prema tome, daleko smo od suglasnosti među egzegetama je li Mojsije u središtu Saveza ili ne. Trenutno prevladava mišljenje da bi ideja Saveza datirala u posljednje razdoblje monarhije, tj. u godine koje prethode sužanjstvu. Moglo bi se donekle reći da smo se, nakon više od jednog stoljeća istraživanja, vratili na Wellhausenova stajališta.

3. 4. Zakoni

Biblijski tekst točno određuje dan dolaska Izraelaca na Sinaj: «Tri mjeseca nakon izlaska iz zemlje Egipatske, istoga dana, stignu Izraelci u Sinajsku pustinju» (Izl 19,1). Taj je podatak, zapravo, početak odsjeka o Sinajskom Savezu. I sam se polazak dosta točno određuje: «Druge godine, drugoga mjeseca...Tada se Izraelci zapute iz Sinajske pustinje na svoja putova-

---

⁴⁰ Za vrlo kratak ali vrijedan pristup ovoj raspravi vidi, P. Kalluveettil, *Declaration and Covenant: A Comprehensive Review of Covenant Formulae from the Old Testament and the Ancient Near East*, Pontificio Istituto Biblico, 1982.

⁴¹ Usp. A Schenker, *L'origine de l'idée d'une alliance entre Dieu et Israël dans l'Ancient Testament*, u *Revue biblique*, 95 (1988.), str. 184-194.

nja». (Br 10,11-12). Veći dio tekstova koji se nalaze između ova dva retka, čine zakoni. Sastav ovoga velikog odsjeka sugerira da se narod na Sinaju zadržao godinu dana, kako bi od Mojsija primio sve zakone. Lako se dade primijetiti da je slično uređivanje prilično umjetno. No, autorova je nakana sasvim jasna: povezati sve zakone sinajskoga Saveza s Mojsijevim likom. Ništa čudno u odnosu na predaju koja govori o "Mojsijevom zakonu". Kakva je, međutim, bila stvarnost?

Očito je da svi ovi zakoni ne potječu od Mojsija. Npr. propisi koji se odnose na gradnju svetišta i njegove službenike (Izl 24, 12-31,18) sadrže i dodatke koji se pozivaju na kovčeg i na šator i koji bi mogli biti dosta stari, dok druga pravila upućuju na razvijeniji kult koji pretpostavlja postojanje hrama. Zakoni koji se mogu primijeniti na nomade mogli bi biti stariji, dok bi oni koji uređuju sjedilački život, mogli biti novijeg datuma. Možda se htjelo reći da je Mojsije, predviđajući donekle budućnost svoga naroda, objavio sve one zakone koji će unaprijed uređivati razvoj njegovog društvenog i vjerskog života. U svakom slučaju, možemo se složiti s tim da je Mojsije dao određeni broj zakona, kojima su kasnije dodavani i drugi.

Neki autori kao npr. Wellhausen smatraju da su ovi zakoni većinom novijeg datuma, a u toj se procjeni baziraju na posebnom viđenju povijesti religije. Oni pretpostavljaju da svaka religija prolazi kroz iste početne faze. Početak je tako jednostavan i primitivan. Slijedi čišćenje, što bi u Izraelu bio plod proročkog rada. I, na kraju, religija upada u legalizam. Iskreno rečeno, teško bi bilo podržati slično tumačenje, pogotovo ako se vodi računa o nekim arheološkim otkrićima. Danas postoje mnogi vrlo stari kodeksi koji sadrže zakone slične biblijskim zakonima. Tako npr. u zakoniku Hamurabija, babilonskog kralja oko 1750. g. pr. Kr. Čitamo: «Ako neki sin udari oca, neka mu se odsječe ruka», gdje se vrlo lako primjećuje sličnost sa zakonom u Izlasku 21, 15.17. Neki autori dopuštaju da bi neki zakoni, barem u usmenom obliku, mogli biti datirani u vrijeme prije Izlaska, ali jednako tako drže da bi njihov prijelaz u pismeni oblik trebao biti datiran u razdoblje nakon Izlaska.⁴²

Osim sadržaja, i oblik određenih biblijskih zakona sličan je obliku raznih starih, izvan biblijskih zakona. Tako na Starom srednjem Istoku često nalazimo zakone kazuističkog tipa, a od-

⁴² C. M. Carmichael, *The Origin of Biblical Law: the Decalogues and the Book of the Covenant*, Cornell Univ., Ithaca-London, 1992.

nose se na treću osobu: «Ako tko (netko)....(zavisna rečenica), neka on (taj)....(glavna rečenica)». Zakon iz Hamurabijeva zakonika, kojeg smo upravo naveli, jedan je takav primjer. Mnogi biblijski zakoni prikazani su u ovom obliku (npr. Izl 21,33-34). No, Biblija sadrži također i apodiktične zakone, formulirane za drugu osobu i bez ikakvih uvjeta: «Ne tlači pridošlicu niti mu nanosi nepravdu» (Izl 22,20). Prema A. Altu, kazuistički bi se zakoni nadahnjivali na starim istočnim zakonima, dok bi apodiktični zakoni bili tipični izraelski zakoni. Oni su potvrda izraelske religije, kateheze i kulta. No, takvo tumačenje više ne stoji jer su pronađeni primjeri apodiktičnih zakona i izvan Izraela. Ipak je značajno da je to formulacija koju nalazimo u Dekalogu (Izl 20, 1-17).

Budući da je Dekalog prvi proglašeni zakon u trenutku zaključivanja sinajskoga Saveza, i sačinjava jednu vrstu sinteze za cijeli život Izraela, ali i za naš život, vrijedi se malo izblizega posvetiti proučavanju njegova podrijetla. Može li se reći da barem ova cjelina seže do Mojsija? Ako da, on bi postavio temelj koji bi drugi zakoni s vremenom konkretnije precizirali.⁴³

Wellhausen, s još jednom skupinom autora, smješta Dekalog u kasnije razdoblje, navodeći kao razlog njegov razvijeni monoteizam i etičku vrijednost nekih njegovih propisa. Zbog toga, a i drugih razloga, Dekalog ne može biti smješten u davno Mojsijevo razdoblje. Moglo bi ga se smjestiti, najviše, u proročko doba ili, pak, pred kraj monarhije, a najvjerojatnije u postsužanjsko razdoblje. Ipak treba reći da proroci nisu izumitelji novih ideja i moralnih vrijednosti. Oni, zapravo, pozivaju narod na obraćenje i povratak pravim vrijednostima. M. Noth sugerira da proročke intervencije pretpostavljaju postojanje zapovijedi Dekaloga (npr. Hoš 4,2).⁴⁴ I budući da Dekalog ne upućuje ni na kakve posebne društvene uvjete, takve zapovijedi nadilaze vrijeme. Noth se ipak ne usuđuje precizno datirati Dekalog. Da li onda Dekalog datirati prije ili poslije osvajanja Kanaana? Drugi stručnjaci, inzistirajući na apodiktičnom obliku zapovijedi Dekaloga, kroz dodatke ugovorima, uvjereni su kako su pronašli razlog zbog kojeg ga se može datirati u Mojsijevo vrijeme. Oni tumače ovaj oblik,

⁴³ Usp. D. Sentucq, *Le decalogue. Des sources d'un Droit à l'origine du peuple de Dieu*, u *l'Ancien Testament: Approches et Lectures*, A. Vanel, Paris, 1977., str. 173-207; A. Van Den Branden, *Le décalogues*, u *Bibbia Oriente*, 33 (1991.), str. 93-124.

⁴⁴ Usp. M. Noth, *Exodus*, SCM Press, London, 1962., str. 166-168.

malo poznatog zakona u Izraelu, kroz dodatke ugovorima koji su formulirani u drugom licu tj. u izravnom stilu.⁴⁵ Sličan se zaključak, prema njima nameće zbog toga što bi Dekalog slijedio strukturu obrasca Saveza:

1. *Uvod*, s imenom i naslovom: « Ja sam Jahve, Bog tvoj

2. *Povijesni pregovor*: «...koji sam te izveo iz zemlje egipatske, iz kuće ropstva.»

3. *Podvrgavanje*: odredbe Dekaloga.

Budući da ovi stručnjaci datiraju obrazac u 2. tisućljeće pr. Kr. (13. st.), oni su uvjereni u njegovu starost tj. u Mojsijevo podrijetlo. Takav, pak, zaključak dovode u sumnju oni koji tvrde da sličan povijesni predgovor nalazimo i u ugovorima iz 1. tisućljeća prije Krista. Mnogi, naprotiv, ne žele vidjeti u Dekalogu dokument Saveza. Obrazac: «Ja sam Jahve, Bog tvoj, koji sam te izveo....» ne bi trebalo shvatiti kao povijesni predgovor, već više kao predstavljanje Boga, koji se očituje kao spasitelj Izraela.

Drugi autori kao npr. Gerstenberger⁴⁶ traže izvore apodiktičnih zakona, i prema tome i Dekaloga, ali ne u klauzulama ugovora, nego u etici klanova i obitelji iz pred-Mojsijeva razdoblja.. Ovakvu vrstu izravnog načina govora nalazimo u mudrosnoj književnosti. Mudraci se služe istim stilom, jednako kao i roditelji kada u kući govore: «Ne diraj vatru», a ne:»Ako netko ovdje u kući takne vatru, mogao bi se opečiti». Neki se, ponekad, pozivaju na egipatsku mudrosnu književnost kao npr. *Knjigu Mrtvih* koja potječe iz Novog carstva (1552.-1070.), a sadrži nevine prigovore i negativne ispovijedi. Prije nego će biti pripušten u drugi svijet mudrac izjavljuje: «Nisam pljačkao, nisam bio pohlepan, nisam krao, nisam ubio, nisam poticao na ubojstvo, nisam nikome činio zlo, nisam umanjio doprinos hramu....» Mojsije je mogao primijeniti slične negativne ispovijedi mrtvih u pozitivne obrasce za žive: «ne ukradi, ne ubij....». No, je li Mojsije poznavao taj tekst? Danas vlada dosta velika nesigurnost kada se radi o datiranju Dekaloga. Neki spominju elemente iz pred-Mojsijevog vremena, dok drugi uglavnom drže da bi cijeli Dekalog bio iz Mojsijevog vremena. W. Harrelson npr. zaključuje da su svih deset zapovijedi u nizu Mojsijeve. One su značajno otkriće ovog

⁴⁵ Usp. A. Philips, *Ancient Israel's Criminal Law. A New Approach to the Decalogue*, Blackwell, Oxford, 1970; Isti, *The Decalogue – Ancient Israel's Criminal Law*, u *Journal of Jewish Studies*, 34 (1983.), str. 1-20.

⁴⁶ E. Gerstenberger, *Wesen und Herkunft des "apodiktischen Rechts"*, Neukirchener Verlag, Neukirchen, 1965.

utemeljitelja izraelske religije i čine njezin temelj, srce i središte.⁴⁷ Neki, opet, autori predlažu novija datiranja. Tako npr. E. Nielsen sugerira da bi Dekalog proizišao iz Sjevernog kraljevstva u 9. st. pr. Kr., iako je spreman prihvatiti da bi neki elementi mogli biti naslijeđeni od Mojsija.⁴⁸ Recimo, na kraju, da neki datiraju Dekalog u deuteronomističko razdoblje (8. st. pr. Kr.).

I tako Mojsijeva uloga u izraelskoj religiji, bilo da se radi o objavi Božjeg imena, slavlju Pashe, Saveza i zakona, ostaje prilično nejasna i predmet mnogih rasprava. No, poreći Mojsiju bilo kakvo mjesto i ulogu u organizaciji izraelske religije, značilo bi otići potpuno u drugu skrajnost.

4. ZAKLJUČNE MISLI

Kao što smo upravo mogli vidjeti, postoji više načina pristupa tekstovima koji se odnose na Mojsija.⁴⁹ U tom pristupu nailazimo na probleme književne i povijesne naravi. Ti su problemi dosta srodni i, stav koji se zauzme kada je riječ o jednom, može utjecati na drugi. Ako se dozvoli da je jedan tekst dosta star, skloni smo mu pripisati veću povijesnu vjerojatnost nego ako je novijeg datuma.

No, postoji jedna druga dimenzija koja nadilazi književne i povijesne probleme. Ove su tekstove napisali, prenosili i čuvali vjernici kao vjerske tekstove. Oni su dio nečega što su oni nazivali Torah, koja je u židovskoj predaji najsvetiji dio Biblije. Kršćani ove knjige također smatraju sastavnim dijelovima svoga kanona. Stoga, samo vjernik može nastojati "shvatiti" ovu perspektivu vjere u tekstovima koji se odnose na Mojsija. Ipak, bilo i pogrešno suprotstaviti znanstveno kritičko čitanje i ono vjerničko. Prethodne rasprave tiču se vjernika izbliza, iako se on ne može zaustaviti na toj razini i mora nastojati uzdići se iznad tih rasprava.

---

⁴⁷ Usp. W. Harrelsen, *The Ten commandments and Human Rights*, Fortress, Philadelphia, 1980., str. 43.

⁴⁸ E. Nielsen, *The ten Commandements in New Perspective: A Traditio-Historical Approach*, SCM Press, London, 1968; Isti, *Moses and Law*, u *Vetus Testamentum*, 32 (1982.), str. 87-98.

⁴⁹ Vidi, S. A. Nigosian, *Moses as They Saw Him*, u *Vetus Testamentum*, 43 (1993.), str. 339-350.

Proučavanje povijesnih činjenica, zatim samih Mojsijevih odredaba kao i njegove uloge kao utemeljitelja izraelske religije, od velike je važnosti za čitatelja vjernika. Ipak, treba izbjegavati dva ekstremna stava kada je riječ o jednom tako važnom povijesnom pitanju. Prvi je fundamentalistički stav koji sve shvaća doslovno. Slično slijepo vjerovanje u svaki detalj, kao npr. u činjenicu da je Izrael prešao preko Crvenoga mora između dva vodena zida, dovodi nas u opasnost da učinimo sve smiješnim, i da učinimo veću štetu nego korist vjerniku koji iskreno želi čitati Bibliju.

Druga skrajnost jest sumnjičavi stav onih koji misle da je sve samo obična mašta. I ovakav stav može imati negativni utjecaj na čitatelja vjernika, koji pripada jednoj religiji koja se zasniva na Povijesti spasenja. Ozbiljna nas proučavanja pozivaju da zauzmemo jedan umjereni stav.

Biblijski Mojsije ukorijenjen je u povijest, iako je ona kroz dugo prenošenje dosta iskićena. O onome što je zapravo povijest u pravom smislu, a što njezino uljepšavanje, još će se dugo raspravljati. Vjernik koji je postigao jednu uravnoteženu slobodu u odnosu na pravu povijesnost tekstova, u najboljem je položaju za traženje njihovog istinskog smisla. Njihova istina nije ograničena samo na pitanje, koje se često ponavlja, na previše jednostavan način: Je li se ovo zaista dogodilo ili nije?

Proučavanje povijesnosti događaja usko je povezano s književnim pitanjem. Njegovo je proučavanje pokazalo da tekstovi ne pripadaju jednom autoru, te da njihovo nastajanje ima dugu povijest. Tu nalazimo svjedočanstvo vjere, ne jedne osobe već različitih generacija Božjeg naroda. Čitatelj koji bi želio samo znati što se točno dogodilo, kazat će da su generacije nakon autora i redaktora iskrivile povijesnoga Mojsija. Čitatelj vjernik, međutim, koji nadilazi takva prejednostavna pitanja i nastoji pronaći svjedočanstvo vjere izraženo u tim tekstovima, shvatit će kako su generacije nakon autora obogatile Mojsija vjere.

I zato je došlo vrijeme da se prestane postavljati pitanja o književnim i povijesnim problemima, o kojima nitko ne može dati točne i općenito prihvatljive odgovore. Vrijeme je da shvatimo kako moramo prihvatiti tekstove onakve kakvi oni jesu. Mi ne tražimo Mojsija Svećeničke predaje, niti onog Jahvističke predaje, niti nekog trećeg Mojsija, već želimo otkriti Mojsija mnogostrukih predaja i tema kakvog nam ga prikazuje naš tekst. Želimo sresti Mojsija biblijskoga teksta. Svaki je narod sklon

idealiziranju vlastitih osnivača i velikana. Ako izvješća, koja o tome govore, uvijek ne odgovaraju točno onome što su oni ili u stvarnosti, ona odražavaju ono što bi narod želio da oni budu. Tekstovi o Mojsiju ne donose jednostavno samo stara povijesna sjećanja. Oni odražavaju i ono što je Izrael očekivao od svoga vođe i od svoga utemeljitelja. Slična su iščekivanja usko povezana s povijesnim iskustvima, sretnim ili nesretnim, koja je Izrael imao sa svojim kasnijim vođama. Zato je Mojsije, kojeg opisuje Torah, lik s mnogostrukim licima.

MOSES – DEBATABLE POINTS OF BIBLIQUAL TEXT

Summary

At first sight one could say that biblical texts on Moses are simple and that they make a harmonious unity. But, to a careful reader, the same texts can present difficulties of various kinds, literary, historical and religious. In this work we are not searching for either Moses of Yahweh tradition or of any other tradition, but we want to reveal the Moses of manifold traditions and themes, such as presented in biblical texts.

Not only do the texts about Moses bring the old historical memories, but also they reflect what Israel expected of their leader and founder. In such a manifoldness of Moses' figure one can ask: "Who is the real Moses and what is he like?" In our texts four documents give a theological view of his person. They show that there is difference between the historical Moses and Moses of faith. It is difficult to reach and explain that historical Moses. Trying to reach the historical level at any cost, we may fail to see that, to the reader believer, the Moses of faith is within his reach. We should never forget that the Bible, first of all, speaks about that and such Moses.

Key words: Moses, Egypt, literature, biblical text, history, Exodus, Sinai Covenant, Yahweh, travelling, Passover, law

Ante Mateljan

ZAJEDNIŠTVO U VJERI I EUHARISTIJI

Uz dokumente o zajedničkoj vjeri te o interkomuniji između Asirske crkve Istoka i Kaldejske crkve, i potvrde valjanosti istočno-sirijske anafore Addai i Mari

Community in faith and eucharist

Towards the documents on common faith and intercommunity between the Assyrian Church of the East and Chaldean Church; validation of the East-Syrian anaphora Addai and Mari

UDK: 261.8

281.6: 281.83

Pregledni znanstveni članak

Primljeno 09/2005.

Sažetak

Potaknut dokumentom Papinskog vijeća za jedinstvo kršćana o pripuštanju euharistiji između Asirske crkve Istoka i Kaldejske crkve, autor najprije pruža kratki pregled povijesti Asirske crkve Istoka (Perzijske crkve) i Kaldejske crkve, te potom izlaže sadržaj dvaju dokumenata: Zajednička kristološka izjava između Katoličke crkve i Asirske crkve Istoka, te Smjernice za pripuštanje euharistiji između Kaldejske crkve i Asirske crkve Istoka. Nakon toga slijedi prijevod euharistijske molitve - anafore Addai i Mari, te obrazloženje osobitog značaja ovog koraka za daljnji ekumenski dijalog.

Ključne riječi: *Stare Istočne crkve, Asirska crkva Istoka, Kaldejska crkva, anafora Addai i Mari, intercommunio, ekumenizam.*

UVOD

Službenim dokumentom *Papinskog vijeća za jedinstvo kršćana* pod naslovom *Smjernice za pripuštanje euharistiji između Kaldejske crkve i Asirske crkve Istoka. Bilješke i upute*¹ (25. listopada 2001.), učinjen je vrlo značajan ekumenski korak na putu prema punom jedinstvu Katoličke crkve i Asirske crkve Istoka, koja u stvari nastavlja predefešku kršćansku tradiciju na Bliskom i Srednjem istoku. No, taj korak je osobit i na području sakramentalne teologije, budući da je prvi put službeno potvrđena valjanost jedne euharistijske molitve koja ne sadrži *ad litteram* riječi ustanove, te su izloženi teološki argumenti za ovu odluku. Stoga se, u ovom radu želimo najprije ukratko osvrnuti na povijest i trenutno stanje Kaldejske crkve i Asirske crkve Istoka, te dokumente o zajedničkoj vjeri i o interkomuniji, a nakon toga pobliže pogledati anaforu (euharistijsku molitvu) *Addai i Mari*, koja je bila u središtu teološkog zanimanja prigodom objave ovog dokumenta.²

302

1. ASIRSKA CRKVA ISTOKA (PERZIJSKA CRKVA) I KALDEJSKA CRKVA

Da bismo razumjeli problematiku o kojoj se radi valja znati da se Istočne crkve dijele na više načina. Jedna je podjela vezana za odjeljivanje od zajedništva sveopće Crkve (mada to «odijeljeni» tako ne shvaćaju), pa tako razlikujemo stare Istočne crkve, odijeljene nakon efeško/kalcedonske kristološke kontroverzije (V./VI. st., predefeške i predkalcedonske Crkve), i Pravoslavne

---

¹ Pontifical Council for Promoting Christian Unity, *Guidelines for Admission to the Eucharist between the Chaldean Church and the Assyrian Church of the East. Provision between the Chaldean Church and the Assyrian Church of the East*, na: www.vatican.va/roman_curia/pontifical_council/chrstuni/documents/rc_pc_chrstuni_doc_20011025_chiesa-caldea-assira_eu.ht Usp. Conseil pontifical pour l'Unité des Chrétiens, «Admission à l'Eucharistie entre l'Église chaldéenne et l'Église assyrienne d'Orient. Notes et Orientations», *Documentation Catholique* 2265 (99, 2002.), str. 213-214.

² Robert Taft, jedan od najboljih poznavatelja istočnih liturgija, tvrdi da se u ovom dokumentu radi o jednom od najvažnijih koraka za približavanje između Katoličke crkve i starih Istočnih crkava, od Drugog vatikanskog sabora naovamo. To se može razumjeti tek kad se uvidi stvarni značaj liturgijskih tradicija u Istočnim crkvama. Usp. R. Taft, «Mass without Consecration? The Historic Agreement on the Eucharist between the Catholic Church and the Assyrian Church of the East Promulgated 25 October 2001», *Worship* 77 (2003.), str. 482-509.

crkve (nastale nakon Focijeva/Celularijeve raskola u IX./XI. st.). Druga je podjela po obredima,³ pa razlikujemo istočnosirijsku (uglavnom predefeške Crkve), zatim zapadnosirijsku, koptsku i armensku skupinu liturgijskih obreda (uglavnom predkalcedonske Crkve – Jakobitska, Koptska, Etiopska i Armenska crkva), te bizantsku (pravoslavnu) liturgijsku tradiciju.⁴

Stare Istočne crkve istočnosirijskog obreda nazivaju se i predefeške Crkve, jer nisu prihvatile zaključke Efeškog sabora (431. god., s ključnom formulacijom o Mariji kao Bogorodici (*Theotokos*). Te se Crkve redovito naziva i nestorijanskim Crkvama, budući da je formalni razlog odjeljivanja bilo neprihvatanje osude Nestorija na Efeškom saboru (danas povjesničari i teolozi smatraju kako Nestorije zapravo i nije bio «nestorijanac», mada je odbacio zaključke sabora, budući da je doista vjerovao u pravo božanstvo i pravo čovještvo Isusa Krista).⁵ Među «nestorijanskim» Crkvama na prvom je mjestu Asirska crkva, koja je oformljena na lijevoj obali Eufrata.

Crkve zapadno-sirijskog obreda redovito se nazivaju predkalcedonskim Crkvama (naziva ih se i «monofizitskim», mada se danas smatra da se u teološkom smislu radi tek o «nominalnom monofizitizmu») jer nisu prihvatile formulu kalcedonskog sabora (451.) o hipostatskom sjedinjenju, nego su ostale pri formulaciji Ćirila Aleksandrijskog (*mia fysis tou Theou sesarkomene*).⁶ Među Crkve zapadnosirijskog obreda – koje se obično naziva i sirijsko-antiohijske Crkve, ubrajaju se nesjedinjene Crkve: *Sirijsko-ortodoksní patrijarhat Antiohije* (Jakobiti), te *Indijska sirijsko-ortodokсна Crkva*. Sjedinjene Crkve zapadnosirijskog obreda su: *Sirijska-katolička crkva* te *Maronitska crkva* (koja je zapravo jedina koja je u cjelini sjedinjena s Rimom) te *Sirijsko-malabarska Crkva*.

³ Usp. W. De Vries, «Ostkirchen»; «Ostkirchen, katholische O.», LThK VII, (²1986.), str. 1287-1289; W. De Vries, «Syrische Kirchen», LThK IX, (²1986.), str. 1254-1256; Usp. i L. Marijan, «Stari i istočni kršćani», *Živo vreló* 6/1996., str. 34; 7/1996, str. 34; 8/1996., str. 34-35; 9/1996., str. 32-33; 10/1996., str. 32-33 i 11/1996, str. 32-33.

⁴ O ovome usp. J. Kolarić, *Istočni kršćani. Nestorijanci, Jakobiti, Armenci, Kopti i Etiopljani*, Zagreb 1982; J. Kolarić, *Pravoslavlje*, Zagreb 1985.

⁵ Usp. R. Leys, «Nestorianismus», LThK VII, (²1986.), str. 885-888.

⁶ Usp. J. Denzinger – P. Hünermann, *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Herder, Freiburg im Br., ³⁷1991., br. 300-303 (kalcedonska ispovijest vjere o dvije naravi u Kristu); Za razumijevanje konteksta ove polemike te značenja Ćirilovih i kalcedonskih formulacija usp. W. Kasper, *Isus Krist, Crkva u svijetu*, Split 1995, str. 287-292.

Među istočnosirijske kršćane,⁷ odnosno stare Istočne crkve istočnosirijskog obreda ubrajaju se *Asirska crkva Istoka* i s Rimskom crkvom sjedinjene *Kaldejska crkva*, te *Siro-malabarska crkva* (Tomini kršćani) u južnoj Indiji (Kerala). Ovdje se želimo ukratko osvrnuti na *Asirsku crkvu Istoka* i *Kaldejsku crkvu*, koje imaju zajedničku povijest. Nastanak Crkve u asirskim, odnosno istočnim sirijskim krajevima, u predaji je povezan s apostolskim djelovanjem sv. Tadeja, jednog između Dvanaestorice, a teološki razvoj izraz nalazi u spisima Teodora Mopsuestijskog, Efrema Sirkog i Afraata, te u teološkoj školi u Edessi (Narzai; Ilija bar Šinaj). U liturgiji se od početka služila vlastitim jezikom i pismom.

U nekoliko stoljeća svojega života ova istočnosirijska Crkva (naziv aludira na liturgijski jezik, koji je zapravo dijalekt armenskog jezika iz područja Nisibe) nazvana i Perzijska Crkva (jer je proširena na području perzijskog carstva, u kojem je do kraja V. st. često bila žestoko progonjena) razvila je bogat duhovni, liturgijski i teološki život.⁸ Upravno središte joj je bilo u Ktezifonu (nekoliko kilometara južno od Bagdada), glavnom gradu perzijskog carstva, a patrijarh je već oko 420. dobio naziv *katolikos* – poglavar sveopće Crkve. Svojim se je nevjerojatnim misionarskim žarom raširila sve do središnje Azije, Mongolije, Tibeta, Kine i južne Indije. Mezopotamija i Perzija su postale većinom kršćanske, a u Kinu su misionari stigli oko 635., te su u VIII. stoljeću preveli i Sveto pismo na kineski jezik. Veliki uspjeh polučen je i među Mongolima, posebno kod tunguzijskih Keraita oko Bajkalskog jezera (obraćenje Gur-kana u XI. st.).

U prvom razdoblju prodora i prevlasti islama, ova se Crkva dobro snašla, priklonivši se Arapima koji su srušili moćno perzijsko carstvo. Pod islamskim kalifatom Crkva je, uza sve poteškoće i dalje živo djelovala, pa je i sjedište Crkve iz Seleucije preneseno u Bagdad. Malo je poznato kako je većina filozofske i znanstvene literature koja je preko islama došla na zapad (prijevodi Aristotela, Euklida i Ptolomeja na sirijski, a potom i na arapski jezik), zapravo k Arapima došla iz baštine ove Crkve, koja je u 13. stoljeću brojila 25 metropolija s 230 biskupija i oko milijun vjernika na prostoru između Egipta i Kine.

⁷ Usp. R. Le Coz, *Histoire de l'Église d'Orient. Chrétiens d'Irak, d'Iran et de Turquie*, Cerf, Paris 1995.

⁸ Usp. J. Kolarić, *Istočni kršćani.*, str. 33-40.

Može se slobodno reći da je malo koja Crkva doživjela toliki procvat kao ova, ali i tako brzo i veliko nestajanje. Početak propasti došao je s prelaskom Mongola na islam, početkom XIII. st. Dok su Arapi barem donekle tolerirali djelovanje Crkve, Mongoli su se fanatično okrenuli protiv kršćana, a mongolski kan Timur Lenk (Timur Hromi, Tamerlan +1406.) je gotovo posve uništio kršćane u zapadnoj i srednjoj Aziji. Ostale su tek male enklave u Perziji (oko jezera Urmia), te na kurdistanskoj visoravni (tromeđa Iraka, Irana i Turske) gdje su mnogo pretrpjeli od islamskih Kurda. Nove strašne progone i pravi genocid doživjeli su (jednako kao i Armenci) 1915. od Turaka, te ponovo 1933. u Iraku, pa se može reći kako je pravo čudo da su te kršćanske zajednice preživjele sve do danas.

U XVI. stoljeću došlo je do dubokih podjela u samoj Crkvi. Jedan dio klera, formalno nezadovoljan izborom patrijarha (jer se služba patrijarha nastojala zadržati u nekim obiteljima, te je prenošena sa strica na nećaka ili s brata na brata), a u stvari još više u velikom strahu od Turaka i nadajući se pomoći od rimokatolika, izabrao je 1553. god. za novog patrijarha Ivana Sulaqa, i poslao ga na ređenje u Rim, gdje je ovaj položio ispovijest vjere i bio potvrđen za patrijarha Mosula. Ova je unija, međutim, zbog nemogućnosti održavanja veza s Rimom ubrzo oslabila. Ponovo je osnažena djelovanjem misionara kapucina, te je 1681. obnovljena i postala temelj za nastojanja oko sjedinjenja svih «nestorijanaca» u XIX. stoljeću. Sjedinjeni kršćani nazvani su *Kaldejci*, a njihov katolički patrijarhat sa sjedištem u Bagdadu pokriva cijeli Bliski istok (Irak, Iran, Sirija, Libanon). Dakako, zadržali su svoje kanonske i liturgijske vlastitosti.

Sjedinjena *Kaldejska crkva* imala je (do najnovijeg iračkog rata) svoje sjemenište u Mosulu, redovničku Kongregaciju sv. Antuna pustinjaka i Družbu redovnica Bezgrešnog začeca. Prema najnovijim podacima što ih prenosi Guy Vanhoomissen,⁹ Kaldejska Crkva je brojila oko 700.000 vjernika, od čega oko 550.000 u Iraku i oko 150.000 u svijetu, uglavnom u SAD i Kanadi. U rujnu 2003. sinoda Kaldejske crkve izabrala je za patrijarha Babilona Emanuela III., koji rezidira u Bagdadu.

Nesjedinjena, punim nazivom *Apostolska i katolička Asirska crkva Istoka*, u XX. st. zbog povijesnih prilika (stvaranja novih

⁹ G. Vanhoomissen, «Une Messe sans paroles de consécration? À propos de la validité de l'Anaphore d'Addai et Mari», *Nouvelle Revue Theologique* 127 (2005.), 1, str. 37.

država na bliskom istoku nakon prvog svjetskog rata) razdvojila se na dva dijela. Jedan dio ima povijesno sjedište u Teheranu, a drugi u Bagdadu. Puno je manja od sjedinjene Kaldejske crkve, jer broji svega oko 250.000 vjernika, od čega oko 80.000 u SAD. I sam patrijarh Teherana, Khanania Mar Dinkha IV., stoluje u SAD (Chicago). Pripadnici ove Crkve sebe jednostavno nazivaju *istočni kršćani* ili *sljedbenici Mesije* (mešihane).

2. ZAJEDNIŠTVO U VJERI I EUHARISTJI IZMEĐU KALDEJSKE CRKVE I ASIRSKJE CRKVE ISTOKA

306

Dokument *Papinskog vijeća za jedinstvo kršćana*, pod nazivom *Smjernice za pripuštanje euharistiji između Kaldejske i Asirske crkve Istoka* zajedno s pripadajućim odredbama, potvrđen je 20. srpnja 2001., a promulgiran 25. listopada 2001. Ovaj je dokument postao moguć tek na temelju prethodnog dokumenta u kojem je izraženo slaganje u vjeri obiju Crkava.¹⁰ Taj dokument, *Zajedničku kristološku izjavu*, kojom je riješen temeljni dogmatski (kristološki) problem, potpisali su 1994. godine kao poglavar sjedinjene Kaldejske crkve papa Ivan Pavao II. i asirski katolikos-patrijarh Mar Dinkha IV. U njemu se ističe kako su «obje Crkve ujedinjene u istoj vjeri u Sina Božjega koji je postao čovjekom da bismo mi, njegovom milošću, postali djeca Božja. Od sada želimo zajedno svjedočiti vjeru u onoga koji je Put, Istina i Život, navješćujući ga na najprikladniji način ljudima našega vremena, kako bi svijet povjerovao evanđelju spasenja».¹¹ Ovaj dokument podcrtava kako Asirska crkva Istoka («nestorijanska» Crkva) štuje Djevicu Mariju kao «Majku Krista, našega Boga i Spasitelja», što u svjetlu vjere znači isto što i katoličko štovanje Marije kao «Majke Božje» (Bogorodice/Theotokos). Uz to slaganje u vjeri, međutim, i dalje se naglašava potreba da se ostane vjeran izričajima vlastite tradicije.

Nakon potpisivanja ovog temeljnog kristološkog dokumenta dijalog između dvije Crkve se je dalje nastavio, pa su 1996. god.

---

¹⁰ «Common Christological Declaration between the Catholic Church and the Assyrian Church of the East», *Enchiridion Vaticanum 14, Documenti Ufficiali della Santa Sede 1994-1995*, EDB, Bologna 1997., br. 1821-1829 (str. 1014-1019).

¹¹ Common Christological Declaration., str. 1019.

kaldejski patrijarh Mar Raphael I. Bidavid i asirski patrijarh Mar Dinkha IV. potpisali dokument s nizom prijedloga što bi trebali dovesti do potpunog jedinstva dviju Crkava koje potječu ne samo iz istog korijena, nego su dva ogranka istog debla. Taj je dokument potvrđen i na zajedničkoj sinodi obiju Crkava, a prijedlozi se poglavito odnose na tumačenje teoloških (kristoloških) izričaja i praksu sakramenata.

Na samom početku se ističu problemi pastoralne naravi, jer se obje Crkve nalaze u velikim poteškoćama, budući da mnogim asirskim i kaldejskim kršćanima, ne samo u Iraku, u Iranu i u Turskoj, nego i u Americi, u Australiji i u europskim zemljama nije moguće pristupati sakramentima u vlastitom obredu. Naime, u dijaspori se prije najnovijeg iračkog rata nalazilo oko jedne trećine tih kršćana, a sada već možda i polovica. Na traženje za ovlast o interkomuniji najprije je pozitivno odgovorila *Zajednička komisija za dijalog između Katoličke crkve i Asirske crkve Istoka*, a upute je doradilo *Papinsko vijeće za jedinstvo kršćana* u suradnji s *Kongregacijom za nauk vjere* i s *Kongregacijom za istočne Crkve*.

Osnovni problem što ga je trebalo riješiti bila je valjanost anafore *Addai i Mari*, jedne od tri koje su u redovitoj uporabi u Asirskoj crkvi Istoka (ostale su *Nestorijeva anafora*, koja se upotrebljava u svega pet blagdana, i *Anafora Teodora Mopsuestijskog*, koja se upotrebljava od početka liturgijske godine do Cvjetnice). Budući da anafora *Addai i Mari*, koja je u najdužem periodu godine u obveznoj liturgijskoj upotrebi, za razliku od druge dvije ne sadrži na izričiti način riječi ustanove, što ih katolička tradicija smatra bitnim za valjanost anafore ili euharistijske molitve,¹² pristupilo se povijesnom, liturgijskom i teološkom istraživanju, na temelju čega je 17. siječnja 2001. *Kongregacija za nauk vjere* donijela zaključak da se ova anafora može smatrati valjanom, a papa *Ivan Pavao II.* je to i potvrdio. Za ovakvu odluku navode se tri razloga:

- To je jedna od najstarijih anafora, u kojoj je jasno da se euharistija slavi kao nastavak Isusove posljednje večere, i to prema nakani Crkve. Sama valjanost ove anafore nikada, niti

¹² Usp. J. Denzinger – P. Hünermann, *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Herder, Freiburg im Br., ³⁷1991., br. 1321 i 1352 (Firentinski sabor, Bula o sjedinjenju s Armencima «Exultate Deo», 1439). Usp. i Toma Akvinski, *Summa Theologiae* III., 78, 1. 4.

na Istoku niti na Zapadu (pa niti kod uspostavljanja unije, za patrijarha Sulaqa), nije službeno osporavana.

- Budući da Katolička crkva priznaje Asirsku crkvu Istoka autentičnom patrikularnom Crkvom, utemeljenoj na pravoj vjeri i apostolskom nasljeđu, i drži da je ta Crkva sačuvala euharistijsku vjeru u Kristovu prisutnost pod prilikama kruha i vina te žrtveni karakter euharistije, pa mada nije u potpunom jedinstvu s Katoličkom crkvom, priznaje da su u njoj pravi sakramenti, poglavito - snagom apostolskog nasljedstva - svećeništvo i euharistija.

308

- Mada se riječi ustanove ne nalaze na izričiti način (*ad litteram*), one su u ovoj anafori prisutne uključno (*in modo eucologico e disseminato*), odnosno integrirane su u susljedne molitve zahvaljivanja, slavljenja i prošnje.

Na temelju ovih razloga donose se i sljedeće odredbe:

- U potrebi, asirski vjernici mogu sudjelovati na kaldejskom euharistijskom bogoslužju i primati svetu pričest, jednako kao što i kaldejski vjernici kojima moralno ili fizički nije moguće pristupiti katoličkom bogoslužju, mogu sudjelovati na asirskom euharistijskom slavlju i primati svetu pričest.

- U oba slučaja službenici slave euharistiju prema propisima i liturgijskim odredbama vlastite tradicije.

- Kad kaldejski vjernici sudjeluju na asirskom euharistijskom bogoslužju, usrdno se potiče asirskog službenika da u anaforu *Addai i Mari* unese riječi ustanove, prema dopuštenju Svetog Sinoda Asirske crkve Istoka (ovo dopuštenje dao je već prije Sveti Sinod Asirske crkve Istoka, u Bagdadu 1978.).

Tako su, ovim odredbama utemeljenima na prethodnom objašnjenju, ispunjeni i svi uvjeti koje za interkomuniju traže *Direktorij za primjenu načela i normi o ekumenizmu*,¹³ te *Zakonik kanona istočnih Crkava*.¹⁴

---

¹³ Usp. Papinsko vijeće za promicanje jedinstva kršćana, *Direktorij za primjenu načela i normi o ekumenizmu*, IKA, Zagreb 1994., br. 122-128.

¹⁴ *Zakonik Kanona istočnih Crkava*, Glas Koncila, Zagreb 1996., (CCEO) kan 671, § 2 i 3.

3. ANAFORA ADDAI I MARI

Anafora *Addai i Mari* pripada redu istočno-sirijskih liturgija.¹⁵ Osnovna struktura ovih anafora je: *uvodni dijalog, zahvala, uvod u Svet; molitva nakon Svet (tekst ustanove), pro-anamneza, zazivi, epikleza i završna doksologija*. Najstarija sačuvana anafora ovog tipa je *Anafora svetog Petra apostola (III.)*, iz III. stoljeća. Slijedi anafora *Addai i Mari*, te anafora *Teodora Mopsuestijskog*. Sačuvali su se također i fragmenti još jedne anafore iz VI. stoljeća, po kojima se prilično vjerno može rekonstruirati čitava euharistijska molitva. Valja reći da je anafora *Addai i Mari* vrlo bliska *III. anafori svetog Petra apostola* (koja je još poznata i kao *maronitska anafora*). Čini se da dolaze iz istog izvora jer im je struktura vrlo bliska. Spomenuta bitna razlika je da *Addai i Mari* ne donosi Isusove riječi ustanove, a *III. anafora sv. Petra apostola* je u svim dijelovima opširnija, te se u dijelu ustanove izričito oslanja na evanđeoske izvještaje o ustanovljenju euharistije na posljednjoj večeri, doslovno prenoseći pojedine izraze iz novozavjetnih izvještaja.¹⁶

Anafora *Addai i Mari* vjerojatno potječe iz Mezopotamije, s područja Edesse. Većina stručnjaka smatra da je sastavljena oko 200., a redigirana tijekom III. stoljeća, od kada je u neprekidnoj upotrebi. Asirska crkva Istoka je tim više cijeni jer smatra da sadrži predaju apostola *Addai* (ili *Addee* – što su deformirani oblici imena *Tadej*) i njegova učenika *Mari* (koji bi ujedno bio jedan od 72 Isusova učenika).

Budući da je anafora *Addai i Mari* sasvim kratka, donosimo je u prijevodu, prema tekstu što ga je priredio Sabino Chialà:¹⁷

Svećenik: *Milost Gospodina našega Isusa Krista, ljubav Boga Oca i zajedništvo Duha Svetoga sa svima nama, sada i vazda i u vijeke vjekova.*

Odgovor: *Amen.*

¹⁵ Usp. E. Mazza, «La structure des anaphores alexandrine et antiochienne», *Irenikon* 67 (1994), str. 5-40. Za pregled istočnih obreda i njihovih anafora usp. E. Mazza (a cura di), *Segno di unità. Le più antiche eucaristie delle Chiese*, Ed. Qiqajon, Comunità di Bose, 1996.

¹⁶ Usp. S. Chialà, «Le liturgie siro-orientali», u: E. Mazza (a cura di), *Segno di unità.*, str. 291-301, posebno str. 296-297.

¹⁷ S. Chialà, «Le liturgie siro-orientali», u: E. Mazza (a cura di), *Segno di unità.*, str. 302-305.

Svećenik: *Uzdignite pameti vaše.*

Odgovor: *Pred tebe, Bože Abrahamov, Izakov i Jakovljevi, kralju slave.*

Svećenik: *Prinesite prinos Bogu, Gospodaru svega.*

Odgovor: *Dostojno je i pravedno.*

Đakon: *Mir s vama.*

Svećenik: *Dostojno je da sva usta slave i svi jezici hvale što-
vano i časno Ime tvoje, Oče, Sine i Duše Sveti, koji si svojom mi-
lošću stvorio svijet i svojim milosrđem njegove stanovnike; koji si
svojim smilovanjem spasio ljude i iskazao preveliku milost smrtni-
cima.*

*Tvoje veličanstvo, o moj Gospodine, časte tisuće tisuća uzvi-
šenih bića i mirijade mirijada anđela, čete duhova, slugu vatre i
daha, s kerubinima i svetim serafinima, slave ime tvoje klićući
bez prestanka, govoreći jedni drugima:*

Odgovor: *Svet, svet, svet, svemoćni Gospodin, nebo i zemlja
su puni slave njegove. Hosana u visinama, hosana Sinu Davidovu.
Blagoslovljen koji dolazi i stiže u ime Gospodnje. Hosana u visi-
nama.*

Svećenik: *Sa svim nebeskim silama zahvaljujemo ti,
Gospodine, mi tvoji sluge, maleni, slabi i jadni, jer si nam iskazao
veliku milost koju ti ne možemo platiti: obukao si naše čovječstvo
da bi nas oživio svojim božanstvom, uzdigao si našu niskost, po-
digao nas iz pada, uskrsnuo si našu smrt, oprostio si naše du-
gove, opravdao si našu krivnju, prosvijetlio si našu spoznaju, po-
bijedio si, Gospodine naš i Bože naš, naše neprijatelje; učinio si
da pobijedi malenkost naše slabe naravi, po milosrdnom izljevu
svoje milosti.*

*Za sve tvoje pomoći i sve milosti što si nam ih iskazao, časti-
mo te, hvalimo te i slavimo, i klanjamo ti se sada i vazda i po sve
vijeke vjekova.*

Odgovor: *Amen.*

Đakon: *Molite u svojoj pameti. Mir bio s vama.*

Svećenik: *Po svojim nebrojenim i neizrecivim dobročinstvima,
o moj Gospodine, spomeni se i primi očeve, ispravne i pravedne,
koji su ti se svidjeli, u spomenu Tijela i Krvi tvoga Krista, što ih
prinosimo na čisti i sveti oltar, kako si nas ti poučio, i udijeli nam
tvoj spokoj i tvoj mir, u vijeke.*

Odgovor: *Amen.*

Svećenik: *Neka te upoznaju, Gospodine, svi narodi zemlje, jer si ti jedini Bog, Otac istine; ti si poslao Gospodina našega Isusa Krista, tvoga Sina i tvoga ljubljenoga, i on, naš Gospodin i naš Bog, poučio nas je svojim životvornim evanđeljem, svoj čistoći i svetosti proroka, apostola, mučenika, priznavalaca, biskupa, prezbitera, đakona i sve djece svete i katoličke Crkve, koji su obilježeni znakom svetoga krštenja.*

I mi, o moj Gospodine, tvoji maleni, slabi i jadni sluge, koji smo okupljeni i stojimo pred tobom, po predaji što nam dolazi od tebe, veseleći se, slaveći, kličući, spominjući se i štijući, primamo ovo veliko i silno otajstvo muke smrti i uskrsnuća Gospodina našega Isusa Krista.

Neka dođe, Gospodine, tvoj Duh Sveti i počine na ovom daru tvojih slugu, neka ga blagoslovi i posveti, da nam bude, o moj Gospodine, na oproštenje grijeha, na nadu velikoga uskrsnuća od mrtvih i za novi život kraljevstva nebeskoga, sa svima koji su ti se svidjeli. A za sav tvoj čudesni naum s nama, otvorenim ustima i otkrivenim licem zahvaljujemo ti i slavimo te bez prestanka, u tvojoj Crkvi spašenoj dragocjenom Krvlju tvoga Krista. Slavu, čast, zahvalu i poklon uzdižemo tvome živom, svetom i životvornom Imenu, sada i vazda i u vijeke vjekova.

Odgovor: *Amen.*

O problemima vezanim uz ovu anaforu dosta se je raspravljalo i pisalo, posebno među liturgičarima.¹⁸ Teolozi uočavaju osobiti značaj u vrednovanju epikleze za posvetu (pretvorbu) darova kruha i vina u Tijelo i Krv Kristovu, odnosno u vrednovanju posvetnog značaja cjelovite euharistijske molitve. Time se širom otvaraju vrata novoj razini teološkog dijaloga s Istočnim

¹⁸ Usp. B. Botte, «Problèmes de l'anaphore syrienne des Apôtres Addai et Mari», *L'Orient syrien* 10 (1965.), str. 89-106; J.-M., Sanchez Caro, «La anáfora Addai y Mari y la anáfora maronita Šarrar: Intento de reconstrucción de la fuente primitiva común», *Orientalia Christiana Periodica* 43 (1977.), str. 41-69, A. Verheul, «La prière eucharistique de Addai et Mari», *Questions Liturgiques* 1/1980., str. 19-27; W. Marston, «A Solution to the Enigma of 'Addai and Mari'» *Ephemerides Liturgicae* 103 (1989.), str. 79-91; C. Giraud, «Addai e Mari, l'anafora della Chiesa d'Oriente: 'ortodossa' anche senza le parole istituzionali», *Rivista Liturgica* 89 (2002.), str. 205-215; B. Gherardini (ed.), «Sull'Anafora dei Santi Apostoli Addai e Mari», *Divinitas* 47 (2004.), posebni broj, 296 str.; G. Vanhooymisen, «Une messe sans paroles de consécration? À propos de la validité de l'Anaphore d'Addai et Mari», *Nouvelle Revue Theologique* 127 (2005.), str. 36-46.

i Pravoslavnim crkvama o odnosu anafore, Isusovih riječi ustanove, epikleze i same pretvorbe, budući da su istočne liturgijske tradicije od uvijek najveći značaj pridavale epiklezi (zazivu posvetne milosti Duha Svetoga) koju smatraju neodvojivom od cjeline euharistijske molitve. Uz to, u Istočnim i Pravoslavnim crkvama nikad nije bio definiran trenutak pretvorbe na način kako je to učinjeno u katoličkoj sakramentologiji.

Dokument *Papinskog vijeća za jedinstvo kršćana* ističe da se Crkva u priznavanju valjanosti ove anafore nije vodila povijesnim, nego teološkim razlozima, te kako uvijek treba imati na pameti da su i zapadne i istočne euharistijske molitve utemeljene u posebnim obrednim, jezičnim i teološkim tradicijama.

Dodajmo kako *Asirska crkva Istoka* u euharistiji upotrebljava kvasni kruh, uz koji je povezana posebna tradicija prema kojoj je Isus, na posljednjoj večeri, Ivanu dao dva komada kruha, jedan da ga blaguje a drugi da ga sačuva. Taj drugi komad kruha bi Ivan, nakon Isusove smrti, umočio u krv koja mu je navrla iz boka. Od toga je kruha ostao *sveti kvasac*, koji se upotrebljava u pripravi euharistijskog kruha. Svakog Velikog četvrtka biskup umiješa malo staroga kvasca s novim, te ga dijeli svim župama svoje biskupije. Bez toga kvasca nije moguće pripremiti valjan euharistijski kruh, jer se on smatra živom i vidljivom vezom euharistijskog slavlja s Isusovom posljednjom večerom.

ZAKLJUČAK

Kao zaključak ovog izlaganja možemo navesti tekst samoga dokumenta o interkomuniji, koji veli: «Anafora *Addai i Mari* dio je liturgijskog patrimonija i crkvenog identiteta Asirske crkve Istoka od pradavnih vremena i takva treba ostati. Asirska je crkva sačuvala i s poštovanjem prenosila ovu anaforu iz stoljeća u stoljeće, izbjegavajući bilo kakve prilagodbe iz poštovanja prema njezinom časnom podrijetlu, koje je prema predaji povezano uz apostolsko doba. Budući da svaka partikularna Crkva slavi sakramente prema vlastitoj predaji, vlastitim principima i odredbama, liturgijski bi bilo nekorektno prenositi posebne elemente iz jedne tradiciji u drugu. Liturgijske su tradicije, u stvari, kao i jezici, s vlastitim rječnikom i gramatikom. Bitni elementi jedne

liturgijske tradicije ne mogu se prenositi u drugu bez da se dira u njezine posebnosti i da je se ne ošteti».¹⁹

U nastojanju oko jedinstva među kršćanskim Crkvama otkrivaju nam se, osobito u izuzetno teškim trenucima, prijelomnim za život i opstanak pojedine partikularne Crkve, novi putovi. A životno odlučujuće situacije potiču na teološku ozbiljnost i vjerničku hrabrost, koju možemo također iščitati iz nastojanja oko jedinstva Asirske crkve Istoka i sjedinjene Kaldejske crkve, sa sviješću da «ovaj hod prema nužnom i dostatnom vidljivom jedinstvu u zajedništvu jedne Crkve koju je želio Krist, zahtijeva još strpljiv i hrabar rad. Pri tom vrijedi pravilo da ne treba name-
tati drugih obveza osim nužnih (usp. Dj 15,28)».²⁰

---

¹⁹ Br. 3. («Pastoral provision», *Guidelines for admission...*)

²⁰ Ivan Pavao II., *Ut unum sint*, (*Ut unum sint – Orientale lumen*, Kršćanska sadašnjost – Vijeće za ekumenizam i dijalog HBK, Zagreb 1995.), br. 78.

COMMUNITY IN FAITH AND EUCHARIST

Summary

Prompted by the document of *Papal Council for Unity of Christians* on giving admittance to the Eucharist between the Assyrian Church of the East and Chaldean Church, the author first gives a brief history of these churches and then presents the content of two documents: *A Joint Christological Declaration between the Catholic Church and Assyrian Church of the East* and *References for Giving Admittance to the Eucharist between the Chaldean Church and Assyrian Church of the East*. Then follows translation of the Eucharist prayer – anaphora *Addai and Mari* and explanation why this step is of special importance for further ecumenical dialogue.

Key words: Old Eastern Churches, Assyrian Church of the East, Chaldean Church, anaphora *Addai and Mari*, intercommunion, ecumenism

Ante Čovo
EUHARISTIJA I MARIJA U NAŠEM ZDRAVLJU
Molitveno bdijenje

PRVI TRENUTAK:
MOLITVENO KLANJANJE

Izlož enje Presvetog

Pjesma

PREDSJEDATELJ: Gospodine, hvala ti za Euharistiju, svijetlo središte velikoga čuda, čiji smo svakodnevni dionici. Sudjelovati u tvojoj i u našoj Euharistiji znači: reći hvala, iskusiti radost, biti potpuno prihvaćanje, primiti i dati oprost enje, biti ispunjen milošću i spasenjem, postati odgovor i zahvalnost daru života i zdravlju duha, duše i tijela. Gospodine, tebi koji si prisutan u Presvetom oltarskom Sakramentu, iskreno želimo priznati da ne znamo istinski sudjelovati u Tvojem velikom daru. Zato želimo ići stopama tvoje i naše Majke, jer se između Tebe i Marije, posredstvom milosti Božje, isprepleće povezanost jedinstvenosti osobe i ljubavi. Marija najbolje pozna tajnu svete mise, jer najbolje poznaje Tebe. Ona najbolje zna što znače Tvoje riječi: "Ovo činite meni na spomen", jer je živjela u skladu s Tvojim životom. Zato ona ne može biti odsutna kada se mi okupljamo na slavlje Euharistije. Ona ne može biti odsutna jer je u svom srcu čuvala i razmišljala sve ono što joj Ti govoriš (usp. Lk 2,19). Ne može biti odsutna ona koja je stajala pod Tvojim križem dok si prinosiso žrtvu svoga tijela kao prinos Bogu za naše spasenje. Stoga večeras želimo slijediti Marijin primjer i moliti je da nas nauči kako nadići naviku da nam slavlje Euharistije ne postane

samo vanjski znak, običan i mehanički čin, nego da nam postane sakramentalni spomen, ponavljanje otajstva spasenja, izvor sreće i zdravlja, ostvarenje otajstva otkupljenja.

RECITATORI: *Bože, čudesan si!*

1. Gospodine Bože, naš Oče, ti si naš Bog.

Isuse Kriste, Sine Božji, radujemo se što si postao čovjekom.

Duše Sveti, Bože, ti si naš Tješitelj, Branitelj.

Hvala Ti, Duše Sveti, što nas upućuješ u svu istinu Božje ljubavi.

316

2. Ti nas ljubiš oduvijek i zauvijek. Tvoja mudrost neka nas vodi i uzdržava,

tvoja ljubav neka nas raduje, tvoja istina neka nas štiti,

tvoja moć neka nas čuva, tvoje milosrđe neka nas ispuni milošću.

Ti ne posjeduješ ništa što nam nisi darovao. Darovao si nam samoga sebe.

Ti nam se ne pokazuješ nego kao dar, ne znaš nego darovati nam se.

1. Ti se ne objavljuješ a da se ne prepustiš nama.

Ti ljubiš svakoga od nas iz sve dubine svoga bića.

Ti si pun povjerenja, ti se predaješ nama.

Ti si nam uvijek blizu jer nas ljubiš. Ti se nudiš i nikada se ne namećeš.

Ti si svemogući, ali u ljubavi: Ti si onaj koji se daruje bez mjere.

2. Ti ljubiš besplatno: ne želiš podložnike, nisi nepovjerljiv,

ne ljutiš se, nisi osvetljiv, ne tlačiš i ne kažnjavaš.

Ti opraštaš, Ti oživljuješ, Ti budiš, ti ozdravljaš, Ti oslobađaš za vječni život.

Ti nastavljaš uvijek, postojan u ljubavi, darivati nam svoje povjerenje.

Hvala ti, čudesna, vječna prisutnosti.

Osobno klanjanje

Pjesma

DRUGI TRENUTAK:
ZDRAVO MILOSTI PUNA

PREDSJEDATELJ: Djevice Marijo, ti ne poznaješ grijeh. U tebi nema prepreke dolasku Boga. Mi smo puni grijeha kojega često ne vidimo i ne prepoznamo. Puni smo grijeha u očima, u ušima, u srcu i u pameti. Upravo stoga na početku svake mise stoji pokajnički čin, čin čišćenja, ozdravljena. Čisti čin Tvojega milosrđa. Ti si Onaj koji oduzima grijeh. Što nas više zlo udaljava od Tebe, Ti nam se više približavaš. Jer, Ti si ljubav bez ograničenja. Veličina grijeha koju otkrijemo u sebi bit će zasluga Tvojega milosrđa.

ČITAČ: Gospodine, velika je bila tvoja radost da si Mariji mogao reći: "Zdravo, milosti puna!" (Lk 1,28). Ti si Gospodine, vječni tražitelju i ozdravitelju čovjeka, konačno pronašao, poslije tolikih drama, zaručnicu svoga srca. Zagrlila te ona koja te ljubi. Tvoj dar pronalazi ruke koje ga prihvaćaju. Konačno se ispunila želja tvoga srca: zagrliti se sa svojim stvorenjem koje to oduvijek želi, ali istovremeno i bježi. Tvoja je, Gospodine, radost potpuna, jer konačno se možeš radovati u svojem stvorenju (Ps 104,31).

ČITAČ: A ti Marijo, možeš reći ne samo "moja je radost u Gospodinu" (Ps 104,34), nego i "Gospodin je moja radost!" Ispunjena je tvoja praznina. Odsutnost je postala prisutnost. Tebe je Gospodin nazvao "ispunjena milošću". Ti si pomilovana, ispunjena srećom. 'Milosti puna' je tvoje ime. Tvoje istinsko ime je ljubav koju Bog ima za tebe. Otkriti to znači pronaći vlastitu istinu, vlastitu sreću. To je razlog beskonačne radosti. To je zapravo vječni život u Božjem zagrljaju.

ČITAČ: Gospodine, znamo da smo zarobljeni grijehom. Znamo da smo se često, iz udobnosti i kukavičluka, pomirili s laži, nasiljem, mržnjom, nepraštanjem i nepravdom. Željeli bismo vjerovati, a svakodnevno živjeti kao da ne vjerujemo. Htjeli bismo ljubiti, a živjeti samo za sebe. Htjeli bismo služiti istini, a da se laži ne moramo suprotstaviti. Htjeli bismo biti nježni, a ne želimo ukloniti nasilje. Htjeli bismo biti pravedni, a ne boriti se protiv nepravde. Htjeli bismo tebi služiti, a još dovoljno ne vjerujemo da si ti dobar Gospodar.

ČITAČ: Gospodine, smiluj se nama grešnicima. Izliječi naša srca i naše pameti, naš vid i naše slušanje, naš govor i naše djelovanje. Snagom svoga Duha pokaži nam svaki učinjeni i neispovjeđeni grijeh, svaku osobu kojoj trebamo oprostiti i sve

ono što sami sebi ne možemo oprostiti. Udijeli nam istinito priznanje grijeha i skrušeno kajanje za svaki grijeh. Učini nas svojom djecom. Budi naša snaga i zaštita. Vodi nas sigurnim putem spasenja.

ČITAČ: Gospodine, sami se ne možemo osloboditi od zla i grijeha. Jedino nas Ti možeš sačuvati od zla, kao što si to divno pokazao u Mariji. Ti nas, Gospodine, ozdravi i očisti. Učini i nas "punima milosti".

Osobno klanjanje i kajanje

Pjesma

TREĆI TRENUTAK:

BLAŽENA TI ŠTO SI POVJEROVALA

PRESJEDATELJ: Djevice Marijo, Ti si naš uzor u euharistijskom slavlju stola riječi. Ti si osoba u slušanju. Ti nas učiš šutjeti da naučimo razlikovati Božju riječ od naše riječi. Marijo, ti nas učiš kako Božja riječ liječi, čisti, stvara mir, daje snagu i postaje riječ spasenja. Ti nas učiš da naša riječ nije dovoljna. Ti nas učiš kako postati Božja riječ i njegova usta. Ti nas učiš biti prisutnima i kako pristupiti s vjerom biblijskim čitanjima i homilijama. Ti nas učiš pjevati slavu Gospodnju i veličati čudesu koja za nas učini. Ti nas učiš kako prinijeti zagovorničku molitvu za sve ljude.

ČITAČ: Marijo, ti si blažena jer si povjerovala u ispunjenje riječi Gospodnje (usp. Lk 1,45). Ti si živjela ono prvo i temeljno blaženstvo: vjeru u obećanje. Vjeru koja dopušta Gospodinu da živi danas u vjerniku koji ga sluša. U Ivanovu Evanđelju to je i zadnje blaženstvo koje si Ti, Uskrsli, izgovorio: "Budući da si me vidio, povjerovao si. Blaženi koji ne vidješe, a vjeruju!" (Iv 20,29). Marijo, Ti živiš tipični dinamizam vjere: slušanje koje prethodi gledanju. Ti si prihvatila "riječ Božju koja djeluje u onima koji vjeruju" (1 Sol 2,13). Mi bi htjeli dokaze, činjenice, nešto čvrsto i sigurno, a Ti dolaziš po Riječi.

ČITAČ: Neka žene iz mnoštva povika: "Blažena utroba koja te je nosila i prsi koji si sisao". Ti si joj odgovorio: "Još blaženiji oni koji slušaju riječ Božju i čuvaju je!" (Lk 11,27-28). Marijo, ako je tvoje materinstvo uzrok tvojega blaženstva, tvoja je vjera uzrok tvojega materinstva. Marijo, izmoli nam od Gospodina

tvoju vjeru i tvoju poslušnost riječi da nam Božja riječ postane sakrament slušanja.

ČITAČ: Marijo, tebe su u jednom istočnom himnu nazvali "Čitava uho" – tvoje materinstvo prije nego se dogodilo u utrobi, zbililo se u uhu koje s vjerom prihvaća Riječ. Gospodine, učini da shvatimo da je uho početak slušanja, a srce počelo rasta. Riječ, čuvana u neprestanom sjećanju, raste sve do preobraženja čitavog čovjeka. Tako se, Ti Gospodine, sjedinjuješ s čovjekom u jedincatom tijelu: to je dan spasenja.

ČITAČ: Gospodine, hvala ti za upozorenje: "Pazite, dakle, kako slušate" (Lk 8,18). Marijo, tvoje je blaženstvo majke Božje podijeljeno sa svakim vjernikom koji sluša i ostvaruje Riječ (Lk 8,21; 11,27). Naše 'da' svakoj slušanoj i prihvaćenoj Tvojoj riječi jest utjelovljenje: dio povijesti Riječi, koja je uzela prebivalište posred nas, te postaje tijelo našega tijela. Gospodine, udijeli nam takvu vjeru da prepoznamo Tvoj posjet, da Tvoji pohodi ne ostanu neprimijećeni. Pomozi Gospodine našoj nevjeri (usp. Mk 9,24), pomozi nam da budemo kao Marija.

Osobno klanjanje i kajanje
Pjesma

ČETVRTI TRENUTAK:

EVO SLUŽBENICE TVOJE

PREDSJEDATELJ: Djevice Marijo, ti si naš uzor I u euharistijskoj molitvi: Ti si se potpuno darovala Bogu. Sve si prinijela Gospodinu, jer si sve primila iz Njegove ruke. Gospodine, Ti si pokucao na vrata njezina srca i ona Ti nije dala samo malo prostora, malo vremena, pokoju riječ, dio sebe, nego čitavu sebe. Nije dopustila da tuđe misli određuju njezin put, jer je srcem shvatila da Ti želiš da njezine misli budu slobodne, njezine odluke jasne, njezina ljubav bez obmane, njezina dobrota neovisna o raspoloženju, njezino predanje neuvjetovano i potpuno. Ona nas uči da se Ti, Gospodine, daješ potpuno onima koji se Tebi potpuno daruju.

ČITAČ: Marijo, Ti samu sebe nazivaš službenicom Gospodnjom (usp. Lk 1, 38). Tim svojim nazivom izričeš potpunu raspoloživost poslušnosti. Time izričeš sigurnost u kojoj si živjela: Ti svoj život predaješ u ruke svoga Stvoritelja.

ČITAČ: U tebi Marijo, Božja raspoloživost, Božje samodarivanja, konačno pronalazi odgovor i prihvaćanje. Tvoje srce, Bože, pronalazi potpuni 'da'. To je 'da' službenice Božje koja prihvaća vječni 'da' Boga čovjeku. Tvojim Ljubavi, Gospodine, Adam u neposlušnosti i bijegu odgovara: "Sakrio sam se" (Post 3,10). U tebi Marijo samo čovječanstvo odgovara "evo me, otkriven sam i nazočan", govori mi Ti koji oduvijek čovjeku govoriš "evo me, spreman sam uvijek doći". Ti Gospodine od vječnosti očekuješ onaj divni trenutak u kojem će tvoje stvorenje reći: "Evo me, spreman sam da me ispuniš samim sobom!".

ČITAČ: Ti si Gospodine "došašće", uvijek dolaziš čovjeku jer si ljubav koja ljubi. Mi smo, Gospodine, "iščekivanje", jer smo potrebni Tvojega dara i Tvoje ljubavi. No, nismo spremni darovati se, prinijeti se, predati se poput Tebe i Tvoje Majke. U svakoj nam svetoj misi govoriš: Evo me, potpuno se predajem za tebe i u tvoje ruke.

ČITAČ: Gospodine, i mi se večeras Tebi se predajemo. Predajemo ti svoju volju, svoje misli, svoje srce, svoje tijelo, svoje planove, svoju brigu za druge ljude. Predajemo Ti sva neriješena pitanja, svu bol i muku u sebi i oko sebe, sve grčevite nade i sva razočaranja. Tebi se predajemo, Tebi pripadamo, Gospodine, jer nas Ti držiš u svojoj dobroj ruci. Hvala ti, Gospodine.

Osobno klanjanje i kajanje

Pjesma

PETI TRENUTAK:

BLAGOSLOVLJEN PLOD UTROBE TVOJE

PREDSJEDATELJ: Djevice Marijo, ti si naš uzor u pričesti jer nam pokazuješ kako primiti Isusa, kako se ljudsko tijelo može sjediniti u susretu s božanskim tijelom; kako začeti i roditi Boga u sebi. Bog je pogledao na tvoju poniznost, a poniznost je temeljna osobina odnosa s Bogom. "Gospodine, nisam dostojan da uniđeš pod krov moj, nego samo reci riječ i izliječen će biti sluga tvoj" (Mt 8,8). U Isusu Riječ je postala tijelo da samo tijelo postane Riječ, pripovijedanje Boga, prisutnost njegova Duha koji oživljuje svijet. Tijelo je temelj spasenja. Isusovo tijelo, njegovo čovječstvo prineseno na križu kao potpun dar ljubavi,

objavljivanje je onoga Boga kojega nitko nikada nije vidio (usp. Iv 1,18). Pričest je neizrecivi trenutak u kojem nam se daruje živa, istinska osoba Isusa Krista, tijelo, duša, božanstvo, raspeto tijelo, uskrslo tijelo, proslavljeno tijelo, i postaje moje, tvoje tijelo koje se prepušta ne toliko našim usnama, koliko našem srcu, našoj pameti i našem životu. Tijelo Kristovo postaje naše tijelo; njegovo srce postaje naše srce; njegova duša postaje naša duša; njegovo božanstvo plovi siromaštvom naše ljudskosti, a mi postajemo njegovo svetište, njegovo svetohranište, njegova pokaznica.

ČITAČ: Marijo, plod tvoje utrobe je izvor svakoga blagoslova (usp. Lk 1,42). Ti si korablja novoga saveza. Nosiš plod Evinog potomstva koji satire glavu zmiji (Post 3,15). U tebi čitavo stvorenje i čovječanstvo postaje blagoslov i život.

ČITAČ: Čovjek je oduvijek želio biti s Bogom. Svaka se religija rađa iz te želje. Ali, ti Gospodine, prebivaš u nedostupnu mjestu. Ti ne možeš a da ne ostaneš čovjekova "nemoguća želja", naša zvijezda koja nam nedostaje. Sada u Marijinoj utrobi, i u euharistijskom kruhu, ti koji si beskonačno daleki, učinio si se blizu. Ti vječni ulaziš u vrijeme. Ti uzvišeni, saginješ se. Ti neizmjerni, postao si malenim da te se može začeti, primiti, zagrliti. Tvoja je radost, Gospodine, darovati se onima za koje si se rodio, trpio, umro i uskrsnuo.

ČITAČ: Gospodine, u svojoj 'ludoj ljubavi', neprestano nam dolaziš u susret, premda to uvijek ne primjećujemo i zato te ne ljubimo dovoljno. Ti nas pohađaš u unutrašnjosti našega bića, u onoj točki koju si očuvao za sebe. Daj nam milost da spoznamo što se tu događa.

ČITAČ: Neprijatelj ne može ući u to mjesto, gdje smo mi ono što jesmo i više od onoga što jesmo. To je mjesto naš prozor kroz koji gledamo na Tebe, naš početak, izvor iz kojega izvire naš potok života. Iako neprijatelj ne može ući u to mjesto, on čini sve da nas zadrži van tog mjesta, da ostanemo van sebe, bez svijesti i bez sjećanja na Tebe. U naš 'istinski ja' ulazimo preko neprestanog sjećanja Gospodina. Pričest nam se daje na sjećanje, na spomen.

ČITAČ: Gospodine, čudesne su tvoje riječi: "Uzmite i jedite, ovo je moje tijelo!", jer se predaješ u ruke svojega stvorenja. Često nismo svjesni tolikoga blaga. S oltara tvoj život struji u naš zemaljski život, da sve bude posvećeno i da tvojim životom živi. Ti živiš u nama i mi živimo po Tebi. Hvala Ti, Gospodine, sada i uvijek.

PREDSJEDATELJ: Gospodine, svijet tvoje otajstvo spasenja mijenja one koji ga slave poput Marije. Ti želiš da i mi s Tobom pođemo. Otvori nam oči da spoznamo tjelesne i duševne bolesti. Ojačaj nam volju da se ne mirimo s ljudskom patnjom i mukom. Daj nam vjere da ustrajno upiremo pogled u Tebe koji nadvladavaš svaku bol, muku i patnju. Ti si liječnik. Izliječi nas: da naše pameti upoznaju Tebe koji si istina, put i život; da naše srce postane prebivalište Tvoje i naše braće i sestara; da naše noge budu sposobne stajati i hodati ususret Tebi i bližnjemu; da naše ruke budu sposobne raditi i blagoslivljati; da naše oči budu u stanju prepoznati što je u bližnjemu; da naše uši mogu i u šutnji shvatiti Tvoju i bratsku riječ. Hvala Ti, Gospodine, jer svojom ljubavlju mijenjaš i ozdravljaš nas i svijet.

Osobno klanjanje i kajanje

Pjesma

PREDSJEDATELJ: Gospodine, mi radujemo velikom euharistijskom daru što ga primamo iz Tvoje ruke. Zahvaljujemo Ti za euharistijsku gozbu i za sve obilje koje uživamo. Dok se pred Tobom klanjamo, spoznajemo se Ti u nama prigibaš i tako poučavaš naše okorjelo srce. Hvala Ti za oprostjenje koje si nam darovao kako bi bili sretni. Hvala Ti za kruh, s neba darovan, u kojemu jedemo vječni život. Hvala Ti za duhovno piće, znak i predokus vječne gozbe u nebu. Hvala Ti, Gospodine, za sve oni koji slušaju Tvoju "nemoguću" ljubav koja je izvor "nemoguće" bratske ljubavi koja nas okružuje. Hvala Ti za dar što nam se događa: dar istine koju shvaćamo, dar ljubavi koju darujemo i primamo, dar pomirenja u kojem nam je oprašteno i u kojem opraštamo, dar životne snage što nas ispunja. Hvala ti, Gospodine, što nas potičeš da budemo vedri i raspoloženi, što si nas doveo do ovog časa i što nas vodiš slavlju vječnog zajedništva i ljubavi u nebu. Amen.

Pjesma

Blagoslov s Presvetim

Završna pjesma

XXVIII. NEDJELJA KROZ GODINU

Čitanja: Iz 25, 6-10a

Fil 4, 12-14. 19-20

Mt 22, 1-14

1. BOŽJI POZIVI

“Kraljevstvo je nebesko kao kad neki kralj pripravi svadbu sinu svomu” (Mt 22, 2)...

Bog Otac pripravi svadbu Bogu Sinu kad ga je u Djevičinu krilu združio s ljudskom naravi... Posla, dakle, svoje sluge da na ovu svadbu pozovu prijatelje. Posla ih jednom, a onda ih posla ponovno, jer je navjestiteljima Gospodnjeg utjelovljenja učinio najprije proroke, zatim apostole. Dva je, dakle, puta poslao sluge da pozivaju jer po prorocima reče da će se utjelovljenje Jedinorođenoga dogoditi, a po apostolima reče da se ono zbilo. No, kako oni prvi pozvani na svadbenu gozbu nisu htjeli doći, u drugom pozivu veli: *“Evo, objed sam ugotovio. Junci su moji i tovljenici poklani i sve je pripravljeno” (Mt 22, 4)...*

A onda slijedi: *“Ali oni ne mareći odoše - jedan na svoju njivu, drugi za svojim poslovima” (Mt 22, 5).* Otići na svoju njivu znači prekomjerno se predati zemaljskim naporima; ići za svojim poslovima znači svom pomnjom nastojati oko svjetovnog probitka. Jer tko je zaduben u zemaljske napore i tko se predao ovosvjetovnim poslovima? Kao da ne misli na otajstvo Gospodnjeg utjelovljenja i da ne živi po njemu, odbija doći na kraljevu svadbu kao netko tko ide na njivu ili za poslovima. Često, a što je još

teže, neki ne samo da odbacuju milost onoga koji poziva, nego je progone. Zato (evanđelje) dodaje: *“Ostali uhvate njegove sluge, zlostave ih i ubiju. Nato se kralj razgnjevi, posla svoju vojsku i pogubi one ubojice, a grad im spalī”* (Mt 22, 6-7). Pogubi ubojice jer je istrijebio progonitelje. Spali im grad jer u plamenu vječne gehene muči se ne samo njihova duša, nego i tijelo u kojem su boravili...

Međutim, ovaj što svoj poziv vidje prezren neće gledati svadbu svoga sina pustu. On šalje druge da pozivaju jer, makar Božja riječ kod nekih teško biva prihvaćena, ipak nalazi uporište. Zato (Evanđelje) dodaje: *“Tada kaže slugama: ‘Svadba je, evo, pripravljena, ali uzvanici ne bijahu dostojni. Pođite stoga na raskršća i koga god nađete, pozovite na svadbu!’”* (Mt 22, 8-9). Ako “putove” u Svetom pismu shvaćamo kao “djela”, jasno je da “raskršća” znače “nedostatak djela” jer mnogo puta Bogu lako dolaze oni koji u zemaljskim djelima ne uživaju naklonost sudbine. I nastavlja: *“Sluge iziđoše na putove i sabraše sve koje nađoše - i zle i dobre. I svadbena se dvorana napuni gostiju”* (Mt 22, 10).

Eto kako je samim obilježjem gostiju jasno rečeno da je tom kraljevskom svadbom predočena Crkva u sadašnjem vremenu u kojoj se zajedno sabiru dobri i zli. Ona je sastavljena od različitih sinova; sve ih rađa za vjeru, ali ipak ih promjenom života ne vodi sve slobodi duhovne milosti zbog grijehom postavljene zapreke. Dok živimo ovdje dolje potrebno je da pomiješani kročimo putem sadašnjeg svijeta. Bit ćemo odvojeni kad prispijemo. Naime, samo će dobri biti u nebu, a samo zli u paklu. Ovaj pak život između neba i pakla upravo zato što je između prima stanovnike iz oba dijela; ipak oni koje sveta Crkva sada prima izmiješane na koncu će ih svijeta razdvojiti. Ako ste, dakle, dobri dok boravite u ovom životu, strpljivo podnosite zle. Jer tko ne podnosi zle, sam potvrđuje da zbog svoje nestrpljivosti nije dobar...

No, budući da ste, braćo, milošću Božjom ušli u dvoranu svadbene gozbe, tj. u svetu Crkvu, dobro pazite da vam, pošto ste u nju stupili, kralj ne bi ništa imao prigovoriti glede odjeće vaše duše. Jer s velikim uzbuđenjem treba misliti na ono što odmah potom slijedi: *“Kralj uđe pogledati goste, spazi ondje čovjeka koji ne bijaše odjeven u svadbenu ruho”* (Mt 22, 11). Što, predraga braćo, po našem mišljenju znači svadbenu ruho? Kažemo li da svadbenu ruho označava krštenje ili vjeru, tko je uopće prispio ovoj svadbi bez krštenja i vjere? Naime, oni bez

vjere su isključeni. Što onda moramo shvaćati pod svadbenim ruhom, ako li ne ljubav? Na svadbu ulazi ali bez svadbenog ruha tko kao pripadnik Crkve ima vjere, ali nema ljubavi. S pravom se kaže da je ljubav svadbeno ruho jer naš Otkupitelj bijaše njome odjeven kad je došao na svadbu da sa sobom združi Crkvu. Samo je po ljubavi Božjoj njegov Jedinorođenac sa sobom združio duše izabranih. Zato Ivan veli: *“Bog je tako ljubio svijet da je dao svoga Sina Jedinorođenca za nas”* (Iv 3, 16). Stoga, onaj koji ljudima dođe iz ljubavi otkriva nam da je sama ta ljubav svadbeno ruho. Svatko od vas koji živi u Crkvi i vjeruje u Boga već je ušao na svadbenu gozbu; ali došao je bez svadbenog ruha, ako ne čuva milost ljubavi...

Tko god kao uzvanik na svadbi nema ovoga (ruha), neka se silno boji jer će o kraljevu dolasku biti izbačen van. Jer evo što je rečeno: *“Kralj uđe pogledati goste, spazi ondje čovjeka koji ne bijaše odjeven u svadbeno ruho.”* Mi smo, predraga braćo, uzvanici na svadbi Riječi budući da već imamo vjeru Crkve, hraneći se na gozbi Svetog pisma i uživajući što je Crkva s Bogom združena. Razmotrite, molim vas, jeste li na ovu svadbu došli u svadbenom ruhu, pažljivo ispitajte svoje misli. Izvagajte svoja srca to tančina, mrzite li ikoga, žeže li vas ikakva zavist protiv tuđe sreće, pokušavate li ikome naškoditi potajnom zloćom.

Eto kralj ulazi u svadbenu dvoranu i gleda odjeću našeg srca pa koga ne nađe odjevena ljubavlju odmah rasrđen kaže: *“Prijatelju, kako si ovamo ušao bez svadbenoga ruha”* (Mt 22, 12)? Valja zapaziti, predraga braćo, činjenicu da toga zove prijateljem, a ipak ga osuđuje kao da ga je istodobno nazvao prijateljem i neprijateljem: prijateljem po vjeri, neprijateljem po djelima. *“A on zanijemi (isto)”*, tj. nije mogao govoriti bez boli. Na posljednjem strogom sudu neće biti nikakve mogućnosti izgovora jer Onaj koji optužuje izvana bit će i glas savjesti koja dušu optužuje iznutra...

Zato oni koji se sada daju sputati porocima, onda će protiv volje biti vezani mukama. Nadalje treba reći da će biti izbačeni u izvanjsku tamu. Svaki osuđenik, dakle, neće biti poslan u unutarnju, nego u izvanjsku tamu jer je u noć osude protiv volje izbačen onaj koji dragovoljno upada u sljepoću srca. Također se kaže da će tamo biti plač i škrgut zubi, tako da će škrgutati zubi onih koji su ovdje uživali u proždrljivosti i da će plakati oči onih koji su se ovdje predavali nedopustivim požudama; tako

će mukama biti podloženi svi udovi koji su ovdje služili nekom poroku.

Odmah pošto je izbačen onaj u kojem je predstavljeno mnoštvo zlih, slijedi jedna općenita izjava: “*Mnogo je zvanih, malo izabranih*” (Mt 22, 14). Predraga braćo, zastrašujuće je to što smo čuli! Evo, mi pozvani po vjeri već smo prispjeli na svadbu nebeskoga kralja, vjerujemo i ispovijedamo otajstvo njegova utjelovljenja, hranimo se jelom božanske Riječi, ali kralj tek treba doći da sudi. Znamo da smo pozvani: ne znamo pak hoćemo li biti izabrani. Tako, svatko se od nas treba tim više poniziti ne znajući hoće li biti izabran. Neki doista niti ne počinju činiti dobro, drugi uopće ne ustraju u dobrom koje su započeli. Jedan je viđen kako skoro čitav život provodi u grijehu, ali pred kraj se obratio od svoga grijeha pokajanjem i strogom pokorom; drugi kao da već živi život izabranika, a ipak pred kraj svoga postojanja dogodi mu se da zapadne u zlo grijeha. Jedan započinje dobro i završava bolje; drugi odmalena čini zlo i postajući sve gori u zlu skončava. Stoga svatko se mora više bojati i biti brižan što manje zna ono što ga čeka, jer - često treba ponavljati i nikada to zaboraviti - “*Mnogo je zvanih, malo izabranih.*”

(Grgur Veliki, *Hom.* 38, 3. 5-7. 9. 11-14)

XXIX. NEDJELJA

Čitanja: Iz 45, 1. 4-6

Sol 1, 1-5b

Mt 22, 15-21

1. POREZ CARU

“*Pokažite mi denar. Čiju ima sliku i natpis?*” (Lk 20, 24) U ovom nas ulomku poučava kako moramo biti oprezni u odbacivanju optužaba heretika ili Židova. Na drugom je mjestu rekao: “*Budite dakle mudri kao zmije*” (Mt 10, 16). Neki to tumače ovako: budući da je Kristov križ bio nagoviješten uvis podignutom zmijom kako bi bio uništen lišajasti otrov zlih duhova, čini se da treba biti mudar poput Krista, a jednostavan poput Duha. Eto, dakle, tko je zmija koja uvijek štiti glavu i tako izbjegava smrtnu udarce. Kad ga Židovi ispitivahu je li ovlast primio od Neba, on odgovori:

“*Krst Ivanov odakle li bijaše? Od Neba ili od ljudi?*” (Mt 21, 25) Namjera mu bijaše da se, ne usudivši se zaniijekati da je od Neba, oni sami osvjedoče o vlastitoj bezumnosti kad niječu da Onaj koji ga je podjeljivao bijaše s Neba. On zatraži dvodrahmu i upita čija je na njoj slika: naime, Božja je slika različita od slike svijeta. Zbog toga nas onaj i opominje: “*I kao što smo nosili sliku zemljanoga čovjeka, tako ćemo nositi i sliku nebeskoga.*” (1Kor 15, 49)

Krist nema carev lik, jer on je “*slika Božja*”. Petar nema carev lik jer je rekao: “*Mi sve ostavismo i pođosmo za tobom*” (Mt 19, 27). Nema careva lika u Jakova niti Ivana jer su sinovi groma, ali ga ima u moru gdje su na vodama one nemani razmrskanih glava i sama glavna neman s odsječenom glavom, daje se kao jelo etiopskim narodima. Ali ako nije imao careva lika, zašto je uopće plaćao porez? Nije mu plaćao od svoga, nego je svijetu ostavio ono što je pripadalo svijetu. Pa ako ne želiš biti podložan plaćanju danka caru, nemoj imati ništa što pripada svijetu. No, imaš li blago, onda si carev porezni obveznik. Želiš li uopće ne biti obveznik zemaljskom kralju, sve svoje ostavi i slijedi Krista.

S pravom naređuje da se najprije poda caru carevo jer nitko ne može pripadati Gospodinu, ako se prethodno nije odrekao svijeta. Dakako, svi se odričemo riječima, ali ne i srcem; naime, kad primamo sakramente, odričemo se. Kako je teška odgovornost obećati Bogu i potom ne izvršiti obvezu. Pisano je: “*Bolje je ne zavjetovati, nego zavjetovati a ne izvršiti zavjeta.*” (Prop 5, 4) Obveza vjere jača je od one novčarske. Daj ono što si obećao dok si u ovom tijelu prije nego dođe izvršitelj i baci te u tamnicu. “*Kažem ti: nećeš izići odande dok ne isplatiš do posljednjega novčića*” (Lk 12, 58; Mt 5, 25 sl).

(Ambrozije, *Exp. Ev. sec. Luc. 9, 34-36*)

2. MOLITVA ZA UPRAVITELJE

Daj slogu i mir nama i svim stanovnicima zemlje kao što si dao ocima našim koji su te pobožno zazivali u vjeri i istini (usp. 1Tim 2, 7). Podloži nas svome svemogućem imenu punom kreposti i onima koji nam zapovijedaju i vode nas na zemlji.

Ti si, Gospodine, po svojoj veličanstvenoj i neizrecivoj snazi njima dao moć vladanja da spoznavši danu im slavu i čast njih slušamo bez protivljenja tvojoj volji. Daruj im, Gospodine,

zdravlje, mir, slogu i spoznanje da bi u sigurnosti obnašali vlast koju im dade.

Ti, Gospodine, nebeski kralju vjekova udijeli ljudskim sinovima slavu, čast i moć nad zemaljskim stvarima. Gospodine, sretno dovrši njihovo nastojanje koje je dobro i milo pred tobom da pobožno u miru i milini vrše vlast koju si im ti dao i da te nađu milosrdna.

Tebe, koji nam jedini možeš udijeliti sva ova i mnoga druga dobra, hvalimo po Velikom Svećeniku i zaštitniku duša naših Isusu Kristu, po kojem te slavimo i veličamo i sada i od pokoljenja do pokoljenja i u vijeke vjekova.

(Klement Rimski, *Ad Corinth.*, 60, 4-61, 3)

3. KLANJATI SE VALJA SAMO BOGU

Cara ću častiti, a neću mu se klanjati, nego ću za nj moliti. Samo stvarnom, pravom Bogu ću se klanjati znajući da je on postavio cara. Zacijelo ćeš me upitati: zašto se ne klanjaš caru? Zato što nije postavljen da mu se klanja, nego da ga se časti zakonitim poštovanjem: naime, nije Bog, nego od Boga stvoren čovjek ne da mu se klanja, nego da vrši službu pravedna sudca. U određenom smislu Bog mu je povjerio upravu; i on sam ne želi da se neki njegov podložnik zove carem: car je njegov naziv i nikome drugom nije dopušteno tako se zvati. Isto tako i klanjanje pripada samo Bogu. Dakle, čovječe, doista si u zabludi: časti cara ljubeći ga, slušajući ga i moleći za njega: tako čineći vršit ćeš volju Božju. Naime, Božanski zakon veli: "*Sinko, časti Boga i kralja i ne budi neposlušan ni jednome ni drugome. Jer iznenada kažnjavaju svoje neprijatelje*" (Izr 24, 21 sl).

(Teofil Antiohijski, *Ad Auct.* 1, 11)

4. BOG TREBA BITI NA PRVOM MJESTU

Posvuda mi se trudimo vašim službenicima prvi platiti poreze i doprinose; tako nas je On naučio. Naime, u ono vrijeme pristupivši mu neki ga upitaše treba li caru plaćati porez. On odgovori: "*Čija je slika na novcu?*" Odgovoriše: "*Careva.*" A on će: "*Podajte, dakle, caru carevo, a Bogu Božje*" (Mt 22, 21). Zato se klanjamo samo Bogu; što se ostaloga tiče, služimo vama priznajući vas carevima i starješinama ljudi i molimo Boga da se

u vama uz carsku ovlast nađe i zdrav razbor. A to što, premda za vas molimo i sve iznosimo na svjetlo, dok nas vi prezirete, znajte da nećemo mi pretrpjeti štetu, jer vjerujemo, štoviše uvjereni smo da će svatko ispaštati kaznu vječnoga ognja prema djelima i položiti će račun razmjerno od Boga primljenima sposobnostima, prema Kristovoj opomeni: “*Od onoga kome je Bog mnogo dao, mnogo će se i iskati*” (Lk 12, 48).

(Justin, *I Apol.* 17)

XXX. NEDJELJA

Čitanja: Iz 22, 20-26

1Sol 1, 5c-10

Mt 22, 34-40

329

1. BOG OD NAS TRAŽI SRCE

Braćo moja, sami sebe ispitajte, protresite unutarnje odaje: promotrite i dobro vidite imate li malo ljubavi i to malo što budete našli umnožite. Pazite na to blago da unutra budete bogati. Doista, druge veoma vrijedne stvari nazivaju se “dragima” i ne bez razloga. Ispitajte kako u svom jeziku običavate reći: ovo je draže od onoga. Što znači draže, ako ne da je dragocjenije? Ako se kaže draže, što je dragocjenije; što je, braćo moja, draže od same dragosti, ljubavi? U čemu je, po našem mišljenju, njezina vrijednost? Otkuda potječe njezina vrijednost? Vrijednost žita: tvoj novac, vrijednost zemljišta: tvoje srebro; vrijednost dragulja: tvoje zlato; vrijednost ljubavi ti si sam. Uostalom, ti želiš znati kako posjedovati zemljište, dragulj, životinju; kako nabaviti i zadržati zemljište. No, želiš li imati ljubav, traži sebe i sebe nađi. Zar te je strah dati se da se ne potrošiš? Naprotiv, ako se ne daruješ, sebe gubiš. Sama ljubav govori na usta Mudrosti i kaže ti da se ne preplašiš kad se veli: daruj sama sebe. Naime, ako ti netko želi prodati neki posjed, reći će ti: daj mi svoje zlato; a tko ti želi prodati nešto drugo, reći će ti: daj mi svoj novac ili daj mi svoje srebro. Poslušaj što ti na usta Mudrosti govori ljubav: “Daj mi, sine moj, srce svoje” (Izr 23, 26). “Daj mi”, veli: što? “Svoje srce, sine moj”. Bilo je zlo dok bijaše kod tebe, dok ti je pripadalo: doista, bio si vođen ništavostima te bludnim i pogibeljnim ljubavima. Ukloni ga odatle. Kamo ga vodiš? *Daj*

mi, veli on, *svoje srce*. Neka bude za mene pa se za tebe neće izgubiti. Promotri što ti govori kad u tebe želi nešto popraviti, jer ti voliš ponajprije sama sebe: “*Ljubi Gospodina Boga svojega svim srcem svojim, i svom dušom svojom, i svim umom svojim*” (Mt 22, 37; Pnz 6, 5). Što od tvoga srca ostaje da bi ljubio sama sebe? Što od tvoje duše? Što od tvoga uma? On kaže *svim*. Onaj koji te stvorio traži svega tebe.

No, ne budi tužan kao da ti ništa ne ostaje da se u sebi raduješ. “*Nek’ se raduje Izrael*”, ne u sebi, nego u “*Stvoritelju svojem!*” (Ps 149, 2). “*Koliko se mora ljubiti bližnjega?*” Odgovorio bih: ako mi ništa nije preostalo, kako ću se ljubiti; budući da mi se naređuje da svim srcem, svom dušom i svim umom ljubim onoga koji me stvorio, kako mi se naređuje drugu zapovijed da bližnjega ljubim kao sama sebe? Što je više od reći da se bližnjega ljubi svim srcem, svom dušom i svim umom. Kako? “*Ljubi bližnjega svoga kao sama sebe*” (Mt 22, 37. 39). Boga svim sobom: bližnjega kao sebe. Zar kako sebe, tako i tebe? Želiš li čuti kako se ljubiš? Zbog ovoga se ljubiš, jer svim sobom ljubiš Boga. Naime, smatraš li da s Bogom napreduješ jer Boga ljubiš? I kad ljubiš Boga, da li mu se nešto dodaje? A ako ne ljubiš, hoćeš li imati manje? Kad ljubiš, ti napreduješ: bit ćeš tamo gdje nećeš propasti. No, odgovorit ćeš mi: Ta kad se nisam ljubio? Uopće se nisi ljubio kad nisi ljubio Boga koji te stvorio. Štoviše, kad si se mrzio mislio si da sebe ljubiš. Naime: “*Tko ljubi nepravdu, mrzi dušu svoju*” (Ps 10, 6).

(Augustin, *Govor 34*, 7-8)

2. DVIJE LJUBAVI: BOG I SVIJET

Postoje dvije ljubavi iz kojih se rađaju sve želje, a one su po kakvoći tako različite jer su im uzroci različiti. Naime, razumska duša koja ne može biti bez ljubavi, ljubi ili Boga ili svijet. U ljubavi prema Bogu ništa nije pretjerano, dok naprotiv, u ljubavi prema svijetu sve je štetno. Zbog toga se treba nerazdvojno vezati uz vječna dobra, a ona vremenita upotrebljavati na prolazan način tako da nama putnicima koji žurimo da se vratimo u domovinu, štogod nam ovosvjetska sreća namjerila, sve bude poputbina, a ne da nas privlači na ostanak. Stoga blaženi Apostol ovako veli: “*Vrijeme je kratko. Odsele i koji imaju žene, neka budu kao da ih nemaju; i koji plaču, kao da ne plaču; i koji se vesele, kao da se ne*

vesele; i koji kupuju, kao da ne posjeduju; i koji uživaju ovaj svijet, kao da ga ne uživaju, jer - prolazi obličje ovoga svijeta” (1Kor 7, 29-31). Ali ono što je drago zbog izgleda, obilja i raznolikosti ne može se lako izbjeći osim ako se u samoj ljepoti vidljivih stvari radije ljubi Stvoritelja nego stvorenje. Naime, kad kaže: “*Ljubi Gospodina Boga svojega iz svega srca svojega, i iz sve duše svoje, i iz svega uma svoga, i iz sve snage svoje!*” (Mk 12, 30) želi da se nikad ne odriješimo od veza njegove ljubavi. A kad s ovom zapovijedi usko povezuje ljubav prema bližnjemu (usp. Mk 12, 31 sl), propisuje nam nasljedovanje njegove dobrote da ljubimo ono što on ljubi i brinemo se za ono za što se on brine. Naime, premda smo “*Božja njiva i Božja građevina*” (1Kor 3, 9) i “*niti je što onaj tko sadi ni onaj tko zalijeva, nego Bog koji daje rasti*” (1Kor 3, 7), ipak u svemu traži naše služenje i želi da budemo djelateli njegovih darova kako bi onaj koji je na “Božju sliku” (usp. Post 1, 27) vršio njegovu volju. Zbog toga u Gospodnjoj molitvi na presveti način govorimo: “*Dođi kraljevstvo tvoje, budi volja tvoja kako na nebu tako i na zemlji!*” (Mt 6, 10) Što takvim riječima drugo ištemo nego da Bog podloži one koje još nije sebi podložio i poput anđela na nebu i ljude na zemlji učini službenicima svoje volje? Dakle, to moleći ljubimo Boga i ljubimo bližnjega, a u nama nije različita, nego jedinstvena ljubav, budući da želimo i da sluga služi, i da gospodar zapovijeda.

Taj dakle, osjećaj predragi, iz kojeg je isključena svaka zemaljska ljubav neka se jača navikom dobrih djela jer savjest se treba veseliti u ispravnim činima i rado slušati ono u čem uživa što je učinjeno. Izabire se post, čuva se čistoća, množe se milodari, neprestance se moli i eto želja pojedinaca postaje želja svijetu. Napor hrani strpljivost, krotkost gasi srdžbu, dobrohotnost sebi podlaže zavist, svete su želje ubile ljudske požude, pohlepu je protjerala velikodušnost, bogatstvo koje je teret postaje sredstvom kreposti.

(Leon Veliki, *Tractatus*, 90, 3-4)

3. ONOME TKO GA LJUBI BOG OBEĆAVA SAMA SEBE

Doista, Bog ti ne obećava bilo što, tj. nešto što nije On sam. Ukratko, Bog me ne bi mogao nasititi osim obećavajući mi sama sebe.

Što je cijela zemlja? Što li cijelo more? Ili cijelo nebo? Što su sve zvijezde? Ili sunce? Što je mjesec? Što su i same čete anđela?

Više od sviju njih žedam za Stvoriteljem: njega sama sam gladan, njega sam žedan, njemu govorim: “*U tebi je izvor životni*” (Ps 36, 10). A on meni kaže: “*Ja sam kruh koji je s neba sišao*” (Iv 6, 41).

Neka dakle, moje putovanje žudi i žeda da se moja nazočnost nasiti. Svijet se raduje mnogim krasnim, snažnim, raznolikim stvarima: međutim, mnogo je ljepši onaj koji ih je načinio; mnogo je snažniji i svjetliji onaj koji ih je sazdao; mnogo je ljupkiji onaj koji ih je stvorio. “*Nasitit ću se kad se očituje slava tvoja*” (Ps 17, 15). Stoga, ako je u vama ona vjera koja djeluje po ljubavi, već se ubrajate u predodređene, među pozvane, među opravdane: dakle, neka ona u vama raste. Zaista, vjera koja djeluje po ljubavi ne može opstati bez nade. Ali kad prispijemo, hoće li i onda s tobom biti tvoja vjera? Hoće li nam možda biti rečeno: Vjeruj? Nipošto. Onda ćemo ga vidjeti i promatrati.

(Augustin, *Govor* 158, 7)

XXXI. NEDJELJA

Čitanja: Mal 1, 14b; 2, 2b. 8-10

1 Sol 2, 7b-9.13

Mt 23, 1-12

1. BIT ZAKONA

Zapravo predaja njihovih starješina, za koju su hinili da je opslužuju kao kakav zakon, bijaše protivna Mojsijevu zakonu. Zbog toga Izaija veli: “*Tvoji gostioničari miješaju vino s vodom*” (Iz 1, 2) kako bi pokazao da strogi Božji nalog starješine miješaju s nekom vodenastom predajom, tj. nadodaju krivotvoreni zakon protivan Zakonu. To je ono na što je Gospodin jasno ukazao rekavši im: “*Zašto prestupate zapovijed Božju radi svoje predaje?*” (Mt 15, 3). Nezadovoljni kršenjem Božjega zakona svojim prijestupima miješajući vino s vodom, njemu su suprotstavili svoj zakon koji se sve do danas naziva farizejskim zakonom. Neke stvari dokidaju, druge dodaju, druge opet tumače na svoj način: tako čine osobito njihovi učitelji. Želeći obraniti te predaje nisu se podložili Božjem zakonu koji ih je upravljao prema Kristovu dolasku pa su došli čak do optuživanja Gospodina što subotom ozdravlja, a što, kako već rekosmo, Zakon nije zabranjivao budući da je i on na neki način liječio tražeći da se obrezanje

obavlja toga dana; pa ipak nisu ništa sebi predbacivali kad su zbog svoje predaje i spomenutoga farizejskog zakona kršili Božje zapovijedi i kad nisu imali biti Zakona, tj. ljubavi prema Bogu.

Ta je ljubav, zapravo, prva i najveća zapovijed, a druga je ljubav prema bližnjemu: to nas je poučio Gospodin rekavši da o tim dvjema zapovijedima ovisi sav Zakon i proroci (usp. Mt 22, 37-40). I on nije donio neke druge zapovijedi veće od ove, nego je tu istu zapovijed obnovio naloživši svojim učenicima da ljube Boga svim srcem, a bližnjega kao same sebe. Da je sišao od nekoga drugog Oca, nikad ne bi posegnuo za prvom i najvećom zapovijedi Zakona: na svaki bi se način trudio donijeti drugu veću zapovijed po savršenom Ocu, a ne bi upotrijebio onu koju je dao Tvorac Zakona. Stoga Pavao veli da je ljubav ispunjenje Zakona (usp. Rim 13, 10); budući da je sve ostalo dokinuto, ostaju samo vjera, nada i ljubav, ali najveća od sviju jest ljubav (usp. 1Kor 13, 13); bez ljubavi prema Bogu ne koristi nikakvo spoznanje, ni razumijevanje otajstava, ni vjera, ni proroštva, nego je bez ljubavi sve isprazno i suvišno (usp. 1Kor 13, 2); ljubav čovjeka čini savršenim pa je onaj koji ljubi savršen u sadašnjem, a i u budućem vijeku: doista, nikad nećemo prestati ljubiti Boga, nego što ga više budemo motrili, više ćemo ga ljubiti.

Tako dakle, vidjevši da je u Zakonu kao i u evanđelju prva i najveća zapovijed ista, tj. ljubiti Gospodina Boga svim srcem, a druga njoj jednaka, tj. ljubiti bližnjega kao sama sebe, potvrđeno je da je Zakonodavac jedan te isti. Bitne životne zapovijedi, budući da su i na jednoj i na drugoj strani iste, stvarno pokazuju da je isti Gospodin: naime, ako je dao posebne zapovijedi primjerene jednom, odnosno drugom savezu, s obzirom da se drže opće i važnije zapovijedi bez kojih nema spasenja, iste su koje je dao na jednoj i na drugoj strani.

Koga Gospodin ne bi zbunio kad je poučavajući mnoštvo i učenike ustvrdio da Zakon nije od nekoga drugog Boga: *“Na Mojsijevu stolicu zasjedoše pismoznanci i farizeji. Činite dakle i obdržavajte sve što vam kažu, ali se nemojte ravnati po njihovim djelima jer govore, a ne čine. Vežu i ljudima na pleća tovare teška bremena, a sami ni da bi ih prstom makli”* (Mt 23, 2-4)? Nije on zato osuđivao Mojsijev zakon, budući da ih je pozivao da ga obdržavaju sve dok bude Jeruzalema: no prekoračio ih je jer, premda su propovijedali riječi Zakona, bijahu bez ljubavi i zato prekršitelji Zakona u odnosu na Boga i bližnjega. Kao što veli Izaija: *“Narod me ovaj usnama časti, ali mu je srce daleko*

od mene i isprazno je njegovo štovanje dok naučavaju ljudska učenja i uredbu” (Iz 29, 13). Ne zove on Mojsijev zakon “ljudskim uredbama”, nego potpuno izmišljene predaje njihovih starješina i da bi ih obranili, oni su odbacivali Božji zakon, a kao posljedica nisu se podložili ni njegovoj Riječi. To je ono što Pavao u svezi s njima ističe: “*Ne priznajući, doista, Božje pravednosti i tražeći uspostaviti svoju, pravednosti se Božjoj ne podložite. Jer dovršetak je Zakona Krist - na opravdanje svakomu tko vjeruje*” (Rim 10, 3-4). Kako bi Krist bio dovršetak Zakona kad mu ne bi bio i početak? Jer onaj koji je dovršio isti je koji je i započeo. On je govorio Mojsiju: “*Vidio sam jade svoga naroda u Egiptu i sišao sam da ga izbavim*” (Izl 3, 7-8). Doista, od početka on uzlazi i silazi za spasenje ojađenih.

(Irenej Lionski, *Adv. haer.* IV, 12, 1-4)

2. POTREBNA SU DJELA

Budući da je malo onih koji nalaze uski put, on iznosi obmanu onih koji se pretvaraju da ga traže: “*Čuvajte se lažnih proroka koji dolaze k vama u ovčjem odijelu*” (Mt 7, 15), itd. Valja zapaziti da udvorne riječi pune lažne slasti treba prosuđivati po plodovima djela, tako da ne očekujemo od nekoga da bude takav kakvim se riječima oslikava, nego kako se u praksi ponaša jer u mnogih je vučje bjesnilo skrivena u ovčijem ruhu. Tako, budući da trnje ne rađa groždem niti kupina smokvama i kao što loša stabla ne donose jestive plodove, on nas poučava da u takvih ljudi nema više mjesta za činjenje dobrih djela i da stoga svakoga treba prosuđivati po njegovim plodovima. Jer kraljevstvo se nebesko ne stječe samo snagom riječi pa neće svaki koji bude govorio “*Gospodine, Gospodine*” (Mt 7, 21) imati dijela s njime. Ta kakva je zasluga Gospodina oslovljavati s “*Gospodine*”? Zar ne bi bio Gospodin, ako ga mi ne bismo tako nazivali? Kakva je to sveta dužnost zazivati jedno ime kad se prije posluhom Božjoj volji, a ne zazivanjem njegova imena nalazi put u kraljevstvo nebesko?

“*Mnogi će me u onaj dan pitati: ‘Gospodine, Gospodine! Nismo li mi u tvoje ime prorokovali’*” (Mt 7, 22), itd. On ovdje osuđuje varanje lažnih proroka i pretvaranje hipokrita koji u snazi riječi nalaze način kako si prisvojiti slavu u naviještanju nauka, u istjerivanju zloduha i u sličnim čudesnim djelima i time sami sebi

obećavaju kraljevstvo nebesko - kao da je ono što govore ili čine uistinu njihovo, a ne naprotiv sila Božja kad je se zazove ta koja sve čini - dok se poznavanje nauka stječe čitanjem, a Kristovo je ime to koje tjera zloduhe. Moramo, dakle, o svom trošku zaslužiti ovu blaženu vječnost i sami nešto poduzeti da nastojimo oko dobra, izbjegnemo svako zlo, svim srcem opslužujemo nebeske zapovijedi i ispunimo sve ove dužnosti kako bi nas Bog priznao i učinio ono što želi, radije nego da se hvastamo onim što je u njegovoj moći, on koji odbija i odbacuje one koji ga zbog zlih djela nisu mogli upoznati.

(Hilarije iz Poitiersa, *In Matth.* 6, 4-5)

XXXII. NEDJELJA

Čitanja: Mudr 6, 12-16

1 Sol 4, 13-18

Mt 25, 1-13

1. DESET DJEVICA

“Tada će kraljevstvo nebesko biti kao deset djevica” (Mt 25, 1) i sl. Iz onoga što slijedi prethodne tvrdnje može se razumjeti smisao ovog ulomka. On se u cijelosti odnosi na veliki dan Gospodnji kad će skrivene ljudske misli biti otkrivene (usp. 1Kor 3, 13) istragom božanskog suda u kojem će istinska vjera u Boga dobiti nagradu nipošto nesigurne nade. Jer u opreci pet mudrih i pet ludih djevica na posve je jasan način izrazio odjeljivanje vjernika i nevjernika po uzoru na koje je i Mojsije bio primio deset zapovijedi predanih na dvije ploče (usp. Izl 32, 15). Zapravo trebale su u cijelosti biti predane na dvije ploče i dvostraničje je, odjeljujući ono što pripadaše desnoj odnosno lijevoj strani, označavalo odjeljivanje dobrih od zlih, premda su bili ujedinjeni pod istim zavjetom.

Zaručnik i zaručnica su Bog naš Gospodin u tijelu, jer tijelo je zaručnica za Duha kao što je Duh zaručnik za tijelo. Kad naposljetku truba daje znak za buđenje, ide se ususret samo zaručniku jer dvoje već bijahu jedno budući da je skromnost tijela već postigla duhovnu slavu. Ali nakon prve dionice vršeći dužnosti ovoga života mi se pripravljamo poći ususret uskrsnuću od mrtvih. Svjetiljke su svjetlost sjajnih duša koje je sakrament

krštenja učinio blistavima. Ulje (usp. Mt 25, 3) je plod dobrih djela. Male posude (usp. Mt 25, 4) ljudska su tijela u čijoj nutrini mora biti položeno blago ispravne savjesti. Prodavači (usp. Mt 25, 9) su oni koji, potrebni milosrđa vjernika, u zamjenu daju od njih traženu robu, tj. umorni od svoje bijede prodaju nam svijest dobrog djela. Ona izobilno daje neugasivo svjetlo koje valja kupiti i spremiti po plodovima milosrđa. Svadba (usp. Mt 25, 10) je primanje besmrtnosti te sjedinjenje propadljivosti i nepropadljivosti u nečuvenom savezu. Zaručnikovo kašnjenje (usp. Mt 25, 5) vrijeme je pokore. Spavanje onih koji čekaju počinak je vjernika i privremena smrt cijelog svijeta u vremenu pokore. Vika usred noći (usp. Mt 25, 6) jest zvuk trube usred sveopćeg neznanja koji prethodi Gospodnjem dolasku (usp. 1Sol 4, 16) i koji sve budi da iziđu ususret zaručniku. Svjetiljke koje se uzima (usp. Mt 25, 7) povratak je duša u tijela, a njihovo svjetlo je savjest koja blista dobrim djelom, savjest koja je zatvorena u malenim posudama tijela.

Mudre su djevice duše koje su se, koristeći povoljan trenutak dok su u tijelu da bi činile dobra djela, pripravile kako bi se prve pokazale o Gospodnjem dolasku. Lude su duše koje su se, opuštene i nemarne, brinule samo o sadašnjemu pa zaboravivši Božja obećanja nisu prispjele do nade uskrsnuća. I budući da lude djevice sa svojim ugašenim svjetiljkama ne mogu poći ususret, od mudrih traže da im posude ulja (usp. Mt 25, 8). No te odgovoriše da im ga ne mogu dati jer vjerojatno svima ne bi bilo dovoljno (usp. Mt 25, 9) što znači da se nitko ne smije oslanjati na tuđa djela i zasluge jer svatko treba kupiti ulja za svoju svjetiljku. Mudre ih šalju da se vrate i kupe ulja, premda u odnosu na Božje propise kasne, kad bi poslušale sa svojim bi se upaljenim svjetiljkama učinile dostojnima susreta sa zaručnikom. No, dok su one oklijevale, zaručnik je ušao, a zajedno s njim i mudre s velom i svojim posve spremnim svjetiljkama ulaze na svadbu (usp. Mt 25, 10), tj. prodiru u nebesku slavu čim je Gospodin stigao u svome sjaju. A kako više nemaju vremena za pokajanje, lude pritrčavaju, traže da im se vrata otvore (usp. Mt 25, 11), na što im zaručnik odgovara: “*Ne poznám vas*” (Mt 25, 12). Jer one nisu bile tamo da izvrše svoju obvezu prema njemu koji je dolazio, nisu se pojavile na poziv zvuka trube, nisu se pridružile pratnji onih koje su ulazile, nego su zbog svoga kašnjenja i svoga nedostojna ponašanja propustile čas ulaska na svadbu.

(Hilarije iz Poitiersa, *In Matth.* 27, 3-5)

2. BUDNOST U MOLITVI

I ti, dakle dušo, jedna u narodu, jedna u mnoštvu... svakako jedna od djevica, ti koja unutaršnjim svjetlom rasvjetljuješ milost tijela..., ti, velim, u svom krevetu i noću spravna uvijek razmatraj o Kristu i uvijek priželjkuj njegov dolazak.

Ako ti se čini da kasni, ustani. Čini se da kasni kad predugo spavaš; čini se da kasni kad nisi zadubljena u molitvu; čini se da kasni kad ne slušaš svoj glas koji psalmira. Kristu posvetivši prvine svojih bdijenja, Kristu žrtvuj i prvine svojih djela... Traži, dakle, da te Duh Sveti nadahne, da ponad tvoga ležaja dahne i pojača miris pobožna duha i duhovne milosti. Odgovorit će ti: *“Ja spavam, ali moje srce bdije”* (Pj 5, 2)...

Tako na otvorena vrata [Krist] ulazi; ta ne može izostati on koji je obećao ući. Prigrli, dakle, njega koga si tražila, primakni mu se i bit ćeš prosvijetljena: zadrži ga, moli ga da ne ode brzo, preklinji ga da te ne ostavlja; jer Božja Riječ trči, ne prihvaća je se s ohološću, ne zadržava je se nemarnošću. Nek tvoja duša ide ususret njegovoj riječi i slijedi stope nebeskih izreka; jer prolazi brzo.

Što naposljetku veli? *“Tražila sam ga, ali ga nisam našla, zvala sam, ali nije se odazvao”* (Pj 5, 6). Nemoj se žalostiti ti koji si je zvao, molio i otvorio joj zato što je tako brzo otišla, jer on često ostavlja da budemo iskušani. Što naposljetku u Evanđelju odgovara mnoštvu koje ga moli da se ne udaljuje? *“I drugim gradovima treba da navješćujem Božju riječ o kraljevstvu Božjem. Jer za to sam poslan”* (Lk 4, 43). No, ako ti se čini da je on otišao, izađi van, ponovno traži (usp. Pj 5, 7)...

Tko te onda drugi treba poučiti kako posjedovati Krista, ako li ne sveta Crkva? Štoviše, već je protumačila, ako shvaćaš ono što čitaš: *“Tek što pođoh od njih [čuvara grada], nađoh onoga koga ljubi duša moja. Uхватила sam ga i neće ga pustiti”* (Pj 3, 4). Čime je, dakle, Krist zadržan? Ne omčama nepravde, ne čvorovima užadi, nego vezama ljubavi, pritegnut je čvorovima srca i zadržan je osjećajima duše. Želiš li i ti zadržati Krista, neprestance traži, ne boj se patnja; jer često se Krista bolje nalazi u tjelesnim bolima, u samim rukama progonitelja. *“Tek što pođoh od njih”*, veli. Naime, kad u trenu pobjegneš iz ruku progonitelja i ne predaš se vlasti svijeta, Krist će ti doći ususret i neće dopustiti da budeš prekomjerno iskušavana.

Ona koja Krista tako traži i tako ga nalazi može reći: “*Uhvatila sam ga i neću ga pustiti, dok ga ne uvedem u kuću majke svoje, u ložnicu roditeljke svoje*” (isto). Što je kuća tvoje majke i njezina ložnica, ako li ne tvoja nutrina? Čuvaj tu kuću pošto joj očistiš nutrinu; da bi se, jer je čista i bez ljage preljubničke savjesti, takvo duhovno boravište uzdiglo do svetoga svećeništva na čvrstom temelju ugaonog kamena i da bi u njoj boravio Duh Sveti. Onu koja Krista tako traži i tako ga moli on neće ostaviti, nego će se, naprotiv, često vraćati i posjećivati je; jer on je s nama sve do svršetka svijeta (usp. Mt 28, 20).

(Ambrozije, *De virginib.* 12, 68 sl. 74 sl; 13, 77 sl)

XXXIII. NEDJELJA

Čitanja: Izr 31, 10-13. 19-20. 30-31

1 Sol 5, 1-6

Mt 25, 14-30

1. SIMBOLIZAM TALENATA

“*Bit će kao kad ono čovjek, polazeći na put, dozva slugu i dade im svoj imetak. Jednomu dade pet talenata, drugomu dva, a trećemu jedan - svakomu po njegovoj sposobnosti*” (Mt 25, 14-15). Nema sumnje da je taj čovjek, taj gospodar kuće sam Krist koji, spremajući se da nakon uskrsnuća kao pobjednik uzade k Ocu i pozvavši k sebi apostole, povjerava im evanđeoski nauk dajući jednima više, a drugima manje ne zato što prema jednima želi biti velikodušniji, a prema drugima škrtiji, nego zato što vodi računa o sposobnostima svakoga od njih (Apostol veli nešto slično kad kaže da je mlijekom hranio one koji još ne bijahu u stanju hraniti se tvrdom hranom) (usp. 1Kor 3, 2). Doista, kasnije je s jednakom radošću primio onoga koji je trgujući s primljenih pet stekao deset talenata i onoga koji je od dva stekao četiri uvažavajući ne količinu dobitka, nego spremnost za činjenje dobra. U pet kao u dva i u jednom talentu zapažamo različite milosti koje se svakome daju. Ili se u prvom koji ih prima pet može vidjeti pet osjetila, u drugom koji ih prima dva sposobnost shvaćanja i djela, a u trećem koji je dobio samo jedan razum koji ljude razlikuje od živina.

“Onaj koji je primio pet talenata odmah ode, upotrijebi ih i stekne drugih pet” (Mt 25, 16). To znači primivši pet zemaljskih osjetila udvostručio ih je tako što je po stvorenjima stekao spoznaju nebeskih stvari, spoznaju Stvoritelja: uzdižući se od tjelesnih stvari do onih duhovnih, od vidljivih nevidljivima, od kratkotrajnih vječnima.

“Isto tako i onaj sa dva talenta stekne druga dva” (Mt 25, 17). I on, istine koje je svojom snagom shvatio iz Zakona udvostručio je u spoznaji evanđelja. Ili se, pak, može razumjeti da je po znanju i djelima zemaljskog života spoznao izgled budućega blaženstva.

“Onaj naprotiv koji je primio samo jedan ode, iskopa u zemlji rupu i u nju sakri novac gospodarov” (Mt 25, 18). Zli sluga podložan zemaljskim djelima i slastima svijeta zanemario je i okaljao Božje zapovijedi. Jedan drugi evanđelist veli da je ovaj sluga svoj novac držao zavezan u rupčiću (usp. Lk 19, 20), tj. živeti u lasti i slasti gospodarovu je pouku učinio nedjelotvornom.

“Nakon dugo vremena dođe gospodar tih slugu i zatraži od njih račun. Pristupi mu onaj što je primio pet talenata i donese drugih pet govoreći: ‘Gospodaru! Pet si mi talenata predao. Evo, drugih sam pet talenata stekao!’” (Mt 25, 19-20). Dugo je vremena između Spasiteljeva Uzašašća i njegova drugog dolaska. Pa ako i sami apostoli moraju položiti račun te će uskrsnuti bojeći se suda, što bismo tek mi morali?

“Reče mu gospodar: ‘Valjaš, slugo dobri i vjerni! U malome si bio vjeran, nad mnogim ću te postaviti! Uđi u radost gospodara svoga!’ Pristupi i onaj s dva talenta te reče: ‘Gospodaru! Dva si mi talenta predao. Evo, druga sam dva talenta stekao!’ Reče mu gospodar: ‘Valjaš, slugo dobri i vjerni! U malome si bio vjeran, nad mnogim ću te postaviti! Uđi u radost gospodara svoga.’” (Mt 25, 21-23). Obojica slugu, i onaj koji je od pet talenata učinio deset i onaj koji je od dva učinio četiri od gospodara primaju jednaku pohvalu. Moramo istaknuti da sve što posjedujemo u ovom životu makar to izgledalo veliko i obilno, uvijek je malo i sićušno u usporedbi s budućim dobrima. “Uđi u radost svoga Gospodara”, veli: tj. primi ono što oko nikad nije vidjelo, niti je uho ikad čulo, niti je u ljudsko srce ikad ušlo (usp. 1Kor 2, 9). Što li veće može biti darovano vjernom sluzi nego život sa svojim gospodarom i gledanje njegove radosti?

“Najposlije pristupi i onaj koji je primio jedan talenat te reče: ‘Gospodaru! Znam da si strog čovjek, da žanješ gdje nisi sijao

i kupiš gdje nisi vijao. Pobjah se stoga, odoh i sakrih talenat tvoj u zemlju. Evo ti tvoje!” (Mt 25, 24-25). Kao što stoji pisano u psalmu: Traženje opravdanje za grijeh (usp. Ps 141, 4) zapažamo i kod ovog sluga koji je lijenosti i nemarnosti pridodao i grijeh oholosti. On koji nije trebao učiniti ništa drugo nego priznati svoju tromost te moliti gospodara, on ga naprotiv kleveće smatrajući da je postupio razborito što iz straha da ne izgubi kapital nije pokušavao steći nikakve dobiti.

“A gospodar mu reče: ‘Slugo zli i lijeni! Znao si da žanjem gdje nisam sijao i kupim gdje nisam vijao! Trebalo je dakle da uložiš moj novac kod novčara i ja bih po povratku izvadio svoje s dobitkom. Uzmite stoga od njega talenat i podajte onomu koji ih ima deset” (Mt 25, 26-28). Ono što mišljaše da je rekao u svoju obranu preokrenulo se naprotiv u njegovu osudu. Sluga je nazvan zlim jer je oklevetao gospodara; nazvan je lijenim jer nije htio udvostručiti talent: stoga je najprije osuđen kao oholica, a zatim kao nemarnik. Gospodar zapravo reče - kad si znao da sam strog i okrutan i da želim tuđe tako da žanjem gdje nisam sijao, zašto ti ta spoznaja nije ulila strah tako da shvatiš da ću tražiti ono što je moje pa te potaknula da novac i srebro koje ti povjerih dadeš novčarima? Jedno i drugo naime znači grčka riječ argyrión. Pisano je: *“Riječ je Gospodnja riječ iskrena, srebro u vatri prokušano, u zemlji okaljano, sedam puta očišćeno”* (Ps 12, 7). Novac i srebro su propovijedanje Evanđelja i božanske riječi koju se mora dati novčarima, tj. ili drugim naučiteljima (kao što su učinili apostoli u svim pokrajinama redeći prezbitere i biskupe) ili svim vjernicima koji je mogu udvostručiti i vratiti s dobiti, ukoliko dobrim djelima vrše ono što su iz riječi spoznali. Zato se ovom sluzi oduzima talent i daje se onome koji je stekao deset kako bismo shvatili da - premda se gospodar jednako raduje naporu svakoga od dvojice, tj. onoga koji je udvostručio pet talenata i onoga koji je udvostručio dva - veća nagrada pripada onome koji je više trgovao s gospodarovim novcem. Zato Apostol veli: *“Starješine koji su dobri predstojnici dostojni su dvostruke časti, ponajpače oni koji se trude oko Riječi i poučavanja”* (1Tim 5, 17). Iz onoga što se zli sluga usudio reći: *“Žanješ gdje nisi sijao i kupiš gdje nisi vijao”*, razabiremo da Gospodin prihvaća i čestit život pogana i filozofa te da na jedan način prihvaća one koji su postupali pravedno, a na neki drugi one koji su postupali nepravedno te da naposljetku, prisposobljujući ih s onima koji

su slijedili naravni zakon, oni koji krše pisani zakon bivaju osuđeni.

“Doista, onomu koji ima još će se dati, neka ima u izobilju, a od onoga koji nema oduzet će se i ono što misli ima” (Mt 25, 29). Mnogi, premda prirodno mudri i oštroumni, ako su nemarni lijenošću upropastili svoje prirodno bogatstvo, za razliku od onoga tko je naprotiv malo spor, ali radom i zalaganjem nadoknađuje manjak primljenih darova, izgubit će svoja prirodna dobra i vidjet će kako će nagrada obećana njima biti dana drugima. Ove riječi možemo i ovako shvatiti: tko ima vjere i nadahnut je dobrom voljom u Gospodinu, od pravedna će Sudca primiti makar je zbog ljudske krhkosti nakupio manje dobrih djela. Tko naprotiv nije imao vjere, izgubit će i druge kreposti za koje je mislio da ih po prirodi ima. Zgodno kaže da će se tome “oduzeti i ono što misli da ima”. Jer ništa što ne pripada vjeri u Krista ne smije se pripisati onome tko to loše upotrebljava, nego onome tko je i zlom sluzi dao prirodna dobra.

“A beskorisnoga slugu izbacite van u tamu. Ondje će biti plač i škrgut zubi” (Mt 25, 30). Gospodin je svjetlost; tko je daleko od njega izbačen van taj je bez pravog svjetla.

(Jeronim, *In Matth.* IV, 22, 14-30)

XXXIV. NEDJELJA

Čitanja: Ez 34, 11-12. 15-17

1 Kor 15, 20-26a. 28

Mt 25, 31-46

1. U LJUBAVI PREMA SIROMASIMA GRADIMO SVOJU VJEČNU BUDUĆNOST

“Ogladnjeh, ožednjeh, bijah stranac i gol; obolio i u tamnici bijah” (Mt 25, 35). *“Što god učiniste jednomu od ove moje najmanje braće, meni učiniste”* (r. 40). Zato veli: *“Dođite, blagoslovljeni Oca mojega”* (r. 34). Što iz ovoga razabiremo? Da se blagoslov i najveće dobro nalaze u revnosti i u opsluživanju zapovijedi; prokletstvo i najveće zlo potječu od lijenosti i preziranja zapovijedi. Prigrlimo onda prvo, a izbjegavajmo drugo koliko god nam je moguće kako bismo od dvoga mogli zadobiti ono što želimo. Jer bit ćemo učvršćeni u onome čemu velikom revnošću duha

budemo naginjali. Zbog toga učinimo dobrohotnim Gospodina blagoslova, koji jednako od nas prihvaća ono što po brižljivosti i po dužnosti činimo siromasima kao da činimo njemu, i privolimo ga bar u ovo vrijeme kad nam je dok živimo dana velika mogućnost opsluživanja zapovijedi; mnogima nedostaje nužno, mnogi oskudijevaju u samom tijelu, istrošeni i iscrpljeni samim nasiljem zla. Tako da mi u tome, tj. opširnije rečeno više brige i mara ulažemo u njegu onih koji su pogođeni teškom bolešću, kako bismo zadobili onu veličanstvenu nagradu... (Što da kažem o anđelima) kad je sam Gospodar anđela, sam kralj nebeskog blaženstva za tebe postao čovjekom te ovom prljavom i prezrivom kožom tijela sebe obavio zajedno s dušom koja njome bijaše zaodjenuta da bi svojim dodiranjem iscijelio tvoje bolesti? Ti naprotiv, koji si iste naravi kao i bolesnik, izbjegavaš takve ljude. Molim te, brate, okani se loših nauma. Razmotri tko si i što te zanima: poglavito (si) čovjek među ljudima koji u sebi nema ništa svoga i ništa što ne pripada zajedničkoj naravi. Ne izlaži pogibli ono buduće. Jer dok osuđuješ veliku patnju u tuđem tijelu, izgovaraš neizvjesnu presudu nad svom naravi. A i sam si dionik te naravi kao i svi ostali. O tome valja odlučivati kao o nečem zajedničkom...

Što moramo činiti da ne izgleda kako griješimo protiv prirodnog zakona? Je li dovoljno da zbog njihovih patnja žalimo i da bolest odstranjujemo molitvom te se ganemo na sam njezin spomen? Ne traži li se da milosrđe i dobrohotnost prema njima pokažemo djelima? Baš tako! Naime, odnos između pravih stvari i tek skiciranih slika odnos je između riječi odvojenih od djela. Doista, Gospodin veli da se spasenje ne nalazi u riječima, nego u vršenju djela spasenja. Stoga, ono što nam je za njih zapovjedbno valja nam činiti za njega... *“Odlazite od mene u oganj vječni: jer što god ne učiniste nekom od moje braće, ni meni ne učiniste”* (Mt 25, 41. 45).

Doista, da su mislili da će tako proći, nikad ne bi doživjeli takvu presudu, udaljujući od sebe one koji pate, niti bi dužnost prema nesretnicima smatrali nečim što naš život izneređuje. Stoga, znamo li da je vjeran onaj koji je obećao, izvršimo njegove zapovijedi bez čega ne možemo biti dostojni njegovih obećanja. Stranac, gol, izgladnjeli, bolesnik, utamničnik i sve što se u evanđelju spominje u ovom se otajstvu stavlja preda te. On luta gol i bolestan, a zbog siromaštva koje proizlazi iz bolesti, nema ono što mu je potrebno. Jer tko kod kuće nema čime se uzdržavati niti radom može što zaslužiti, tome nedostaje ono

što su životne potrebe. Zbog toga je, dakle, rob jer je sputan okovima bolesti. Stoga ćeš u tome ispuniti bit sviju zapovijedi i time što si mu dobrohotno pozajmio uza se si vezao i obvezao sama Gospodara svega (usp. Izr 19, 17). Zašto se onda oslanjaš na ono što je ruševina tvoga života? Doista, tko za prijatelja ne želi Gospodara svega, sam je sebi veliki neprijatelj. Naime, isto tako vršenjem zapovijedi biva se oslobođen od okrutnosti (vječne kazne). Veli: “*Uzmite jaram moj na sebe*” (Mt 11, 29). Jarmom naziva opsluživanje zapovijedi, poslušajmo onoga koji zapovijeda.

Postanimo Kristove tegleće životinje vezani sponama ljubavi. Ne odbacujmo ovog jarma, ne zbacujmo ga, on je sladak i lagan. Onome tko se podloži ne pritiska vrat, nego ga miluje. “*Obilno sijmo*”, veli Apostol, “*kako bismo mogli obilno i žeti*” (2Kor 9, 6). Iz takva će sjemena izrasti klas s mnogo zrnja. Velika je žetva zapovijedi, uzvišena su plemena blagoslova. Želiš li shvatiti dokle se uzdiže taj rod? Oni dodiruju same vrhove neba. Jer sve što si u njih uložio, naći ćeš na sigurnom u nebeskim riznicama. Ne sumnjaj u rečeno, ne misli da treba prezreti njihovo prijateljstvo. Njihove su ruke zacijelo sakate, ali ne neprikladne da pruže pomoć. Noge su postale beskorisne, ali ne priječe trčanje prema Bogu. Očnji vid slabi, ali dušom izabiru ona dobra koja oštrina vida ne može utvrditi... Naime, nema onoga tko ne bi znao, tko ne bi priznao izvrsnu, prije skrivenu nagradu, koju se u tuđim nesrećama daje ljudski i dobrohotno. Jer nad ljudskim je stvarima jedna te ista narav. I nikome nije dana sigurnost da će mu zauvijek sve biti uspješno i povoljno. U cijelom životu valja se sjećati one evanđeoske zapovijedi prema kojoj ono što želimo da ljudi čine nama i mi činimo njima. Stoga dok možeš mirno ploviti pruži ruku onome tko je doživio brodolom; zajedničko je more, zajednička oluja, zajedničko valjanje valova po grebenima koji se kriju pod valovima, sprudovi, zamke i sve one nevolje koje u plovidbi ovog života svim moreplovcima izazivaju jednak strah.

Dok si zdrav, dok sa sigurnošću ploviš morem ovog života, nemoj nečovječno zanemariti onoga čija se lađa razbila. Tko ovdje može jamčiti da ćeš uvijek sretno ploviti? Još nisi prispio u luku spokoja (usp. Ps 107, 19). Još nisi izvan pogibli valovlja. Život te još nije smjestio na sigurno mjesto. Na moru života još si izložen oluji. Kakav se pokažeš prema brodolomcu, takve ćeš prema sebi naći one koji zajedno s tobom plove.

(Grgur iz Nise, *Oratio II: De pauper. amandis*)

2. LJUBAV PREMA KRISTU U SIROMASIMA

Doista, ništa čovjeku nije tako božansko kao od drugih zaslužiti dobra: premda on (Bog) podjeljuje veće blagodati, a ovaj (čovjek) manje, i jedan i drugi, držim, to čine prema svojim moćima. Bog je čovjeka oblikovao i ponovno ga pošto se jednom rastavio sabire: ne preziri paloga. On je prema njemu imao sućuti u mnogo težim stvarima kad mu je pored ostaloga dao Zakon, proroke, a još prije nepisani naravni zakon, sudca budućih djela, koreći, opominjući, kažnjavajući; naposljetku darujući sama sebe za otkupljenje svijeta...

344

Onaj tko plovi blizu je brodolomu i to tim više što smjelije plovi; tko njeguje tijelo, bliže je tjelesnim zlima, tim više što se bahatije ponaša ne primjećujući one koji se nalaze pred njim. Dok ploviš s povoljnim vjetrom pruži pomoć brodolomcu: dok si zdrav i bogat priskoči unesrećenome. Ne čekaj da izravno iskusiš koliko je zlo nečovječnost i kakvo je dobro svoj imutak staviti na raspolaganje siromasima. Nemoj da doživiš kako Bog pruža ruku protiv onih koji uzdižu vrat te prolaze (ne brinući se za) siromahe. U tuđim nevoljama nauči ovo: potrebnome udijeli štogod: jer onome kome sve treba nije malo, čak ni samo Bog ne gleda jednako na različite mogućnosti. Najviše drži do brižljivosti duha: ako ništa nemaš, lijevaj suze. Sućut je velika utjeha onome koga je pogodila velika nesreća...

Ili ti smatraš da dobrohotnost za tebe nije obvezna već dragovoljna, da je savjetovana, a ne zapovjeđena? I to bih najviše htio i cijenio, ali me straši ona lijeva strana, jarci i prokletstvo onoga koji ih je tamo postavio; ne zato što su pljačkali hramove ili što su počinili preljub, ili što su učinili nešto drugo zabranjeno, nego jer se uopće nisu skrbili za Krista u siromasima.

Stoga, ako smatrate da me u nečemu treba slušati, sluge Kristove, braćo i subaštinici, uvijek kad god nam je moguće posjećujmo Krista, skrbimo za Krista, hranimo Krista, odijevajmo Krista, združimo Krista, častimo Krista ne samo za stolom kao neki, ne s uljem kao Marija, ne samo kod groba kao Josip iz Arimateje, ne s onim što se odnosi na ukop kao Nikodem koji je samo napola ljubio Krista, ne naposljetku sa zlatom, tamjanom i smirnom kao mudraci još prije sviju koje spomenusmo, nego budući da Gospodin od sviju traži milosrđe, a ne žrtvu, i njegovo milosrđe nadmašuje tisuće pretilih jaganjaca, to mu milosrđe iskazujmo u siromasima koji danas leže na zemlji, da nas kad

izađemo odavde oni prime u vječne stanove u istom Kristu, našem Gospodinu, kojemu slava u vijeke. Amen.

(Grgur Nazijanski, *Oratio XIV de pauper. amore*, 27 sl; 39 sl)

3. ŠTO GOD UČINISTE JEDNOM OD OVIH NAJMANJIH...

Imadosmo slobodan razum da shvatimo kako je u svakom siromahu bio Krist kojeg je valjalo nahraniti, ili napojiti kad je žeađao, ili primiti pod krov kad bijaše stranac, ili odjenuti kad bijaše gol, ili posjetiti kad bijaše bolestan, ili svojom riječju utješiti kad bijaše u tamnici. No, riječi koje slijede: “Što god učiniste jednemu od ove moje najmanje braće, meni učiniste” (Mt 25, 40) čini mi se, ne odnose se na sve siromahe općenito, nego na one koji su siromašni duhom, na one za koje je pokazujući rukom rekao: “Evo majke moje i moja su braća oni koji vrše volju Oca moga” (Mk 3, 34-35; Lk 8, 21).

(Jeronim, *In Matth.*, IV, 22, 40)

(preveo Branko Jozić)

Ako netko pita: ja bih htio napredovati u moralnom životu; gdje moram započeti? - onda bi se dobro odgovorilo: Gdje hoćeš. Možeš početi pogreškom koje si svjestan u profesionalnom životu. Možeš to učiniti kod zahtjeva zajednice, obitelji, prijateljstva gdje si ustanovio neki promašaj. Ili ti si doznao gdje te muči neka strast, pa pokušati s njom obračunati. Na kraju radi se samo o tome da to pošteno misliš i da se nekako odlučno prihvatiš posla, onda će jedno utjecati na drugo. Jer život je čovjekova cjelina; ako on odlučno prihvati na jednom mjestu, to budi njegovu svijest i jača njegovu moralnu snagu na drugom upravo kao što se i pogreška na jednom mjestu života zapaža posvuda.

Ako bi pak isti pitalac tjerao dalje: Što tvori uvjet za svako moralno nastojanje ako ono želi biti djelotvorno, krivo ispraviti, zakržljalo ojačati, djelomično izravnati?, - onda bi mu se, mislim, moralo odgovoriti: To je prihvaćanje onoga što jest; prihvaćanje stvarnosti; tvoje vlastite, stvarnosti ljudi oko tebe, stvarnosti vremena u kojem živiš.

Možda to zvuči nekako teoretski, ali nije samo ispravno nego i vrijedno posebne pažnje svakoga koji se pošteno trudi; jer nije sasvim jasno samo po sebi da mi ono što jest prihvaćamo i na nutarnji način spremnošću svoga srca.

Sad bi se moglo opet prigovoriti i reći: Pa to su ishitrene stvari. Što jest, to jest, bilo da se to "prihvaća" ili ne. Bez obzira na to da je takvo osvjeđenje veoma ugodno i mora voditi k pasivnosti. Zato želimo odmah razjasniti da se tu ne radi o nekoj slaboj pasivnosti ("pusti neka se dogodi"...), nego o tome da se istina vidi i da se prema njoj postavi - naravno, smiono i da se na njoj poradi, i ako je potrebno, da se za nju bori.

To najprije (također) je zbilja ljudski. Životinja je bez daljnje sama sa sobom načistu. Recimo ispravnije: Za nju uopće ne postoji to pitanje. Ona jest, kakva jest, uklopljena u svoj okoliš i prema njemu se otvara. Odatle onaj dojam "prirodnosti" koji ona na nas vrši: da je ona potpuno takva kakva mora biti po svojoj biti i okolnim uvjetima.

S čovjekom je to drukčije. On se ne otvara u tome što on jest i što je oko njega. On se može distancirati od samog sebe i o sebi razmišljati; može suditi sama sebe; može i dalje od onoga što on jest poželjeti što bi on htio biti ili morao biti - pa on može fantazirati i o nemogućem. Tako nastaje napetost između biti i željeti koja može postati principom rasta, ukoliko taj nastojatelj ima u svojoj predodžbi sliku o samom sebi, koju on onda pokušava sustići s onim što on stvarno jest. Iz te napetosti može nastati zao razdor, bijeg od vlastite stvarnosti, umišljena egzistencija koja živi mimo danih mogućnosti i mimo prijetećih opasnosti.

Na to se mislilo kad je bilo rečeno da svako djelotvorno moralno nastojanje počinje time da ozbiljni pregalac prihvati život kakav on jest.

Pokušajmo shvatiti što znači to prihvaćanje time da sebi točnije posvijestimo, što je to što tu prihvaćamo.

To sam prije svega ja sam. Jer je nisam čovjek u općenitom smislu nego ovaj određen, imam ovaj karakter, a ne drugi, ovaj temperament među različitim koji postoje; ove snage i slabosti, ove mogućnosti i granice. To moram prihvatiti i sebe na to postaviti kao na prvu bazu svoga života. To nije, još jednom recimo, skroz razumljivo samo po sebi. Ipak postoji - a to baca kričavo svjetlo na prolaznost našega života - dosada vlastitog života, protest protiv sama sebe. Opet moramo na to misliti da čovjek nije zatvoren u sama sebe kao životinja, nego on može iskočiti iz sebe. On može o tom razmišljati, kakav bi on rado bio - i kako poneki više živi u oblacima nego u svijesti svoje stvarnosti. Mi i poznajemo ono čudno ponašanje po čemu čovjek iz onoga što jest može ispuznuti: odjeća, maska, igra. Zar iz toga uzaludno a ipak uporno ne govori želja da se postane drukčijim nego što zbilja jest? I tako se stvara zapovijed stroga i ne lako ispunjiva da se zbilja želi postati takav kakav netko jest- uvjeren da iza toga ne stoji sumorna potreba niti podmukli slučaj nego odredba od vječne Mudrosti.

Time je rečeno da ne moram prihvatiti samo snage koje imam nego i slabosti; ne samo mogućnosti nego i granice. Jer

tako je to s našim čudnim ljudskim bićem, da nas ono što nas nosi i opterećuje; a to što nam daje sigurnost, također i prijeti. Za svaku životnu priliku pripada pozitivno, ali i negativno, pa ne možeš izabrati.

Stekli smo veliku mudrost ako smo ovo naučili: da se u temeljima života ne može ništa birati, nego se mora prihvatiti cjelina. To ne znači da se sve mora pozdraviti; sve ostaviti kako jest, sasvim sigurno ne. Ja moram na sebi i svom životnom izgrađivanju raditi, oblikovati, poboljšavati - a prije svega reći DA onome što jest, inače će sve otići ukrivo.

Čovjeku kojemu ispravno radi razum, koji ima praktičan pogled, odlučnu ruku, zakaže najviše ono stvaralačko u fantaziji i ono lijepo u snovima, kako to pripada izvještačenoj darovitosti. Zato su njoj nametnuti tmurni trenuci praznine i klonulosti i poteškoća da se snađe u stvarnom svijetu i njegovim problemima. Tko ima jak osjećaj i uživa sreću života mora izdržati i njegove boli. Nitko ne može jedno htjeti zadržati a drugo odstraniti, nego mora, ako želi živjeti vjerno stvarnosti, reći DA cjelini vlastite životne prilike. Tko ima hladno srce i lako može odbaciti neugodnosti, taj ne zna ništa o velikim radostima života.

To opet ne znači da se mora nazvati dobrim ono što to nije. Zlo je zlo, opako je opako, a i odurno se mora nazvati odurnim. No svako nastojanje da se jedno razvija a drugo nadvlada počiva najprije na preduvjetu da se najprije prepozna što je to. Kako netko fantazira o sebi i zavarava se o onom što ipak jest. Ljuti se ako se upozori na neku pogrešku i čudi se ako nešto ode ukrivo. Početak je svakog nastojanja da se prizna nešto što jest; i pogreške. Tek kad pošteno prihvatim teret svojih pogrešaka, shvaćam ozbiljno, pa tek tada može početi rad na njihovu svladavanju.

Treba prihvatiti i životnu situaciju kakva je ona nekom namijenjena. Naravno, može se mnogo o njoj promijeniti, mnogo popraviti i prilagoditi vlastitim željama, tim više što su te želje odlučnije i ruka čvršća koja ih pokušava svladati - ali na koncu ostaje sklonost koja je izrasla prvih godina i određuje ono kasnije. Psiholozi kažu da su već s trećom i četvrtom godinom postavljene osnovne odrednice u djetetu. One ulaze u kasniji život kao utjecaji koje su vršili ljudi iz okruženja, socijalna grupa, grad i prirodni okoliš.

I povijesna epoha u kojoj živim u me je ušla i to nastavlja sve dalje: njezini događaji, njezina stanja, njezine mogućnosti i

ograda. Sve ja moram najprije prihvatiti prije nego mogu u tom mijenjati. Koliko je to bitno, jasno se vidi po držanju onih koji to ne rade, nego naprotiv nastoje izići iz vlastitog vremena: u prošlost, kao romantičar koji sadašnje smatra bez dražesti, a samo prošlo smatra lijepim, ili u budućnost, kao utopist koji navija za budućnost i u tom živi. Opet je to ono prihvaćanje stvarnoga što opravdava čestitost života.

Još jedanput korak dalje vodi to prihvaćanje sudbine. "Sudbina" nije slučaj. Ona ima neku dosljednost koja se jednom određuje izvanjski, u povezanosti događaja, ali i nutarnje, po naravi dotičnoga čovjeka.

U životu prosječno obdarenog čovjeka ne događaju se ni trijumfi ni katastrofe koje taj genijalac iskusi. Ekonomski i organizatorski nadarena čovjeka ne prekoračuju zbunjenosti koje tako lako prizemlje izvještačeno darovitog - isto tako malo kao što ovaj to upoznaje u uspjehu i porazu, što podobnik doživljava u stjecanju i korištenju moći. Tako narav svakog čovjeka u neku ruku tvori sito koje propušta određena iskustva, a druga zaustavlja. Još to što svakoga može pogoditi - kao grom koji u oluji udari u kuću - jest nešto različito, ako je čovjek komu pripada kuća onesviješteno zahvaćen tom nevoljom, ali je ipak samodiscipliniran i sposoban izdržati. Tako se u nekom smislu može reći da je tom pojedincu s njegovom darovitošću dosuđen neki prednacrt njegove sudbine. Ne određena potreba; tome se opire činjenica slobode, koja uvijek ponovno, u velikom i malom, suoblikuje životno događanje, ali jedan smjer, osnovni karakter, često vjerojatnost određenog događanja. Opet se dolazi na to da on prihvati svoju sudbinu - i onda odlučnije poradi na njezinu upravljanju i oblikovanju. Životom današnjeg čovjeka vlada predodžba, a ona je suprotnost straha koji mu se nalazi u žilcima: (vlada) misao da se može osigurati protiv opasnosti u porastu. Zbilja se može i u tom pogledu mnogo učiniti. Da spomenem samo jedno, može se izračunati, kolike su u jednom određenom zvanju vjerojatnosti duljine života, a koliko u drugom zvanju vjerojatnosti nesreće; tim više što su na raspolaganju računala kojih dosada nije bilo za svladavanje tih radova u obračunavanju takvih slučajeva. Ali prema samom životu čovjek se ne može osigurati; njega treba prihvatiti sa svim onim što ima u njemu od velikog i malog, od mogućnosti nezgode i sreće. Prihvatiti tu sudbinu znači na kraju prihvatiti samog sebe i stati za sebe. Ta misao našla je svoj pogansko-skeptički oblik u pojmu *amor*

fati (ljubav prema sudbini): iz prkosa rođenoj "ljubavi" prema vlastitoj sudbini; njezin vjernički oblik u prihvaćanju puta, koji je zacrtan od vlastite prirode, u pouzdanju, da se sve svodi na Božje određenje.

Dosljednost misli vodi još dalje: onamo, da se bol i nesreća ne samo odbiju ili ako se ne mogu otkloniti da se hrabro izdrže, nego da se prihvati njihova gorčina. Po svoj prilici naučili smo u Kristovoj školi da bismo to mogli, jer naša se narav drukčije ponaša. Ona protestira protiv boli, i protiv toga se najprije nema što prigovoriti, tim manje što postoji iz slabosti nastajuće potvrđivanje te boli, čak neka boležljiva strast za njom. No samo odbijanje gubi smisao koju bol ima u životu. Ispravno shvaćana i podnošena bol produbljuje život, čisti ga, dovodi čovjeka u jedinstvo sa samim sobom, jer se on sjedinjuje s božanskom voljom koja stoji iza svega događanja.

Da, sama bol može time postati lakšom. Ako je čovjek sapet teškom bolešću - bilo to tjelesne ili duševne naravi - pa mu uspije odbaciti taj otpor i predati se boli, onda je to nametnuto jedna pretvorba, a on osjeća duboku slobodu, slobodu u patnji.

Napokon nešto posljednje: To samoprihvatanje znači da se ja s time slažem što uopće postojim.

Ta tvrdnja čudno zvuči dok je netko dobro. Onda se upravo dobro živi u vlastitom životu i radu i dalje se ne misli. Ali dolaze i drugi trenuci nesreće, neuspjeha, dosade, tada se stvara pukotina između mene i mene samoga. Pa ja nisam stajao pred mogućnošću svoje vlastite egzistencije i nisam odlučivao da ja budem, nego sam ja pozvan u život. Proizašao sam iz života svojih roditelja, iz života predaka, iz prilike vremena. Događaj mi je rođenja govorio: Sad si tu. Sad se pak snalazi! U nekim trenucima može netko u nutrini pomisliti, koja je to milost da smiješ postojati, da možeš disati, osjećati, stvarati. A može biti i drukčije tako da nekome ta temeljna riječ o vlastitom životu ne zvuči kao "dopuštanje" nego kao "nametnutost". Kad snage popuste, stvari postanu teške, obveze pritiskuju; u vrijeme dugotrajne bolesti ili nevolje, u trenucima klonulosti i čak melankolije može se dići protest: "Ja nisam bio pitan. Ja nisam htio postojati. Zašto ja moram?" Tada čovjek osjeća da se to može doživjeti kao ohrabrenje što se mora postojati - i da u dubini egzistencije treba ispuniti čin da se prihvati život. Jer on se može i odbiti. Na umoran, nejasan način, ukoliko neki čovjek nastavlja svoj život samo slijeganjem ramena u znak rezignacije - ali i u očajnom

činu, jer je broj onih koji odbacuju život strašno velik i izgleda da je u porastu. Onih kojima je dar života postao teretom i koji taj dar nisu spremni uzeti na se; možda to jednostavno i ne mogu, jer ih ni vjera ni ljubav ne uče da shvate tu tešku zagonetku.

U svemu tome mi s čisto-ljudskim motivima ne idemo dalje. Zapravo to je trebalo reći na početku naših razmišljanja. Jer kad smo promislili da mi sami sebi ne možemo dati život nego ga primiti, sljedeće je pitanje moralo glasiti: od koga? A odgovor bi bio: od roditelja, od povijesne situacije, od predaka. Ali na koncu, među svim faktorima u tom lancu, od Boga! Stoga se ne može dobiti mišljenje - ono ispravno- dok se ne složimo u tome, odakle mi to svoje moramo prihvatiti: iz zapletenosti prirodnog tijeka, iz besmislenosti slučaja, iz zloće demona - ili iz čiste Božje mudrosti i ljubavi. I mi želimo sebi uvijek ponovno posvijestiti da je objava koja nosi sve drugo bila Kristova, kako je Bog bio sklon nama.

To je pravo prihvaćanje moguće na samo jednoj instanci u koju se može pouzdati, a to je živi Bog. Što bliže ide u naš život ono što tu moramo prihvatiti; što točnije to prihvaćanje znači svladavanje nas samih - jedan nutarnji "predati se" kao što su rekli duhovni učitelji srednjeg vijeka; prepuštanje sebe u ono što jest - tim više mi je potrebna spoznaja, koje je naravi to sve-moguće Mišljenje koje se okreće prema meni.

Ima jedno pitanje koje je doista ludo, ali se ipak mora postaviti jer nam dalje pomaže u druženju s prevelikim Bogom: Zna li On što On od nas očekuje, On koji nema sudbine, jer nema te moći koja bi Njemu mogla nešto nametnuti? Hoće li njegova volja ponekad, ako se tako smije reći, doći "odozgor", s Olimpa, iz opuštenih nesusretljivosti onoga ničim Nedodirljivoga?

Tu nam govori objava o jednoj tajni koja je jednako tako utješljiva kao i neshvatljiva. Da je Bog otklonio tu nedodirljivost u Kristu. Po utjelovljenju On je stupio u prostor koji za one što tu žive tvori jedini lanac sudbine, stupio u povijest. Kad je vječni Bog postao čovjekom, to je On zbilja postao, bez zaštite i iznimke; ranjiv riječju i djelom, upleo se jednak nama u zapletivu mrežu posljedica koje su izlazile iz zbunjenih ljudskih srdaca. Ipak je to bilo još jednom drukčije, jer je Netko tim teže bio zahvaćen tim posljedicama, što je veći njegov duh, što je dublje njegovo srce, što životvorniji njegov život. Imati sudbinu znači pak i trpjeti - što je netko sposobniji za patnju, tim većim postaje element sudbine u njegovu životu. Koje li se mnoštvo misli tu

otvara! Koje uspone dobiva taj pojam! Sin Božji ulazi u povijest da zadovolji za naše grijehе i da nas povede u novu mogućnost. On to čini spremno, sve što će Mu se tu dogoditi, bez rezerve, bez izmicanja, bez otpora i podmuklosti da to prihvati. Ljudi koji zapravo nemaju nikakve vlasti nad Njim, “kojemu je dana sva vlast na nebu i na zemlji”, nameću vrlo gorku sudbinu; Ali to je oblik koji Božja volja ima nad Njim. Tu volju On sam prihvaća; nju izvršiti Njemu je “hrana” života (Iv. 4,32). Tako se pritisak sudbine pretvara u slobodu. Najviša sloboda i najteže moranje postaju jednim- vidi njegovu tajanstvenu riječ na putu u Emaus: “Zar Krist nije morao trpjeti i tako ući u svoju slavu?” (Lk. 24,26)

Ali Bog nije “apsolutno biće” tek čiste filozofije, nego Onaj koji je takav da se u tom djelu očituje njegov najnutarniji život, naime njegova ljubav. No njegovo je gospodstvo ona najviša sloboda koja je sposobna i spremna to izvršiti.

Tek odatle treba shvatiti život i njim ovladati. Ne od bilo koje filozofije osobnosti i njezina odnosa prema svijetu, nego od vjere u ono što je Bog učinio i u sjedinjenju s Njim. Slika za to je križ kao što je On rekao: “Tko želi ići za mnom, neka se odreće samoga sebe, uzme svoj križ i ide za mnom” (Mt, 16,24). Svatko “svoj”; onaj koji mu je “poslan”. Tada će taj Učitelj u njemu izvršiti tajnu te svete slobode.

(S njemačkog preveo Karlo Bašić)

Niko Ikić

Ekumenske studije i Dokumenti. Izbor ekumenskih dokumenata
Katoličke i Pravoslavne crkve s popratnim komentarima
Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2003., 267 str.

Niko Ikić je široj katoličkoj javnosti poznat kao osoba koja se kvalificirala u ekumenskim pitanjima općenito, a na poseban način u odnosima između Katoličke i Pravoslavne crkve. Ova je knjiga plod njegova marljiva sakupljanja Dokumentacije, ali i ozbiljnih komentara, čiji je cilj “promicanje ekumenskog duha i ozračja na ovim prostorima” (str. 13). Pisac jasno izražava svoju namjeru: “Ovaj pokušaj treba razumjeti kao mali doprinos početku stvaranja cjelovite ekumensko-dijaloške dokumentacije na ovim prostorima” (str. 13). Dr. Ikić se specijalizirao u ekumenskom smjeru na Teološkom fakultetu Sveučilišta u Beču disertacijom o Marčanskoj uniji (Križevci). Kasnije je nastavio raditi na istom Sveučilištu u Beču kao asistent, a danas predaje dogmatsku teologiju na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu. Pisac je većeg broja knjiga, suradnik je više domaćih i inozemnih časopisa i zbornika u kojima je objavljivao znanstvene članke i studije.

Općenito i teoretski govoriti o ekumenizmu nije teško, ali njegova primjena u praksi nailazi na velike poteškoće, a na našim prostorima te su poteškoće još izražajnije. Ipak “promicanje ekumenskog duha i ozračja na ovim prostorima” jest zadatak kojemu treba ozbiljno pristupiti. Zacrtni put Drugog vatikanskog sabora temelj je na kojem počivaju smjernice katoličkog ekumenizma. Ivan XXIII., Pavao VI., te Ivan Pavao II. potvrdili su katolička ekumenska nastojanja. Susret Pavla VI. i Atenagore u Jeruzalemu 6. siječnja 1964., te ukidanje ekskomunikacije između Istočne i Katoličke crkve iz 1054., 7. prosinca 1965. započelo je novo razdoblje između dviju Crkava. To je “proces bilateralnog ekumenskog dijaloga između

Katoličke i Pravoslavne crkve”, koji se počeo svestranije razvijati na Drugom vatikanskom saboru. Stvoriti pozitivno ekumensko ozračje nije lako, za nj treba upornosti i ustrajnog rada.

Knjiga Dokumenta bavi se Istočnom Pravoslavnom Crkvom. Ta dokumentacija objedinjuje na jednom mjestu najvažnije dokumente ekumenskih odnosa između Katoličke i Pravoslavne crkve koje smo do sada morali tražiti po raznim edicijama, a sada postaju pristupačni osobama željnim dubljeg i svestranijeg produbljenja ekumenske problematike.

Nastojanje oko jedinstva Crkve jedan je od “znakova vremena” u kome živimo (UR 4). Katolička crkva se “nepovratno obvezala ići ekumenskim putem” (UT 3), neopozivo se opredijelila i stupila u dijalog s drugima, držeći se načela dijaloga “na ravnoj nozi” (UR 9). U takvom dijalogu nitko nikoga ne bi smio gledati s visoka. U svakom ekumenskom susretanju uvijek ostaje pitanje: je li moguća jedinstvena ekumenska formacija? Je li to moguće barem na pastoralnom, ako već nije moguće na teološkom planu? Nažalost, poslije zanosnog početka, nadošla je kriza i zamor, psihološko i sociološko odbijanje i međusobno zaplitanje.

Katolici i pravoslavci postaju svjesni povijesnog zadatka, jer knjiga naglašava da ni Istočni ni Zapadni raskol nije u korijenu razorio prvotno jedinstvo. Uza sve poteškoće koje dolaze na putu ekumenizma ne smije se sustati, posebno radi onih koji su otpjevali rekvijem ekumenizmu. Polemički tonovi koji su vladali u prošlosti i bili redovita pojava, danas trebaju prerasti u “dijalog ljubavi”. Današnji se tonovi moraju susresti s “dijalogom savjesti”, priznati svoje vlastite grijehе protiv ekumenizma ili na putu ekumenizma, te priznati počinjene grijehе protiv jedinstva Crkve. “Dijalog obraćenja” nužno će nas dovesti do “dijaloga spasenja” (UT 35).

Na ovim prostorima ekumenska ideja nikada se nije uspjela, nažalost, osloboditi političkih primjesa pa nije čudno da smo u mnogo čemu iza teoloških procesa u drugim zemljama i sredinama, ali isto tako imamo toliko specifičnih datosti koje nas usmjeruju prema tom procesu. Ekumenizam sam po sebi ne ukida razlike, niti rješava nacionalno pitanje, nema ključa za političke ili gospodarstvene probleme, jer je ekumenizam specifično religiozno gibanje. Pod njim se “razumijevaju djelatnosti i pothvati što se, u skladu s raznim potrebama Crkve i okolnostima vremena, pokreću i usmjeruju prema promicanju

kršćanskog jedinstva” (UR 4). Ekumenizam kod nas nije još uvijek prodro u vjerničku bazu u onoj mjeri u kojoj bi se očekivalo i željelo. Dokumenti katoličke Crkve i njihov sadržaj, posebno ekumenski, nisu doprli do većine vjernika, a moglo bi se iskreno priznati, niti do svećenika. Više su razni sastanci senzibilizirali ekumensku problematiku, negoli sami dokumenti kako na općoj crkvenoj razini, tako i domaćim prostorima.

Ovdje treba spomenuti i žarišno pitanje za pravoslavce, a to je primat rimskoga pape u odnosu na sinodalnu strukturu pravoslavnih crkava. Za katolike predstavlja problem odnos autokefalnih nacionalnih Crkava prema državama i put njihova odnosa prema drugim Crkvama. Srpskoj pravoslavnoj Crkvi se predbacuje da joj je na prvom mjestu srpstvo, na drugom pravoslavlje a tek na trećem Crkva (kršćanstvo). U zadnje vrijeme izronio je problem misionarenja i prozelitizma, iako su ti problemi jednostrano interpretirani. Povijesne naslage odvojenosti i neslaganja duboko su ukorijenjene na jednoj i na drugoj strani. Svaki pokušaj uspostave jedinstva bio je praćen određenim političkim ciljevima i velikom dozom nepovjerenja. Pravoslavni, posebno neki (nazvani “tvrdomlinijašima”), govore o izdaji Katoličke crkve i prevlasti humanizma u njoj. Europa je kršćanstvo pretvorila u humanizam. Čovjek je postao zamjenikom Krista. Poruka “tvrdomlinijaša” bi se ovako mogla sažeti: Zapadni kršćani, pokajte se i vjerujte pravoslavlju!

Dok katolici pravoslavcima priznaju apostolsku vjeru, iste sakramente, isto poimanje biskupske službe u nasljedstvu apostola, časnu tradiciju istočnih Crkava, dotle “tvrdomlinijaši” to ne priznaju katolicima. Ipak postoje i na toj strani “otvorenije” struje koje se zalažu za ekumenizam. te kažu da cilj ekumenizam nije da se nekome nešto oduzima ili da ga se stavlja u podređeni položaj. Ekumenizam je u prvom redu dijalog jednih i drugih s Kristom. Takvim postupkom dolazimo do zajedničkog suglasja koje je zastupao Ivan Pavao II., da će Europa biti vjerna svojim kršćanskim korijenima samo ako bude disala s oba plućna krila, sa zapadnokatoličkim i istočnopравoslavnim.

Dijalog ljubavi nije prekidani ni u vrijeme ratnog vihora, iako se mora priznati da još uvijek ima barikada na putu ekumenizma. Na putu ekumenskog dijaloga ispriječile su se kod nas polemičke i političke, nacionalne i povijesne barikade, koje su još više produbljene nesretnim ratovima. Put ekumenskog dijaloga nema za cilj neko humano jedinstvo, nego je on put

do punog jedinstva jedne Kristove Crkve. Ekumenski put ide u pravcu jedinstva u različitosti. To se može ovako sažeti: U bitnome je jedinstvo bez jednoobličnosti, ali postoji i različitost bez razdvajanja. Uvijek ima onih koji jedinstvo shvaćaju ili kao “rekatolizaciju” ili kao “repravoslavizaciju”, a zaboravljaju da ekumenizam traži prije svega vlastitu “reevangelizaciju”.

Knjiga je podijeljena na pet dijelova. Prvi dio donosi teološku dijagnozu ekumenskog stanja u kojem predstavlja ekumenske poglede iz katoličke perspektive, potom ekumenske poglede iz pravoslavne perspektive, te koje mjesto ima “dijalog ljubavi” na našim prostorima. Na koncu tog poglavlja postavlja se pitanje: Koji je naš ekumenski put i na nj se odgovara: “Taj put ide od ‘sjajne izolacije’ i od borbene do dijaloške teologije. Od negledanja drugoga kao neprijatelja do gledanja drugoga kao prijatelja” (str. 59).

Drugi dio pruža priliku da se upoznamo s davnim, povijesnim dokumentima od vremena ekskomunikacije dviju Crkava 1054., i njihova ukinuća 1965. godine. Doneseni su dokumenti unionističkih koncila Lyon (1274.) i Firenze (1439.) Dug je to put i važni dokumenti koji su često više produbljivali rascjepe nego približavali Crkve.

Treći dio donosi dokumente suvremenog katoličko-pravoslavnog ekumenizma. Pobrojani su katolički dokumenti počevši od Konstitucije ‘Lumen gentium’ do dokumenata iz godine 2000. Možda su nam poznati samo katolički dokumenti, dok su nam manje poznati ili nam uopće nisu poznati pravoslavni. Upravo je vrijedno da su ovdje doneseni pravoslavni dokumenti već od 1920. do naših dana, do kojih je inače teško doći.

Četvrti dio donosi dokumente na putu prema jedinstvu i izjave susreta na vrhu između rimskih papa i ekumenskih patrijarha počevši od Pavla VI. i Atenagore I., pa do zajedničke izjave pape Ivana Pavla II. i patrijarha Bartolomeja I. 1995. Ovdje su doneseni dokumenti Mješovite međunarodne komisije za dijalog između Katoličke i Pravoslavne crkve zadnjih dvadeset godina od 1980. do 2000.

Peti dio govori o svjedočanstvu lokalnog ekumenskog puta na prostoru bivše Jugoslavije te posebno na području Bosne i Hercegovine. Na tom se prostoru osjećaju najveće frustracije, jer na obje strane postoje “tvrdolinijaši” i “frustrirane” osobe.

Osim gore navedenog sadržaja pisac nas je upoznao sa bogatom tematskom literaturom od gotovo deset stranica koja

se odnosi na iznesene probleme i čitatelja mogu uvesti u široke rasprave, kako u prošlosti, tako i u najnovijoj sadašnjosti. Tu je literaturu podijelio u dva dijela. Prvi dio donosi pisce s ovih prostora pa i kad su pisali na stranim jezicima, a u drugom dijelu donosi pisce raznih jezičnih sredina da prikaže širinu i važnost zacrtanog ekumenskog puta. Sagledavši tok pisanja i probleme koji se raspravljaju, čitatelj može uvidjeti kako je taj put u usponu i kako nitko ne može ostati ravnodušan.

Knjiga nam je stigla u pravo vrijeme kako bi otvorila nove stranice budućnosti ekumenizma i rada oko njega. U njoj smo dobili veliku pomoć u razumijevanju dosadašnjeg teškog puta. Knjiga je izabrani put koji ima dva kraka koja su dugo išla usporedo, a sada se sve više približavaju da zajedno dođu do cilja koji je sam Krist postavio kada je molio: "Kao što si ti, Oče, u meni, i ja u tebi, tako neka i oni budu u nama jedno, da svijet uzvjeruje, da si me ti poslao!" (Iv 17,21). To je Gospodnja zapovijed, ali i imperativ sadašnjeg trenutka, zato treba nastaviti dijalogom na svim razinama obiju Crkava. Dijalog ne smije biti na štetu istine, nego upravo mora počivati na ljubavi i istini. Do jedinstva se ne može doći samo ljudskim snagama, potrebna je snaga Duha Svetoga. Najbolji oblik ekumenizma jest život po evanđelju. Zato je unutarnje obraćenje pretpostavka ekumenskog napretka.

Koliko god je vrijedan dokumentacijski izbor knjige, toliko su dragocjeni i popratni tekstovi uvoda i komentara, a time i osobnih autorovih prosudbi koje osvjetljaju prigodne dokumente. Knjigu bi trebalo ne samo pročitati nego i dobro proučiti, jer će ona čitatelja obogatiti povijesnim pregledom, teološkim sadržajima i prijedporima, ali i u sadašnjem trenutku probuditi nadu i ukazati na snagu na kojoj treba graditi jedinstvo Crkve kako bi se od dva njezina pluća stvorila funkcionalna cjelina.

Zahvalni smo zakladi Njemačke biskupske konferencije *Renovabis* koja je financirala ovu knjigu. Zahvaljujući tome, pred sobom imamo vrijedno pomagalo za promicanje ekumenskog duha i ozračja na našim prostorima između Katoličke i Pravoslavne crkve. Sastavljaču i piscu knjige želimo još mnogo sličnih radova koji će poticati i pomagati u buđenju ekumenskog duha na našim stranama.

Stjepan Čovo

Ante Gulin (pr.)

Konjeverate i Mirlović Zagora - Župe Šibenske biskupije

(Zbornik radova znanstvenog skupa sela Šibenskog zaleđa župa Konjeverate i Mirlović Zagora u prošlosti, Muzej grada Šibenika, 14. - 16. studenoga 2002.), HAZU, Zagreb 2005.

Zbornik radova izdao je HAZU, odsjek za povijesne znanosti, a uredio i napisao predgovor dr. sc. Ante Gulin. Zborenik je podijeljena na osam poglavlja.

U prvom poglavlju KATARINA KRIZMANIĆ i NEDILJKA PRLJ-ŠIMIĆ obrađuju *geološka obilježja šibenskog zaleđa*. Prikazuju dosadašnja istraživanja i osvrću se na stratigrafiju, tektoniku, hidrogeologiju, speleologiju i geološku evoluciju spomenutog područja.

DRAGO MAGUŠ donosi povijesni prikaz istraživanja *flore i faune na području nacionalnog parka Krka*, s posebnim osvrtom na područje župe Konjeverate. Iz prikaza je razvidno da skoro polovica flore i faune zastupljene u nacionalnom parku postoji na području župe Konjeverate, preciznije rečeno, od 860 vrsta papratnjača i sjemenjača 460 ih se nalazi na spomenutom području a od 20 vrsta riba ih živi napodručju Konjevratata.

VIŠNJA i MARKO VUČETIĆ analiziraju *klimatske značajke šibenskog zaleđa* od 1961. do 1999. došli su do zaključka da u spomenutom razdoblju zime postaju blaže a ljeta toplija, ali i sve većim olujama.

Drugo poglavlje donosi Arheološke priloge. MARKO MENĐUŠIĆ, u članku *Pretpovijensa arheološka topografija prostora župa Konjevrat i Mirlović Zagora*, raspravlja o spomenutim mjestima od prve pojave čovjeka do susreta s rimskom civilizacijom. ŽELJKO MILETIĆ, u članku *Tragovi rimskih cesta na području župa Konjevrat i Mirlović Zagora* govori o mreži rimskih cesta. Istaknute su mogućnosti teritorijalnog organiziranja tog prostora u antičko doba.

U trećem poglavlju doneseni su Povijesni prilozi u kojima sudjeluje 10 autora. Tri se autora bave srednjim vijekom, pod različitim kutom gledanja. Niz otvara ANTE GULIN s prilogom *Sela župa Konjevrat i Pokrovnik u srednjem vijeku*. Sela se spominju prvi put u darovnici kralja Bele IV. iz 1251. kojom se određuju granice šibenskog distrikta. No, autor prati razvoj od kasne antike pa do novijeg doba.

DAMIR KARBIĆ, koji je ujedno i zamjenik glavnog urednika, temelji svoja istraživanja o *selima župa Konjevrate i Mirlović Zagora* na ne objavljenom arhivskoj građi *bilježničkih spisa* Državnog arhiva u Zadru i Arhiva HAZU, te u članku donosi vrijedne novo pronađene podatke o stanovništvu i nazivima mjesta tog područja. Treći autor, KREŠIMIR KUŽIĆ prati *zbivanja* u spomenutim župama od prvih turskih prodora krajem srednjeg vijeka, napose *od pada Bosne 1463. do požarevačkog mira 1718.*, osvrćući se posebno na poznatu obitelj Vojnović-Nakić.

Istraživačica hrvatske povijesti iz vremena mletačke vladavine na šim krajevima LOVORKA ČORALIĆ prikazuje stanovništvo, strukturu i gospodarsko stanje *sela u župama Konjevrat i Mirlović prema mletačkim katastrima* iz 1709.-1751. KREŠIMIR ČVRLJAK vodi nas *stopama europskih hrvatskih znamenitih putnika po lozovačkom i konjevratском zaravanku*.

Istražuje svjedočanstva putopisaca o navedenom području osvrćući se posebno na zapažanja o Trtru i rtarskom vinu, te na romantičnu viziju uloge Krke i raspuća Tromilja u službi industrije. Suvremeno razdoblje *od 1900. do 1950.* obrađuje ZDRAVKO DIZDAR, zadržavajući se posebno na ratnim zbivanjima i promjenama državnih tvorevina od Austro-ugarske, preko SHS, Kraljevine Jugoslavije, NDH i komunističke FNRJ. Govoreći o Žrtvama II. svjetskog i Domovinskog rata u Župama Konjevrate i Mirlović, PETAR BEZINA opisuje *žrtve II. svjetskog i Domovinskog rata* i djelovanje franjevac na tom području, te donosi popis imena nastradalih u spomenuta dva rata.

Navaznija povijesna *zbivanja od 1950-ih do Domovinskog rata 1990./91.* posebno s obzirom na elektrifikaciju, osvrće se glavni urednik ANTE GULIN na temelju vlastitih sjećanja i stručne literature. IVICA ĐAKOVIĆ u radu *o razvitku školstva* raspravlja o izgradnji prvih škola 1905. u Konjevratima, 1906. u Pokrovniku, 1951. u Lozovcu i 1956./57. u zaseoku Živkovići.

Autor potom analizira statističke podatke o stanovništvu i djeci, te raspravlja o uzrocima iseljavanja koje vidi kao po-

sljedice marksističke utopije socijalističkog gospodarstva. JOSIP JURAS opisuje *prve višestranačke izbore na području bivše općine Šibenik 1990. i Domovinski rat (1991.-1995)*.

U četvrtom dijelu tri autora raspravljaju o religiozno-društvenim prilikama na području spomenutih dviju župa. VICKO KAPITANOVIĆ, pretežno se bavi crkvenim ustrojem religijskog života, njegovim urušavanjem i ponovnom obnovom, koji su se nametali kao posljedica različitih političkih zbivanja. Posebnu pozornost posvećuje obnovi i izgradnji crkava, državnom utjecaju na vjerski život i utjecaju župnika na društveni i kulturni život na tom području. Nekadašnji župnik Mirlovića i Konjevrata FRA IVON MENĐUŠIĆ na temelju literature i osobnog sjećanja iznosi *povijest župa od navodnog prvog spomena do danas*. Treći je prilog također nekadašnjeg mirlovičkog župnika, a sada već pokojnog FRA AUGUSTINA KROLE, koji nije pisan za ovu prigodu, ali je uredništvo prosudilo da donosi važne manje poznate povijesne podatke.

Peto poglavlje sadrži dva Demografska priloga. ZORAN LADIĆ na temelju *matičnih knjiga* analizira neke aspekte *demografske i obiteljske povijesti* tih dviju župa.

MATE MATAS obrađuje *demografska obilježja šireg područja šibenske zagore na temelju popisa stanovništva od 1857. do 2001.*, matičnim knjigama i drugim vrelima te upozorava na brzo demografsko izumiranje toga prostora.

Šesto poglavlje Etnografski prilozi, sastoji se od tri rada. DINKA ALAUPOVIĆ GJELDUM na temelju terenskih istraživanja govori o *običajima i vjerovanjima u župama*, koji su velikim dijelom nestali i još žive u uspomenama pojedinaca.

JADRAN KALE pod naslovom *Tradicijsko-stočarstvo i etnografska slika župe Konjevrate*, na temelju novije literature i terenskog istraživanja, govori o predmetima, običajima i vjerovanjima vezanim za stočarstvo.

JOŠKO ČALETA uzima kao primjer SKUD "Sloga" iz Pakova Sela i KUD "Zvona" iz Mirlović Zagore da bi u pozorio na specifičan doprinos njihove *organizirane folklorne djelatnosti u očuvanju lokalne glazbeno-plesne baštine* te razmatra njezin utjecaj i važnost na društveni život u tim selima.

Sedmo poglavlje pod naslovom *Onomastični i jezični prilozi* odnosi se na analizu prezimena i govor kojima se bave dvije Ivane. *Prezimena* u dotičnim župama u središtu su zanimanja IVANE MATAS IVANKOVIĆ, koja u svom radu istražuje značenje, tvor-

bu i podrijetlo prezimena i na temelju njih pokušava odgonetnuti vrijeme naseljavanja, zanimanje regionalnu pripadnosti prilike u kojima je živjelo stanovništvo. IVANA KURTOVIĆ opisuje *osnovna jezična obilježja govora šibenskog zaleđa*, iznosi pregled samoglasničkoga, suglasničkoga, naglasnoga i oblikotvornog sustava s njegovim osobitostima i osvrt na rječnik toga kraja.

Osmo poglavlje. Dva zadnja predavanja obogaćena brojnim slikovnim ilustracijama raspravljaju o sakralnim i javnim objektima na području župa.

MERI KUNIČIĆ u članku *o arhitekturi i inventar crkava* iznosi podatke o crkvama Uznesenja Marijina u Mirlović Zagori, Sv. Mihovila u Pokrovniku, Sv. Ivana Krstitelja u Konjevratima i Sv. Fran u Pakovu Selu i pisuje njihova arhitektonska obilježja i liturgijski namještaj pretežno klasicističkog stila. Posljednje predavanje ZDRAVKA ŽIVKOVIĆA opisuje *Narodno, sakralno i profano graditeljstvo na području župa Konjevrate i Mirlović Zagora*, u što su uključeni javni objekti, posebno škole i crkve.

Od 27 priloga prema naznaci 17 priloga su izvorni znanstveni radovi a 10 prethodna priopćenja. Recenzenti su ugledni povjesničari akademici FRANJO ŠANJEK i TOMISLAV RAUKAR što dokazuje i ozbiljnu ocjenu znanstvenih istraživanja. *Zbornik* je, dakle, bez sumnje vrijedan doprinos razvoju hrvatske historiografije, posebno na području Zagore o kojoj u prethodnim desetljećima nije obilovala znanstvena literatura.

Vicko Kapitanović

Katehetski Salezijanski centar

Vlaška 36, 10000 Zagreb, tel. 01/4814661; faks. 01/4814662;
e-mail: ksc@zg.htnet.hr

1. ENZO BIANCO, *Lectio divina. Susret s Bogom u njegovoj riječi*, Zagreb 1005., 123 str., 50 kn.

U ovoj se knjizi opisuje *Lectio divina*, kako bi se pokazala njezina jučerašnja uloga kao i uloga koju *lectio* može imati danas. Iznose se neke temeljne ideje prije opisa *metoda* u *lectio* u osobnom i zajedničarskom obliku. Tumači se kako se može rasti zajedno s *lectio*. Na kraju se čitatelju pomaže da stvori metodu primjene *lectio*, predlažući primjer obavljanja *lectio*. "Susret s Bogom u njegovoj riječi" ideja je vodilja ove knjige.

2. CESARE BISSOLI, *Učitelju, gdje stanuješ? Putokazi za susret mladih s evanđeljem*, Zagreb 2005., 164 str., 50 kn.

Knjiga sadrži deset biblijskih susreta za skupine adolescenata i odraslijih mladih. Cilj je "krenuti od Krista" kao što je predložio Ivan Pavao II. cijeloj Crkvi na početku trećeg tisućljeća. Sadržaj se sastoji od evanđeoskih odlomaka koji u središe postavljaju "pitanje Isusu i o Isusu". Sve susrete povezuje jedna logička nit: prvo pitanje odnosi se na Isusovo boravište, gdje ga i kako susresti da bi se s njime razgovaralo, zatim slijedi pitanje o njegovu naučavanju i djelovanju, a na kraju su pitanja o njegovom identitetu.

3. BRUNO FERRERO, *Tajna crvenih ribica*, Zagreb 2005., 84 str., 40 kn.

4. BRUNO FERRERO, *Život je sve što imamo*, Zagreb 2005., 84 str., 40 kn.

Ove dvije knjige “Malih priča za dušu” kao i prethodnih sedam knjiga istog autora u biblioteci “Anima” bogato su ilustrirane fotografijama. Autor u kratkim pričama govori o našoj svakodnevnoj stvarnosti ili o našim željama. Kratka pouka ili misao iz Svetog pisma produbljuje iznesenu misao.

Knjižnica ‘Kačić’

Narudžbe: “Kačić”, A. Stepinca 1, 21300 Sinj

1. KAČIĆ, Zbornik Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja, XXXV/2003., str. 240. *Sadržaj:* Pjesnički kanon za rođendan naše Gospe Bogorodice (sv. Andrija Kretski-P. Belić, grčki original i hrvatski prijevod s komentarom); Tragovima hrvatskih franjevaca u Mlecima (L. Čoralić); Hrvatski jezik XVIII. stoljeća i fra Jakov Pletikosa (J. Lisac); Neki aspekti Kačićeve “Korabljice” (J. Vučković), Vojmil Rabadan i njegov svečani prikaz “Splitte grade...” (D. Rabadan); Bibliografija s. Marije od Presvetoga Srca (N. paro); Paleontološki kolekcionarski rad fra Josipa Malića (V. Golubić). Suradnici. Izdanja Zbornika “Kačić”. Sažeci na stranim jezicima, ilustrirano. Cijena 100 kn.

2. SV. ANDRIJA KRETSKI, *Pjesnički kanon za rođendan naše Gospe Bogorodice*, Split 2004., str. 96. Izvorni grčki tekst; 68 kitica velebne pjesme, koju je na hrvatski preveo dr. o. Predrag Belić i u pogovoru prikazao život sv. Andrije (+740.), obrise bizantske crkvene poezije i Andrijinu mariologiju. Sažetak na latinskom, kazalo osobnih imena i zemljopisnih naziva. Višebojna naslovna stranica. Cijena: 70 kn.

PREPORUČUJEMO NAŠA IZDANJA

A) PRIRUČNICI ZA PROPOVIJEDI

1. Cantalamessa, RIJEČ I ŽIVOT - god. C	90 kn
2. Carev, ZRNJE RIJEČI BOŽJIH - god. A	50 kn
3. Carev, U OSVIT VELIKOGA DANA - god. A	50 kn
4. Carev, PRIHVATITE USAĐENU RIJEČ-god. B	50 kn
5. Carev, OTHRANJENI ZASADAMA VJERE – C	50 kn

B) PRIJEVODI SV. OTACA

1. Atanazije Veliki, PISMA O KRISTU I DUHU	70 kn
2. Grgur iz Niše, VELIKA KATEHEZA	70 kn
3. Ambrozije, OTAJSTVA I TAJNE	70 kn
4. Ciprijan, CRKVA-EUHARISTIJA-MOLITVA GOSPODNJA	50 kn
5. Augustin, GOVORI-1	70 kn
6. Augustin, RUKOVET (Enchiridion)	50 kn
7. Augustin, GOVORI - 2	70 kn
8. Leon Veliki, GOVORI	50 kn
9. Marijan Mandac, SV. JERONIM DALMATINAC	70 kn
10. Jeronim, TUMAČENJE MATEJEVA EVANĐELJA	70 kn
11. Jeronim, TUMAČENJE JONE PROROKA	70 kn
12. Jeronim, TUMAČENJE PAVLOVIH POSLANICA	90 kn
13. Egerija, PUTOPIS	70 kn
14. Ivan Zlatousti, KRSNE POUKE	90 kn
15. Ćiril Aleksandrijski, UTJELOVLJENJE JEDINOROĐENCA	90 kn
16. Teodoret Cirski, IZABRANI SPISI	90 kn
17. Euzebije Cezarejski, CRKVENA POVIJEST	120 kn
18. Grgur Nazijanski, TEOLOŠKI SPISI I TEOLOŠKA PISMA	70 kn

C) OSTALA IZDANJA

1. J. Brkan, OBVEZE I PRAVA VJERNIKA LAIKA	60 kn
2. M. Vugdelija, POLITIČKA ILI DRUŠTVENA DIMENZIJA VJERE	120 kn
3. LOGOS KAI MYSTERION, Spomenspis ocu M. Kiriginu	50 kn
4. U SLUŽBI RIJEČI. Spomenspis ocu fra Franji Carevu	50 kn
5. SVETA MARIJA. Radovi o štovanju B.D. M	50 kn
6. J. Brkan, ŽUPA U KANONSKOM PRAVU KATOL. CRKVE	90 kn
7. S. Čovo, BL. IVAN DUNS SKOT. Oštroumni i marij. naučitelj	50 kn
8. J. Brkan, OPĆE ODREDBE ZAKONIKA KAN. PRAVA	70 kn
9. PJEVANA VEČERNJA	30 kn
10. DEVETNICA BOŽIĆU	30 kn
11. AKTUALNOST PREDAJE, Zbornik u čast fra K. Balića	70 kn
12. GOVOR NA GORI (ur. Marijan Vugdelija)	120 kn

Gore navedena izdanja možete naručiti na našoj adresi:

Služba Božja, Trg G. Bulata 3, 21000 Split

Služba Božja, Liturgijsko-pastoralna revija

Osnivač – Founder:

Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja

Izdavač – Publisher:

Katolički bogoslovni fakultet Split

Uredničko vijeće – Editorial Board:

Ante Čovo, Ante Crnčević, Anđelko Domazet, Vicko Kapitanović, Ante Mateljan,
Dušan Moro, Stipe Nimac, Mladen Parlov

Znanstveno vijeće – Scientific Council:

Ante Akrap, Marko Babić, Šimun Bilokapić, Ivan Bodrožić, Jure Brkan,
Šime Marović, Miljenko Odrlić, Luigi Padovese (Rim), Josef Pichler (Graz), Ivan
Šarčević (Sarajevo), Jure Šimunović, Luka Tomašević,
Ante Vučković, Božo Vuleta

Glavni i odgovorni urednik – Editor-in-Chief:

Anđelko Domazet

Zamjenik glavnog urednika:

Dušan Moro
Ante Mateljan

Naslovnu stranicu izradio:

Tomislav Lerotić

Jezični savjetnik:

Ankica Ravlić

Adresa uredništva i uprave – Administrative Office:

Služba Božja, Trg Gaje Bulata 3

HR – 21000 SPLIT

Tel./fax: ++ 385(0) 21 343-561; 340-192

E-mail: sluzbabozja@st.htnet.hr

Časopis izlazi četiri puta godišnje. Periodical is published four times a year. Cijena pojedinom broju je 25 kuna. Godišnja pretplata za Hrvatsku iznosi 100 kuna. Pretplata za inozemstvo 20 eura ili odgovarajući iznos u drugim valutama. Novac šaljite poštanskom uputnicom na adresu uredništva ili na naš račun:

- kunski: 2360000-1101686281 (poziv na broj 05-091)

- devizni: SWIFT:ZABHR2X 2488911084

Tisak:

Dalmacija papir - Split